

GLASILO HRVATSKOG DRUŠTVA POLITIČKIH ZATVORENIKA (HDPZ)

ISSN 1331-4688

politic'
ZATVORENIK

GODINA XXII. - RUJAN 2012. CIJENA 15 KN

BROJ **246**

HRVATSKA SRAMOTA

Ima tisuću i jedan razlog za nezadovoljstvo stanjem u vlastitoj domovini, ali od toga mnoštva, pogađaju me i čine nesretnim postupci koji ne spadaju u obične propuste kakvi se mogu popraviti ili nadoknaditi. Radi se o propustima, pasivnosti i neosjetljivosti države glede zločina počinjenih rane jeseni 1991. godine, koji nisu u programu državnih protokolarnih prisjećanja (kao što su Vukovar, Dubrovnik, Škabrnja), makar bi po broju žrtava to trebali biti.

Tko danas od šire javnosti u Hrvatskoj zna za pokolj koji se zbio 4. rujna 1991. u Četekovcima, gdje su na kućnom pragu pobijena 24 civila, ili u selu Kusonjama nedaleko Pakraca gdje je 8. rujna 1991. tupim predmetima pobijeno 20 branitelja i 23 civila, zatim tijekom listopada iste godine u Baćinu kod Dubice ubijeno 76 civila, u Širokoj Kuli 34 mještana, u Novom Selu kod Gline ubijeno 32 civila, te u Dalju 135 civila i lokalnih policajaca. Nabranjanje će završiti zločinom u Voćinu, gdje je 13. prosinca 1991., uglavnom hladnim oružjem, usmrćeno 46 građana, a istoga dana razorena je do temelja voćinska crkva, te je tako i Svetište Majke Božje doživjelo istu sudbinu kao i mještani Voćina.

Sve nabrojene zločine počinili su uglavnom lokalni Srbi uz potporu JNA.

Jasno, nitko od zločinaca nije priveden pred lice pravde, Državno odvjetništvo šuti vjerojatno zato što navedeni slučajevi nisu predmet interesa stanovite V. Teršelić.

Uvažavajući događaje iz naše novije povijesti i žrtve koje smo podnijeli, rekao bih da je to nemoguće. No, moguće je i može se objasniti, ako raspolažete informacijom da u Hrvatskom saboru sjedi zastupnik Stanimirović poznat po izjavi od 20. studenoga 1991., nakon okupacije vukovarske bolnice: „Palo je poslednje ustaško uporište“, da bi odmah potom u okupiranom Vukovaru postao «upravnik Bolnice Sv. Sava». Ili da silovatelji iz dana okupacije Vukovara postanu policajci u PU Vukovarskoj, s kojima se žrtve silovanja moraju sretati na ulici, te da za to gusnno djelo budu osuđeni tek ovih dana, nakon 20 godina, i onda ih se pusti da pobegnu - zamislite u Srbiju.

Je l' normalno da od četvorice potpredsjednika Vlade dvoje budu Srbi, od dvadeset ministara da četvorica budu Srbi? Ne prebrojavam krvna zrnca, ali to nije normalno, s obzirom na to da smo od pripadnika te nacije nedavno doživjeli brutalnu agresiju i pobrojili 15.000 žrtava. Treba otvoreno reći da je većina hrvatskih Srba dala potporu agresiji i sudjelovala u pobuni protiv novostvorene Republike Hrvatske. Da se radilo o pojedincima, kako to pokušavaju nametnuti Josipović i Pupovac, onda bi pobuna bila ugušena za nekoliko dana, a žrtava ne bi niti bilo ili bi bile nezнатне.

Na koncu sramotno je, da ključni savjetnik predsjednika Republike bude također Srbin, osoba koja otvoreno zastupa tezu kako je stvaranje neovisne Hrvatske pogrešni korak, te da nije bilo razloga za nestanak Jugoslavije sa svjetske scene, a pošto je već došlo do rata, onda je krivnja izjednačena.

Zašto bi onda bilo čudno, da predsjednik Josipović u svojim javnim nastupima češće spominje regiju nego ime države kojoj je na čelu?

Ne bi se trebalo čuditi, ako u takvoj državi, uz takvu vladu i takvoga predsjednika, jednog dana opet netko začne ustaški pokret, budući da su sve mogućnosti zaštite putem institucija sistema - kako je mudro znao zboriti bivši predsjednik - iscrpljene.

Alfred OBRANIĆ, predsjednik

Hrvatskog društva političkih zatvorenika

politički **ZATVORENIK**

**GLASILO HRVATSKOG
DRUŠTVA POLITIČKIH
ZATVORENIKA**

PREDSJEDNIK DRUŠTVА
Alfred Obranić

UREDNIČKI ODBOR GLASILA
Alfred Obranić, Ljubomir Brdar,
Vladimir Mrkoci, Višnja Sever

GLAVNI UREDNIK
Tomislav Jonjić

UREDNIŠTVO I UPRAVA
10000 Zagreb
Vojnovićeva 15
tel: 01/46 15 437, 46 15 438
fax: 01/46 15 437
e-mail: hdpz-sred@hdpz.t-com.hr

PRIJELOM I TISAK
MINI-PRINT-LOGO d.o.o. Varaždin

CIJENA LISTA
Za Hrvatsku 15 kn

Godišnja pretplata za Hrvatsku 180 kn
za inozemstvo: Europa 310 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valutи;
prekomorske zemlje: 510 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti
***

Žiro račun: 2503007-1100009317
kad Volksbank d.d. Zagreb
Devizni račun: 416446-7101 S.W.I.F.T.
Code VBCRHR22 kod Volksbank d.d. Zagreb
***

Rukopisi se ne vraćaju,
list uređuje Urednički odbor, sva prava pridržava
Hrvatsko društvo političkih zatvorenika.
***

Uredništvo ne odgovara za navode
i gledišta iznesena u pojedinim prilozima
***

Za sve informacije i kontakte u svezi sa
suradnjom i pretplatom tel.: 01/46 15 437
radnim danom od 9.00 do 13.00 sati.
***

ISSN 1331-4688
***

Cijena oglasnog prostora:
posljednja stranica u boji: 4.000,00 kn
predposljednja stranica u boji: 3.500,00 kn
unutarnja crno-bijela stranica: 2.500,00 kn
1/2 crno bijelo: 1.250,00 kn
1/4 crno bijelo 700,00 kn
***
<http://www.hdpz.t-com.hr>

Slika na koricama:
Ivan Generalić: Berba, 1954.

AMPUTACIJA POLITIČKIH STRANAKA?

Gospodarska kriza – koja je nesumnjivo posljedica u prvom redu teške etičke krize suvremenoga društva – i u današnje doba rađa pozivima za institucionalno preoblikovanje političkog života, budući da se postojeći oblici pokazuju nedostatnim i trulima. U prvoj polovici 20. stoljeća to je otvorilo vrata pobjedi boljševičke, a za njom i fašističke, potom i nacional-socijalističke revolucije. Sve tri su izrasle na slabostima demokracije, krizi parlamentarizma i teškim socijalnim prilikama u društvenim nejednakostima, koje su zajedno stvarali osjećaj beznađa i jačali potrebu za mesijanskim rješenjima. Ona se uvijek čine jednostavna, kao što je presjecanje gordijskoga čvora uvijek jednostavno; malo je teže kasnije povezati presječene dijelove.

Danas bi se malo tko usudio predložiti sličan model, jer se otvoreno zazivanje takvih rješenja smatra *politički nekorektnim*. Najnoviji izborni neuspjesi grupacija koje se u Grčkoj ili Nizozemskoj smatraju krajne lijevima ili krajne desnima, malko će ohladiti i one koji su potiho gajili nadu da bi naša javnost mogla pokazati kako joj je ipak stalo do modernih «vođa». No, zanimljivo je da se u Hrvatskoj posljednjih godina opetovavaju čuju zahtjevi za imenovanjem takozvane «vlade stručnjaka».

Taj zahtjev je, ako se dobro sjećam, kao okosnicu svog programa prva formulirala skupina koja se nazvala «Zvonom», što je okupljala šaku umirovljenih političara željnih reflektora i kamera. Budući da su samodopadnost i grčevito nastojanje da se upabirči malo publiceta preslabo vezivno tkivo – koje, uostalom, i nije ograničeno samo na «zvonare» – ta je skupina prestala postojati, a da to ni njezini članovi nisu primjetili. Javnost – još manje. I nitko više nema pojma što su ti ljudi zapravo htjeli.

Potom se je u posljednjoj predsjedničkoj kampanji opet mogla čuti osuda *partitokracije*, formulirana na način koji nije isključivao zahtjev za amputiranjem političkih stranaka, a tijekom ovoga ljeta svoje zalaganje za «vladu stručnjaka» izrazile su i tzv. državotvorne snage (poput vodstva Hrvatske stranke prava dr. Ante Starčevića), pa čak – začudo – i Hrvatska demokratska zajednica, kojoj je dovoljno tek postojati i ništa ne poduzimati, da joj vlast na idućim izborima padne u krilo. I svi se pritom pozivaju na uzore u susjedstvu: u Italiji, tobože, baš takvo rješenje predstavlja svjetlo na kraju tunela.

To zalaganje profesionalnih političara za amputaciju politike iz društvenoga, dakle i političkoga i gospodarskog života, više je nego zanimljivo. No, prevario bi se onaj tko bi pomislio da se predstavnici naše samozvane političke elite time zalažu za demokratizaciju stranačkog života, dolazak mladih i kvalificiranih te istodobno neopterećenih i nekorumpiranih ljudi. Baš naprotiv, oni zapravo grčevito ustraju na petrificiranju sadašnjega stanja, pokazujući spremnost da ga brane do zadnje kapi krvi, preko granica dostojanstva. Oni – bez razlike među lijevima i desnima – političke stranke smatraju privatnim poduzećima, nesmiljeno uklanjujući sve one koji bi mogli ugroziti njihovu dominaciju. Oni korumpiraju svaku poru društvenoga života, oni sprječavaju zakonodavne promjene koje bi onemogućile unutarstranačku samovolju, korupciju i diktaturu.

Dakle, kad zazivaju «vladu stručnjaka» oni zapravo ne zagovaraju vladavinu najboljih, nego jednostavno demonstriraju svoje neznanje. Jer, takav njihov zahtjev izvire iz neshvaćanja biti problema i iz slabe teorijske izobrazbe naše samozvane elite, koja ne zna da zapravo zaziva tiraniju krupnoga kapitala i nadnacionalnih interesa.

Toj tuzi i nevolji o kojoj ipak donekle ovisi naša sudbina, ne pada na pamet čak ni pitanje: A tko je u Hrvatskoj stručnjak? Jesu li stručnjaci oni tzv. javni intelektualci, koji se iz dana u dan prostituiraju pred mikrofonima, ili su to oni sveznadari koje je, po odgovarajućoj tarifi i u standardnome šelebajevsko-novakovskom aranžmanu, posadilo pred kamere da presipaju iz praznoga u šuplje? Ili su najveći stručnjaci oni gospodari rasprodanoga i uništenoga bankarskog sustava, koje strani lihvari po jeftinom scenariju po potrebi proglose najuspješnijim ministrima financija i bankarima? Ili možda čedni kokošari što su se, skupa sa svojim tobožnjim izumima i uspjesima, dovukli na potplatima tuđih postola, pa sada za tuđi račun i po tuđoj volji pašuju po Hrvatskoj?

Zar takve «stručnjake» trebamo, zar bismo takvima povjerili svoju sudbinu? Ili nam ipak trebaju hrvatske političke stranke, s hrvatskim programima i hrvatskim ciljevima? A takvima treba otvoriti vrata, zbog toga treba na smetlište odbaciti ne demokratski ustroj i višestranački politički sustav, nego sadašnje političke aktere. Na njima je odgovornost za stanje u kom se nalazimo.

Tomislav JONJIĆ

IZ SADRŽAJA

HRVATSKA – GRAĐANSKA DRŽAVA?	3
<i>Josip Ljubomir BRDAR</i>	
SREBROLJUBCI I PARTIJSKO ZLATO	5
<i>Tomislav JONJIĆ</i>	
PISMA IZ ISTRE	7
<i>Blaž PILJUH</i>	
RAĐANJE EUROPE (XXI.)	9
<i>Dr. Vjeko Božo JARAK</i>	
NAŠ NUTARNJI SVIJET (7)	12
<i>Maja RUNJE, prof.</i>	
SAVJET LIJEČNIKA	12
<i>Dr. med. Drina BLAŽEKOVIC-SOJČIĆ</i>	
KRONOLOGIJA PRAVAŠTVA (XVII.)	14
<i>Mladen KALDANA</i>	
«HRVATSKI USTAŠE PRED FRANCEZKIM SUDOM» (II.)	16
<i>Vladimir RADIC</i>	
SJEĆANJE ANTE PAVELIĆA, SELJAKA IZ TRNOVCA KRAJ GOSPIĆA, NA VELEBITSKI USTANAK 1932.	19
<i>Maja PAVELIĆ RUNJE</i>	
VINKO VUKSAN - ZAMJENIK JAVNOG TUŽITELJA GRADA ZAGREBA	21
<i>Zdenko KAPOVIĆ</i>	
ZABORAVLJENI VELIKANI: TKO JE BIO ZRINSKI OD TRAVNIKA?	22
<i>Dr. Augustin FRANIĆ</i>	
POSLJEDNJI DANI OBRANE ZAGREBA 1945.	24
<i>Domagoj NOVOSEL, prof.</i>	
KAKO SU "NESTALI" SLAVONSKI NIJEMCI	27
<i>Dr. sc. Vladimir GEIGER</i>	
AKO JE NESTALO UDB-e, NIJE UDBAŠA (II.)	35
<i>Kazimir VUČEMIL</i>	
JEDNA SLABA KNJIGA O HRVATSKOME DRŽAVNOM KAZALIŠTU 1941.-1945.	38
<i>Ivan BABIĆ</i>	
IN THIS ISSUE	51
IN DIESER AUSGABE	52

VERBA VOLANT...

POLUPISMENE BUDALAŠTINE (I.)

«...Oni i sami vide kad naši navijači iza gola masovno dižu ruku na fašistički pozdrav, no potrebno im je npr. objasniti da je uzvik "Za dom spremni", po svojim koncepcijama, inačica pozdrava "Sieg Heil", ili da je hrvatski grb s bijelim poljima u uglovima zapravo ustaški. A zanimljiva je bila i reakcija predstavnika HNS-a na moju primjedbu o **Thompsonu**. Svaka reprezentacija na Euru ima svoj tzv. *entry song*, pjesmu na razglasu kojom se predstavlja. Hrvatska je izabrala Thompsonovu "Lijepa li si", što ne bi bilo problematično da se u njoj ne spominje Herceg-Bosna. Morala sam pojasniti kontekst toga, dakle, kao i reputaciju pjevača kojem je zabranjen nastup u više europskih zemalja zbog povezanosti s ustaškom ideologijom. **Zoran Cvrk** iz HNS-a na to je uvratio da je pjesma izabrana demokratskom procedurom između samih navijača – prenosi nam **Sandra Benčić**.»

(**Igor Lasić**, «Poznanj me zaprepatio. Razgovor sa Sandrom Benčić iz Centra za mirovne studije u Zagrebu», *Novosti*, br. 654, Zagreb, 30. 6. 2012.)

*

POLUPISMENE BUDALAŠTINE (II.)

«Mjesta poput Jadovnog pokazuju da je jedina funkcija režima Nezavisne Države Hrvatske bila istrebljenje Srba, Židova, Roma i svih ostalih koji su ocijenjeni kao neprijatelji režima – rekao je **Milorad Pupovac**, predsjednik Srpskog narodnog vijeća i izaslanik predsjednika Sabora **Borisu Špremu**, na komemoraciji za žrtve nekadašnjega ustaškog logora smrti u Jadovnom, koja je 24. juna održana kraj Šaranove jame.

Ističući da su ti zločini matica svih kasnijih zločina druge polovine 20. vijeka u Hrvatskoj i BIH-u, Pupovac je naglasio da je u tom smislu Jadovno strašnije od svega, pa i od Jasenovca.»

(**Nenad Jovanović**, «Da se stravični događaji ne ponove», *Novosti*, br. 654, Zagreb, 30. 6. 2012.)

*

PRAVIMO SE NAIVNI: KAO DA JE JOSIPOVIĆU DO HRVATA I HRVATSKE...

«Da je situacija doista osjetljiva, kompleksna i zabrinjavajuća, te da je potrebno silnog truda i napora za njezino razumevanje, ali i ljubavi prema toj hrvatskoj manjini, te, ono što je najvažnije, kontinuirano i sustavno praćenje, pokazalo je nesnalaženje i površno poznavanje čak i samoga hrvatskog predsjednika **Ive Josipovića** i njegovih suradnika. Predsjednik je, naime, ne tako davno, sigurno u dobroj namjeri ali prilično naivno, 'nasjeo' na prilično prozirnu namjeru novosadskog 'Dnevnika' da amortizira jasna i argumentirana upozorenja predsjednika Hrvatskoga nacionalnog vijeća **dr. Slavena Bačića** o protuhrvatskim nastojanjima u Republici Srbiji, tj. snažnome i kontinuiranom državnom utjecaju u identitetski prostor ovdašnjih Hrvata, tj. kroz formiranje samosvojne nehrvatske tzv. bunjevačke nacije, koji uživa široku potporu desnih političkih snaga i konzervativne znanstvene i kulturne elite, okupljenih, prije svega, oko Srpske akademije znanosti i umjetnosti, Matice srpske i Filozofskog fakulteta u Novom Sadu.

Nakon što je on to izjavio u intervjuu u 'Dnevniku' od 18. prosinca 2011., a što su savjetnici za informiranje, politički analitičari ili savjetnici za vanjsku politiku u Uredu predsjednika trebali znati, predsjednik Josipović je u razgovoru s novosadskim novinarom u 'Dnevniku' od 31. prosinca 2011. cijelu problematiku mlako ublažio i uopćeno 'razvodnio' optužujući čak ovdašnje hrvatsko čelništvo da ne čini dovoljno kako bi hrvatska manjina bila integrativni čimbenik na tim prostorima. Dakle, ukratko: hrvatski predsjednik RH protiv hrvatskog predsjednika HNV-a!

Na to je, dakako, morao reagirati neizravno prozvani predsjednik iz Subotice koji je u zaključnim riječima priopćenja,

objavljenog u 'Hrvatskoj riječi' od 11. siječnja 2012., između ostalog istaknuo: 'Sa žaljenjem konstatiram kako je taj dio intervjua hrvatskoga predsjednika unio velike zabune među nama Bunjevcima koji se smatramo Hrvatima, budući da je ono radikalni otklon od svih dosadašnjih službenih stajališta dužnosnika Republike Hrvatske o bunjevačkom pitanju i to na štetu ovdašnjih Hrvata... Smatram poželjnim da se najviši dužnosnici Republike Hrvatske ubuduće izravno konzultiraju s predstavnicima hrvatske manjinske zajednice u Srbiji u vezi sa stvarnim stanjem manjinskih prava Hrvata u Republici Srbiji, umjesto da to čine preko dužnosnika Republike Srbije i njima sklonim savjetnicima i političarima iz Republike Hrvatske.' Ono što je posebno zabrinjavajuće jest to što je u javnosti u Hrvatskoj, nažalost, ali očekivano, bilo uskraćeno da tada čuje glas hrvatske manjine u Srbiji.»

(**Tomislav Žigmanov**, hrvatski književnik i ravnatelj Zavoda za kuluru vojvodanskih Hrvata, u razgovoru s Tomislavom Vukovićem, «Državna politika umjetnog razdvajanja Hrvata», *Glas Končila*, 51/2012., br. 30 (1988), 29. srpnja 2012.)

*

GOVORI SRPSKI, DA TE CEO SVET RAZUME!

«Oluja - zločin koji traje: Ako bolujete od zaborava, letujte u Hrvatskoj. – Provokatorima koji nam već godinama poručuju kako treba da letujemo tamo gde su nam roditelji letovali, kao i ovdašnjim vlastodršcima koji dopuštaju ovakvo antisrbsko izrugivanje, ukazujemo – putem lika legendarnog vojvode **Momčila Đurića** i poruke 'Četujte tamo где су вам и дедови четovali' – šta mislimo o njihovoj srbofobnoj provokaciji i propagandi.»

(**Vladimir Arsenijević**, «Povratak srpskih turista na hrvatsko more», *Magazin*, br. 712/XV, *Jutarnji list*, 15/2012., br. 5065., Zagreb, 25. kolovoza 2012., srp. u izv.) •

HRVATSKA – GRAĐANSKA DRŽAVA?

Pri kraju teškoga užarenog ljeta prepunog šumskih požara i depresivnih vijesti koje proizvodi aktualna vlada, političku buru koja je pokrenula gorki narodni humor izazvao je sukob predsjednika **Ive Josipovića** i lidera Srbija u Hrvatskoj **Milorada Pupovca**. Naime, otvorio se proces polarizacije naroda pokrenut dilemom: Koji je politički hrvatski Srbin najbolji izbor za nas Hrvate? Dvojba sadrži krucijalno pitanje: Je li bolji, ajmo reć, jedan „neutralni“ Srbin, jedan „osvešteni“ Srbin ili npr. reciklirani četnik, četnik pokajnik ili neka druga kombinacija svih tih „odlika“.

Nikad narod ne bi bio u prigodi doći pred taj izbor, odnosno emocionalni referendum, da nije „srpsko-hrvatski nedeljnik“ *Novosti* opalio po predsjedniku Josipoviću, kriminalizirajući njegov prihod od tzv. ZAMP-a.

Taj čin bio je upaljač, tj. početak sukoba, iako on ima vjerojatno i svoju povijest u međusobnom „hofiranju“ između bivšeg krajiskog „uglednika“ **Veljka Džakule** i Ive Josipovića. Ta simpatija zadobila je svoju javnu potvrdu na proslavi Dana pobjede u Kninu. Naš predsjednik računa da je Pupovac bio preblizu njegovu najdražem prijatelju **Borisu Tadiću**, pa mu Džakula ima služiti kao teklič prema **Tomi Nikoliću zv. Grobar**.

Josipović i Džakula „ruku pod ruku“ na Dan domovinske zahvalnosti te prigodni govori Josipovića i **Milanovića**, u kojima su naglašeno apostrofirane srpske žrtve u „Oluji“, nije ništa drugo nego finale jedne kukavne i izdajničke politike aktualne hrvatske vlasti u kojoj se relativizira domovinski obrambeni rat i uporno svodi na velikosrpsku opciju – građanskog rata.

U tom smislu logičan je i Džakulin prijedlog da se „hrvatskim i srpskim žrtvama podigne zajednički spomenik“.

Eto, ni takav sadržaj nije mogao progutati Pupovac.

U smislu viđenog, doživljenog i u smislu sapunice ispisane u dnevnom tisku, stvarno se nameće referendumsko pitanje:

Piše:

Josip Ljubomir BRDAR

Koji je od predstavljenih Srba najbolji za Hrvatsku.

Je li bolji Pupovac koji nije „podigao pušku“ na svoju domovinu ili „iskreni pokajnik“ V. Džakula? Ili možda neki drugi kandidati koji su izvirili iz anonimnosti, kao neki Rodić, Vlahović, Milošević itd.

Teško je razlikovati njihove političke i moralne domete. Za pretpostaviti je da svi oni izgaraju u naporima da se Srbija kvalifi-

u toj ocijeni pridružili Džakula i društvo, koji su u međusobnom optuživanju iskazali tko su i što su.

Dakle, bez osobitog filozofiranja lako je zaključiti da tzv. „srpsko pitanje“ u Hrvatskoj nije ništa drugo nego – lova. Milijarde eura za tzv. obnovu srpskih kuća (u koje se ne vraćaju) i milijuni za organizacije i za tzv. kulturne institucije. Spomenuti milijuni nisu realna potreba Srbija u Hrvatskoj, nego zaista – reket koji hrvatska država plaća zbog nametnutog kompleksa povjesne krivnje za tobožnje stradanje Srbija.

Zar i neprimjerena isrika Josipovića i Milanovića u Kninu za srpske žrtve u „Oluji“ nije dokaz te nametnute krivnje?

A „krivnja“ se najlakše kompenzira lovom. Hrvatske je u tom smislu zauzela gard vječnog dužnika prema Srbima, a valjda je to i izraz „protuusluge“ zato što su nas napali, razrušili nam zemlju, poubijali nam mladost i gospodarski nas unazadili za 50 godina. Za sva ta „dobra“, eto, valja ih nagraditi.

No, isto tako ne valja sve trpati u isti koš. Ima Srbia izvan područja javnosti koji su branili svoju domovinu Hrvatsku i koji ne doživljavaju svoju nacionalnost kao profesiju i privilegije. Hrvatskoj su potrebni Srbici kao što je bio npr. pokojni **Srećko Bijelić** i još neki, a ne Srbici poput Pupovca ili Džakule, koji svoju nacionalnost shvaćaju kao biznis i društvenu poziciju.

Josipovićevo i Milanovićevo političko slinjenje i dodvoravanje bivšem četniku je možda i politička kompenzacija za nedolazak državnog vrha ove godine na četnički dernek u Srbiji, na tobožnji dan ustanka, a u stvarnosti početak etničkog čišćenja južne Like i cijelog Pounja od hrvatskog i muslimanskog stanovništva. Pod stijegom kokarde i zvijezde petokrake poklano je, zapaljeno i raseljeno hrvatsko selo Boričevac koje se nikada nije obnovilo, kao i cijelo to područje.

„Lijepa mi je ta vaša partizanska kapa“, uskliknuo je lani predsjednik u Srbiji, doveći se jednoj babi koja je „ukrasila“ svo-

Dani idile: dva druga u "ustaničkom Srbu" 2010. godine

ficira kao agresor na njihovu domovinu Hrvatsku, da ta ista Srbija nadoknadi ratnu štetu, da vrati opljačkano kulturno blago, da obešteći hrvatske zarobljenike koji su prebijani i mučeni u srpskim koncentracijskim logorima, da otkriju grobnice još uvijek 1736 nestalih hrvatskih branitelja i civila i da se poklone pred žrtvama 147 masovnih grobnica.

Ovu pretpostavku baziram na uvjerenju da politički lider mora biti prvenstveno moralna osoba, a tek onda pripadnik ove ili one nacije. Možda su spomenute osobe samozatajne i nisu se iskazali u atribucijama koje sam spomenuo, pa ih zato narod očitava u odlikama u kojima su prepoznati. A to su: novac, političke pozicije i privilegije.

Pošto je Ivo Josipović optužio Pupovca kao etno-biznismena, predsjedniku su se

ju glavu tim zlokobnim simbolom. Ove godine predsjednik mijenja „modni trend“, jer je svjestan da velikom dijelu glasača u zemlji zvijezda petokraka nije „lijepa“, nego im je isključivo simbol zločina. Pod tim simbolom ubijani su nam djedovi, očevi i djeca u Domovinskom ratu. Dakle, glasači su pravi razlog izostanka Josipovića s „antifašističke“ fešte u Srbu ove godine, a ne njegov mogući ideološko-politički redizajn.

Kakav redizajn? Ima Ivo Josipović prostora da se ideološki iskaže. Kao primjer neka posluži uručena povelja predsjednika republike **Vesni Teršelič**.

A tko je ustvari Vesna Teršelič? Iz njenog skromnog životopisa teško se može ustvrditi, tko je ta osoba. Kako po podrijetlu, tako i po izobrazbi. Pretpostavlja se da je u Hrvatsku došla „od nekud“ autostopom, a ne može se otkriti ni tko ju je primio u automobil. Pošto je tu došla, dosjetila se dobrom biznisu, tj. otkrivanju i publiciraju hrvatskih zločina za vrijeme Domovinskog rata. Za njen projekt i udrugu koju je nazvala *Documenta* dobila je potporu države, kako moralnu, tako i finansijsku u godišnjem iznosu od 7.5 milijuna kuna. Uz potporu Hrvatske zadobila je i iskrenu potporu „Regiona“, iako je opseg njenog rada strogo ograničen samo na zločine Hrvata. Kada bi V. Teršelič bila zainteresirana npr. i za srpske zločine u Hrvatskoj, imala bi mogućnost dobiti čak nekoliko kamiona dokumenata od hrvat-

skog branitelja, pukovnika **Ivice Pandže-Orkana**, i to samo s Banovine. Nažlost, to nije područje njezina „forenzičkog dometa“. Njoj su dostačni „zločini“ Hrvata, jer se taj „biznis“ dobro plaća. I nagradjuje odličjima predsjednika hrvatske države!

Bit će sada slobodan i posumnjati u predsjednikovu „novu pravednost“. Naime, i ja sam član jedne nevladine udruge koja se zove Hrvatsko društvo političkih zatvorenika (HDPZ). Djelujemo od stasanja hrvatske države, 22 godine izdajemo mjesecnik *Politički zatvorenik*, mjesecnik europske reputacije s posebnim ugledom u bivšim komunističkim zemljama. U minulih 22 godine, uz mjesecnik, objavili smo i šezdesetak knjiga svjedočanstava komunističke tiranije, zatvora, mučenja i ubojstava Hrvata. Svake godine se natječemo za sredstva iz državnog proračuna. I ništa.

Tražili smo i ove godine 145 tisuća kuna kao potporu izdavanja mjeseca. Opet ništa.

Ako nekoga zanima, neka otvori internet i iščita korisnike i visinu proračunskih stavki. Uz Teršeličkine i slične udruge koje su tobože namijenjene zaštiti ljudskih prava, udruge nacionalnih manjina, poglavito Srba, pronaći će i lezbijske i gay-udruge poput Kontre i Iskoraka. Svi su na popisu korisnika osim HDPZ-a. Možda to baš slijedi iz činjenica koje sam naveo: da nismo pisali i svjedočili o ko-

munističkim zločinima, bili bismo možda Josipovićevi miljenici poput V. Teršelič.

I pri kraju, vratio bih se u Knin na proslavu Dana pobjede.

Idilu Josipović-Džakula na proslavi, zlatno pero *Jutarnjeg lista* **D. Butković** oduševljeno je predstavio narodu kao dugoočekivani početak stasanja Hrvatske kao građanske države. Ta najava iziskuje opet nova pitanja.

Je li za stasanje građanske države dovoljan jedan četnik, dva, tri, četiri, deset ili stotinu? Ako na sljedećoj proslavi u Kninu Josipović i Džakula ustanove tu građansku državu, predložio bih da se ta „država“ isti dan ratificira u - Čavoglava.

Hrvatska stvarnost daje toliko materijala za komentiranje, ali je prostora nažalost premalo. Stanje u hrvatskom gospodarstvu ne zaslužuje komentar, već isključivo bunt naroda i izlazak ljudi na ulicu. Vlada narodu svaki dan galantno nudi nadu u „optimističkoj“ sintagi: „Već danas vam je bolje, nego će vam biti sutra“. A stvarni život se očituje najviše u traženju i istraživanju. U uzaludnom traženju posla i istraživanju-kontejnera.

Takva „idilična“ slika društva inspirira je D. Butkovića da svoju kolumnu u *Jutarnjem listu* naslovi „Zašto ova vlada nema alternativu“. Ja vjerujem, suprotno od Butkovića, u bliski trenutak preoblikovanja novinske naslovnice u: „Odlasku kukurikavaca - nema alternative“.

STJEPAN RAZUM: *NOMEN EST OMEN*

Neke misli **dr. Stjepana Razuma**, hrvatskog povjesničara i arhivista, pročelnika odjela Nadbiskupskog arhiva u Zagrebu, izrečene u ljetošnjem razgovoru za zadarski *Hrvatski list*, uznenimire su pravedne antifašističke duše, uzburkale napredni dio čovječanstva i pokazale da – baš kao što reče predsjednik **Ivo Josipović** – ustaškoj zmiji, odnosno klasnom neprijatelju, klerofašistima i reakciji svih boja, glava nije sasvim satrvena. Štoviše, neprijatelj diže glavu, u očitoj sprezi s reakcionarnim krugovima iz inozemstva, koji bi da *točak istorije* okrenu unatrag.

Usudio se, naime, Razum razumno upozoriti kako je nerazumno, pače nemoguće, iz hrvatske povijesti amputirati ideološki nepočudne dijelove, kako pobuna protiv bilo kakve hrvatske države nije nikakav antifašizam, kako je krajnje vrijeme da se prestane manipulirati Ja-

senovcem i kako broj tamošnjih žrtava u ratno – ali i u poratno doba – valja egzak-

tno ustanoviti. Ako su neke od njegovih misli i izrečene oštrim tonom, smisao im je jasan i neosporiv: znanost ne smije služiti političkim ciljevima, čak ni onda kad su oni etički opravdani, a pogotovo onda, kad se njima hoće zakamuflirati zločin.

I zaredaše nerazumnii napadaji na Razuma. Mudro se oglasio i **Iva Goldstein pl. Zrinjevački**. S Olimpa se čak nagovještava bura, ne bude li Razum smijenjen. Nikomu od mudrih, naprednih i antifašističkih glava nije palo na pamet, da se nadbiskupija koja je Razuma imenovala, i ne mora baš pokoravati nalozima koji dolaze iz ce-ka. A ti zahtjevi pokazuju u čemu je problem: drugovima antifašistima nije do argumentirane rasprave (jer su u njoj tanji!), ali bi se zato oslonili na suvremeno nürnbergško zakonodavstvo. Pa, neka se banda usudi misliti svojom glavom! (R. F.)

SREBROLJUBCI I PARTIJSKO ZLATO

Piše:

Tomislav JONJIĆ

Odavno je poznato da nema nijedne laži kojoj narod ne će povjerovati, samo ako je dovoljno fantastična.

Najnovija iz tog ciklusa jest tvrdnja **dr. Zdravka Tomca** iz njegove knjige koja ima izići do kraja godine – a štanca ih Tomac svake godine po nekoliko, po potrebi, u skladu sa zakonima tržišta – da je **Ivica Račan** 1991. godine, one iste godine kad je skupa sa svojim doglavnicima i suradnicima odbio elegantno, mirno, demokratski i dostojanstveno u Saboru glasovati za osamostaljenje Hrvatske – da je, dakle, te iste godine planirao puno teži i opasniji pothvat: zametnuti oružanu borbu za neovisnu Hrvatsku. U siječnju 1991., kad je jugoslavenska armija skupa s **Miloševićem** – jer oni su, po Tomcu, glavni uzrok svega zla, a ne jugoslavenska ideja kao takva! – planirala državni udar i uhićenje **Franje Tuđmana**, Račan je okupio najuži krug suradnika (među njima i Tomca) te mu otkrio najstrože čuvanu partijsku tajnu: postojanje partijskoga zlata. Njime bi se financirao politički i oružani otpor. U autorskome tekstu – razasrtrom na šest stranica *Hrvatskoga lista* (br. 412 od 16. kolovoza 2012.) i počašćenom još i naslovnicom toga zadarskog tjednika – u Tomcu je nehotice i usput proradio frojdovski sindrom. Pripovijeda on kako su Račan i partijsko vodstvo tom zgodom uglavili, između ostalog, da se u slučaju državnog udara «*pripremi i organizira ilegalni odlazak u šumu za ilegalnu borbu*».

A zašto bi borba za hrvatsku državu, u Hrvatskoj, u otporu protiv okupatora, bila «ilegalna», može biti jasno samo onomu tko ne može napustiti jugoslavenske obzore i partijsku vizuru. Ostali ne bi ni na trenutak dvojili o legalnosti i legitimnosti takve borbe, koja bi – uzgred budi rečeno – bila legalna i s gledišta međunarodnoga prava.

No, to je manje važno od prave svrhe Tomčeve konfabulacije. Ma koliko ju se pokušalo prikazati kao uzvratni udarac na svenazočne rasprave o ilegalnom finansiranju Hrvatske demokratske zajednice

(jer, eto, i SDP ima svoje «crne fondove»!), njezina je svrha dalekosežnija.

Nije ona ni puka posmrtna počast Račanu, kako se to balkanskim lukavstvom hoće servirati u Tomčevu tekstu, iako bi na temelju Tomčeve pripovijesti taj partijski *aparatčik*, kunktator koji je funkcioniраo kao biljarska kugla uvijek, pa i onda kad je služio kao batina što je pucala po leđima hrvatskih rodoljuba, imao u škol-

Što bi se tomu smjelo spočitnuti? Zar išta manje pripada onima koji su htjeli oružjem braniti Hrvatsku?

Bajka, dakako, ne će funkcionirati, jer Partiji nije bilo do Hrvatske, a ni JNA i UDB-a sa svojim inačicama nisu tvorci, nego su tek izvršitelji partijske volje. I 1945. i 1972. i 1991. godine.

Ali kratkoročni je scenarij očevidan: u predbožićno vrijeme, kad su suhomesnati proizvodi već dozreli za konzumaciju, krenut će Zdravko Tomac na turneu po Hrvatskoj i jednome dijelu Bosne i

Hercegovine. Kamera ovdje, fotoaparat tamо; sedamnaest primjeraka u Konjskome, čak dvadeset u selu Jare, jedan razgovor za ovaj portal, odgovori na dva pitanja za onaj povremenik... pišem tri, pamtim devet... I tako dalje. Turneja je isplanirana s pomnjom na kojoj bi mu pozavidjeli i *Rolling Stonesi*. Ideja je sjajna: što je srebroljubcu privlačnije od zlata?

Nije važno ni Tomčovo priznanje da je potom, svih ovih dvadesetak godina, zaboravio na partijsko zlato. Nije ono ni njemu ni Račanu padalo na pamet kad se u Hrvatskoj ginulo na sve strane, kad je svaki novčić za obranu Hrvatske bio dragocjen. Čuvali su tada Račan i Tomac to partijsko zlato negdje duboko sakriveno? Nije vraga, da su ga čuvali za ilegalnu borbu u budućoj fazi, u fazi borbe protiv demokratske hrvatske vlasti? Ili Tomac još ne zna što će se dogodine najbolje prodavati, pa epilog svoje bajke ostavlja za iduću knjigu?

Ne treba sumnjati da će pronaći i predstavljače ove. Neki spadaju u stalnu postavu (ne mijenjaj momčad koja pobijeđuje!), drugi služe kao ures za diku.

Ali kladim se da među njima ovog puta ne će biti mostarski biskup **dr. Ratko Perić**. Ne da Tomac da ga ista zmija dva put ugrize iz iste rupe. Pozvan, naime, da u sklopu tadašnje Tomčeve turneje, jednu u niz knjiga obraćenika Tomca (*Obraćenje. Od komunista do vjernika*, Zagreb, 2008.) predstavi mostarskoj publici (jer, kao da je predstavljanja obraćenike knjigu dostojan kakav seoski ka-

skim udžbenicima i u povijesnim priručnicima stati uz bok **Eugen Kvaterniku** i njegovim sljedbenicima i nasljedovateljima. Jer, u Račanovoj bi se sjeni i pod njegovim skutima, na toj *sunčanoj strani* hrvatske povijesti, imao naći i Zdravko Tomac, a onda i «progresivno krilo» kompartije (napose partijski dužnosnici iz kruga bliska **Jakovu Blaževiću**, uz uvjet da im Tomac, oboružan ključevima raja, u maniri svetoga Petra prethodno pretrese džepove i duše), a s njima simbolički, kao u **Nazorovu** «Čamcu na Kupi», i uspomena na našu dragu Partiju.

Bar ovdje treba na riječ vjerovati Jeleni Lovrić

pelan!), biskup Perić se pozivu u veljači 2009. odazvao. A da mu obraćenik nije dorastao, pokazao je biskup time što se tom zgodom zakvačio za Tomčev opis svjetla koje je ovaj, kako tvrdi, stvarno i simbolički video kad je doživio kliničku smrt u svojoj šesnaestoj godini, dakle, tamo negdje 1953. godine, godine znamenite – između ostaloga – i po smrti nenađenašnoga vođe druga Staljina. Aludirajući na Tomčevu višedesetljetnu odanost Jugoslaviji i komunizmu, Perić je svoj osrvt začinio duhovitom opaskom kako je Tomac, eto, svjetlo video već sa šesnaest, a onda je idućih pedesetak godina odlučio ipak živjeti – u mraku.

U svojoj kvaziobraćeničkoj drskosti nije Tomcu palo na pamet da bi i manje pismen biskup mogao nešto znati o povijesti kršćanstva, pa možda i to, da nisu brojni Savli koji su se prometnuli u Pavle. Bar u prva dva tisućljeća poslije Krista. Iznimka je nastupila slomom komunizma, raspadom Jugoslavije i osamostaljenjem Hrvatske. Svjedočili smo pravoj poplavi obraćenja (čak se tomu i veselili, gledajući u toj pojavi dokaz hrvatske snage i živilosti, jer – samo to je, osim Providnosti, moglo nagnati dojučerašnje Jugoslavene da prisežu Hrvatskoj).

Obraćenici su tada izmiljeli ispod svakoga kamena, iz svojih dojučerašnjih zakloništa u kojima su halapljivo brojili srebrnjake što su ih dobili za službu neprijateljima i naroda i Crkve, pa se počeli tiskati oko crkvenih oltara, čupajući se za prve redove – naravno, jer im je posve nepoznata ona svetopisamska usporedba skrušenog carinika i nadutog farizeja – i s mukom tegleći masivne ogrlice, o kojima su visjeli glomazni križevi, hrvatski grbovi i Tuđmanove fotografije. Engleski kralj **Richard III.** jednom je nudio kraljevstvo za konja, sad su hadezevske partijske iskaznice s jednoznamenkastim, ili bar niskim rednim brojevima počele dosegati neupamćene cijene. (Da smo imali poslovog duha, moglo se organizirati dražbovaonicu nadmetanje za takvu iskaznicu u nekome hrvatskom Sotheby's jamčilo bi poslovni zgoditak! Jer,

sto su npr. **Van Goghova** ulja – da ne govorim o **Miróovim** grafikama! – prema takvim dragocjenostima!) Oni koje smo poznavali pod imenom «Miko», odjednom su se preobratili u «Antu», «Mišo» se poput **Kafkina** Gregora Samse, umjesto u ogromnoga kukca, preko noći preobrazio u Matu ili bar (aluminijskoga) Miju; oni koji su se do jučer potpisivali cirilicom i

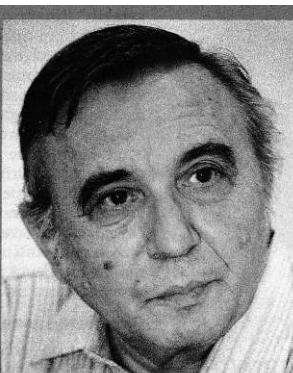
izjašnjavali kao Jugoslaveni, sad su postali najizgledniji kandidati za vodstvo hrvatskih stranaka; oni koji su lomili križeve po grobljima, premlaćivali vjernike i hapsili svećenike, sad su nadaleko vonjali tamjanom, a oni koji su habit koristili za žbirenje subraće, prometnuli su se u *ghost-writere* što su pisali govore državničkim kokošarima i njihova pisma kardinalima, stavljajući se u ulogu glasnogovornika puka za čije su se skromne haljine do jučer kockali...

Sve smo to toliko puta vidjeli, sve je to toliko poznato, da je danas doista besmisleno gubiti vrijeme na to. Kad ne bi bilo jedne stvari. Kad se kojekakvi *tomci* ne bi danas doživljavali kao borci za hrvatsku državu; kad se kojekakvi pukovnici KOS-a ne bi smatrali ideolozima hrvatskog nacionalizma, kad nam ne bi moralne lekcije dijelili tipovi bez morala što su svojedobno sa stranica visokonakladnih tjednika kapacitirali polusvijet tobožnjih civilnih udruga i nevladinih organizacija, kad ulogu zagovornika nesmiljene obrane nacionalnih vrijednosti ne bi preuzimali oni što su Hrvatsku otkrili na Miloševićevu Gazimestanu (ili još kasnije, kad su osigurali mirovinu). Jer, to je ono što je pravi problem: činjenica koja s apsolutnom jasnoćom svjedoči o intelektualnoj sterilnosti i političkoj impotenciji takozvane nacionalističke Hrvatske. •

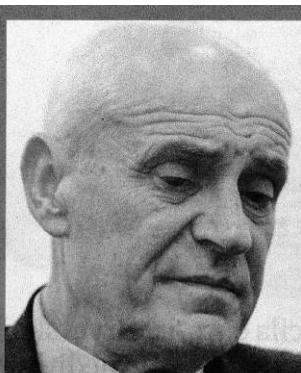
ZDRAVKO TOMAC

ZLATOM JE SDP HTIO FINANCIRATI ILEGALNI OTPOR USLUČAJU INTERVENCIJE JNA U HRVATSKOJ, TVRDI U SVOJOJ NOVOJ KNJIZI

DUŠAN PLEČAŠ

'NISAM SAMO ČUO ZA PARTIJSKO ZLATO, NEGO PRVI PUT ĆUJEM. GA I VIDIO. TO JE BILA JEDNA JEDINA ZLATNA POLUGA TEŠKA OD 1 DO 2 KILOGRAMA, A DUŽINE 20, 30 CM'

STJEPAN IVANIŠEVIĆ

'PARTIJSKO ZLATO? NIJE. RAČAN NIŠTA TAKVO NIJE SPOMENUO. NIKAD NI RIJEĆI'

PISMA IZ ISTRE

O „Oluji“ i pomirbi

Kad smo ono prije 17 godina sjedili u podrumskim prostorijama ureda za obranu u Puli, nas četrdesetak dragovoljaca, obratio nam se zapovjednik Mijo Lalić: „Dečki! Ovo dosad bila je zajebancija! A ovo što će biti, znajte da će biti krvi do koljena!“

Na sreću, krvi do koljena nije bilo. Ni naše ni njihove. „Oluja“ je za onu našu postrojbu bila tek zloslutna tišina. Dok smo napeti, nabrijani, gazili kroz prašumu Ćorkove uvale. I stigli do sela Plitvica bez ispaljenog metka. A ramena su mi otpadala pod težinom ponjetog streljiva. Jer „ugroženi“ su se („izbegli“, to jest) Srbi prije našeg dolaska, organizirano pobrali. I otišli iz države koju nisu svojom smatraли. Da bi ...svi Srbi bili u jednoj državi!

Koliko vidim, ovoj današnjoj našoj političkoj eliti, ta "Oluja" je doista bila tek ...Lalićeva zajebancija! E, da mi je samo znati kojem je to idiotu na pamet palo, na proslavu hrvatske pobjede u Knin pozvati jednog od vođa srpske pobune! Što je time htio postići, ostaje za normalnu pamet tek puko nagađanje. Možda je za nekoga ta veličanstvena pobjeda hrvatskih bojovnika, poraz i rasulo "krajinske" srpske vojske, tek nekakva prijateljska nogometna utakmica. Nakon koje i pobjednici i poraženi mogu zajedno u gostonicu. Pa kad se rujnoga vina ponapiju, jedno i zapjevati! Pa malo "...bit će mesa, klat ćemo Hrvate...", pa malo "Evo zore, evo dana..." Ej, ljudi! Tko je ovdje lud!

Ja sam jednom, prigodom proslave "Oluje", samo prošao kroz Knin i produžio u Čavoglave. Kad ponovo odem, zaobići ću Knin u širokom luku. Prije svega zato što licemjernim smatram slaviti pobjedu, kad su oni koji su je izvojevali, u zatvoru! U Knin ću doći kad na tribini budu

Piše:

Blaž PILJUH

sjedili generali Gotovina i Markač! Osim toga tamo gdje sjede Milanovići i Josipovići s jednim Džakulom, jednom hrvatskom branitelju, po meni, nema mjesta.

Možete li zamisliti da na nekoj moskovskoj paradi pobjede sjede zajedno preživjeli pripadnici Crvene armije i njemačkog Wehrmacha! Možete li zamisliti da Srbi, na onom svom Gazimestanu, nakon toliko stoljeća, sjede zajedno s predstavnicima današnje Turske! Možete li zamisliti da bilo gdje u svijetu, pobjednici i poraženi u nekoj krvavoј bitci, nekom krvavom ratu, zajednički slave, jedni pobjedu, a drugi poraz! Izgleda da je to moguće samo u državi u kojoj je doista ama baš sve moguće! U Hrvatskoj!

E, moj predsjedniče. Što nisi mirno i tih sjedio u Sinju i uživao u alci, viteškom nadmetanju! Nego si svoju nazočnost iskoristio zato da ustvrdiš kako je najveća vrijednost te tradicije to što danas nakon tristotinjak godina, na tribini sjedi i predstavnik poražene strane, turski veleposlanik u Hrvatskoj! Koja je to plitka demagogija, koje je to jeftino politikanstvo! E, moj predsjedniče! Nastaviš li tako, stat ćeš uz bok svoga prethodnika, koji u Srbu sa Srbima, slavi četnički ustank protiv tadašnje hrvatske države!

Reći će možda netko: „Pa zar u Hrvatskoj još nije došlo vrijeme za pomirbu?“ Aja, razvojačeni i po mnogočemu razočarani hrvatski branitelj, takvima poručujem: "NE, NISAM JA PROTIV POMIRBE! JA SAM ITEKAKO ZA POMIRBU! SAMO, PO MENI JE POMIRBA TO DA SE ONAJ KOJI JE RAT IZGUBIO KONAČNO, DEFINITIVNO, S TIM I – POMIRI!

Šport i ja

Ča se športa tiče, ja san van jena nezainteresirana neznalica. U cilen svojen, ne baš kratken životu, san bija samo jedan put na nogometnoj utakmici. Ma samo radi društva jenen mojen prijatelju. Ki je s kin, eli proti kega igra, nisan zapamtija, a kamoli rezultat. Sjećam se samo da su spominjali nikoga Zambatu. Nikad na televiziji nisan gleda nijenu nogometnu utakmicu, ako ni igrala naša reprezentacija, eli niki naš klub u niken tamo kupu, to jest hrpi. A ni onda me šport sam po sebi, ni intereša. Nisan športski tip i gotovo.

E, ali! Kad bi igrala naša reprezentacija, ja bin se u hip pritvorija u najvatreniju navijačku zvir. A kad bi bila nika posebno stresna, važna utakmica (z Srbijon, eli z Slovenijon!), san zna i televizor ugasići. Da ne puknen ud napetosti! Pak bin ga, pun

Dok se Srbi ne pomire s Olujom, ne će biti hrvatsko-srpske pomirbe

strepnje, upalija prid sam kraj utakmice. A kad bimo pobijedili, bin zatuka u, zato posebni nosač na krovu auta, veliku hrvacku zastavu z povjesnin hrvackin grbon, naravno! Pak bin se vozija po Pulu, trubeći, dižući dva prsta i vičući kako manjak: - "Hrvatska ...Hrvatska!!!" A zna san i iz puške lovačke hitati! Eeee ...koja su to bila vrimena!

A danas! Virujte mi da nijenu utakmicu na londonskoj olimpijadi nisan pratija, ma nanke jenu! A zašto bin! Nadan se da ste shvatili da je za me, na primjer nogomet, najnevažnija sporedna stvar na svitu! I da je za me šport; općenito, isto kako ča je i za genijalca Clausewitza bija rat, samo ...nastavak politike z drugim sredstvima!

San bija samo načuja da je niki tamo ...Dovani Crnogorac osvojija zlato u niken trapaven športu z lovačkon puškom.

Pak san bija u dvojbi da li su medalju osvojili ...Talijani, eli Crnogorci!!! Pa da!

E! I sad bin ja triba pasti u domoljubni zanos, histeriju, ekstazu, radi nike naše zlatne, eli bilo koje medalje! I pridružiti se gomili izmanipuliranih, kojima političari-manipulatori uvaljuju igre, namisto kruha! Ma dajte, vas molin!

E, moj narode! Ni ti nisi kako ča si bija. Kako si samo zna.vikati: - "Bando lopovska, stegnite vi kajiši!". Pak: "Bando crvena!", pak: "Hrvacka će opet cvasti, kad crveni odu s vlasti!" A sad! Stišću ti pas, kaiš to jest, nemilice, škuljicu po škljucu, dokle ti jazik i voči ne ispadu. Prodaju i rasprodaju i zadnje hrvacko nacionalno bogatstvo, dile otkaze radnicima, a da ne trepnu zapiru tvornice, hitaju radnike na ulicu prez plaće i otpremnine, šalju policiju na radnike...! Ta tvoja liva, radnička vlast! A ti, moj narode hrvacki?

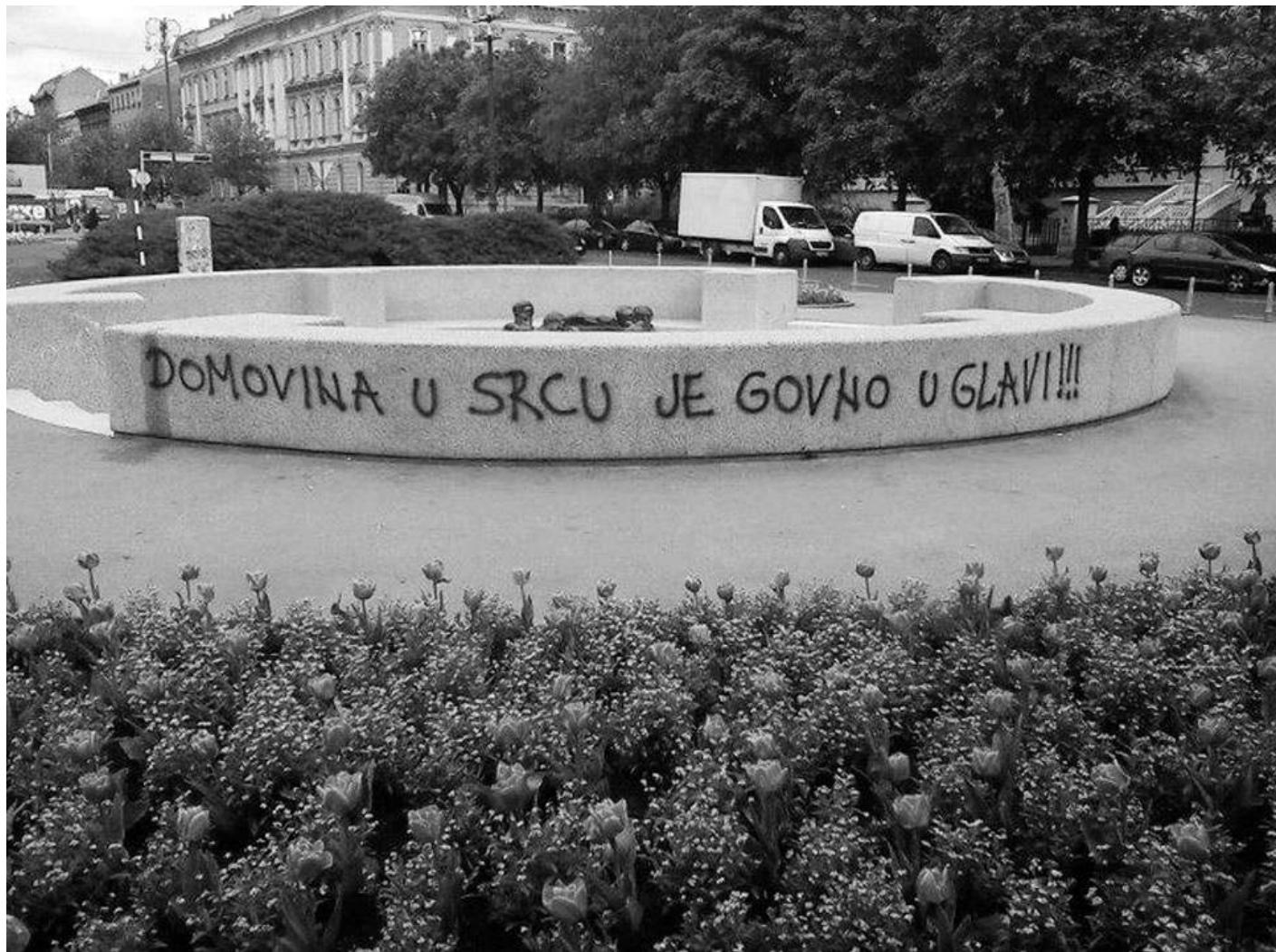
Niš! Tek pokoji mizerni, pokušaj neučinkovitega otpora! Apatija, beznađe!

Da! Istina je! Ako čoviku fali desna, eli liva ruka, on je invalid. Tako je i z političkon scenon, z državon. Ma istina je i to, baren po meni, da je razlika zmrež desnice i ljevice, kad se vlasti dokopaju, samo to ča jeni dile narodu svojen, biračima svinjin, žventule, pljuske to jest ...z desnon, eli z livon rukon! A i kredu, to jest "jame" z desnon, eli z livon rukon!!!

Čete reći da san cinik. Nisan udvajk bija, ma sad san. Jer!

U uvo vrime današnje, moreš biti, eli tužni klaun, eli nezadovoljni cinik, eli dimboko razočarani hrvacki domoljub! Sve moreš biti, samo ne entuzijast i optimist! I? Di je izlaz iz začaranega kruga? Di je svitlo na kraju tunela? E, pa kad bi mi ga bilo ki pokaza, nebin bija ni cinik ni skeptik, virujte mi!•

SLIKA KOJA GOVORI KAO TISUĆU RIJEČI

"Antifašizam" na djelu

RAĐANJE EUROPE (XXI.)

Povijesna zbivanja 16. stoljeća u središtu Europe bijahu veoma burna. Svratimo li svoju pozornost na stanje u Katoličkoj crkvi i pojavi **Martina Luthera**, a pogotovo na prve uočljive posljedice tih zbivanja, nije teško zaključiti kako je jedno veliko razdoblje kasnoga srednjeg vijeka došlo svome kraju i na pozornici se pojavili prodorni znaci novoga doba s dalekosežnim značajkama.

Riječ je, dakako, o vrlo složenoj pojavi, nu slikovito se može reći kako ju je uverljivo najavio **Nikola Kopernik** (1473.-1543.). Rođen je u Poljskoj, ali se osjećao Prusom. Govorio je i pisao poljski, njemački i latinski. Studirao je najprije u Krakovu. Tu je završio tzv. „slobodne umjetnosti“, među kojima se nalazilo i zvjezdoznanstvo, što je ostalo njegovo omiljeno zanimanje. Nakon toga otisao je u Bolonju (1496-1500.), zatim Rim i Padovu, gdje je studirao crkveno pravo i medicinu, a doktorat je položio u Ferrari 1503. iz crkvenoga prava. Po povratku u Poljsku, živio je i radio kao savjetnik svoga strica koji bijaše biskup u Ermlandu u Poljskoj.

Kopernik je živio u Fromborku, i tu je imao svoju zvjezdarnicu. Bio je cijenjen i kao liječnik i kao pravnik, ali on se najviše želio baviti zvjezdoznanstvom. Živio je povučeno i nije se odazvao na poziv da u svojstvu savjetnika prisustvuje Lateranskom saboru (1512.-1517.). Plodove svoga proučavanja iznosio je usmeno, a donekle i pismeno. Glavno djelo „O gibanjima nebeskih tijela“ najprije je objavio kao sažetak, a djelo u cijelosti tiskano je u godini njegove smrti. Prvi primjerak dobio je u ruke na dan svoga preminuća. U njemu je predstavljena nova slika svijeta: U središtu se nalazi sunce, a zemlja kruži oko njega i oko svoje osi. Ta je knjiga došla na glas tek 1616. nakon što ju je crkvena vlast osudila i zabranila. Zabранa je skinuta tek 1757. Tim je djelom Kopernik postavio zdrave temelje modernom zvjezdoznanstvu i olakšao put drugim znanstvenicima – **Johannu Kepliju, Isaacu Newtonu** i ostalima.

Brojni Kopernikovi nasljednici svjedoče kako je prodor znanstvenih proučavanja nezaustavljivo osvajao ljude i prostore. Nu primjeri **Galilea Galileia** (1564.-1642.) i **Giordana Bruna** (1548.-1600.) pokazuju kako taj put nije bio lak. Galilei je pod pritiskom pristao na šutnju, a Bru-

Piše:

Dr. Vjeko Božo JARAK

no je nastavio svoje proučavanje i javno iznosio stavove koje je Inkvizicija osudila, pa je bio protiv njega poveden postupak i on uhićen. U tamnici je proveo sedam godina, a potom bio spaljen na lovači. Njegovo se držanje može kratko izraziti: Raspon je njegova proučavanja bio vrlo širok, tu i tamo i proturječan, a u nekim točkama teško spojiv s kršćanstvom. Međutim, Bruno se istinski borio za slobodu proučavanja i osobnoga mišljenja. On je vjerovao kako je Bog – sukladno Bibliji – zmiji naredio neka na trbuhu puzi po prahu, a čovjeku neka stoji uspravno i dostojanstveno hoda. Sloboda nije za čovjeka kušnja nego je u Božjim očima čovjekova najveća odlika.

Bruno se obratio papi, ali papa **Klement VIII.** (1592.-1605.) bijaše sporna osoba: s jedne strane bijaše on pobožan i moralan, a s druge strane sklon Inkviziciji: proširio je njezine ovlasti i nije poštio Bruna.

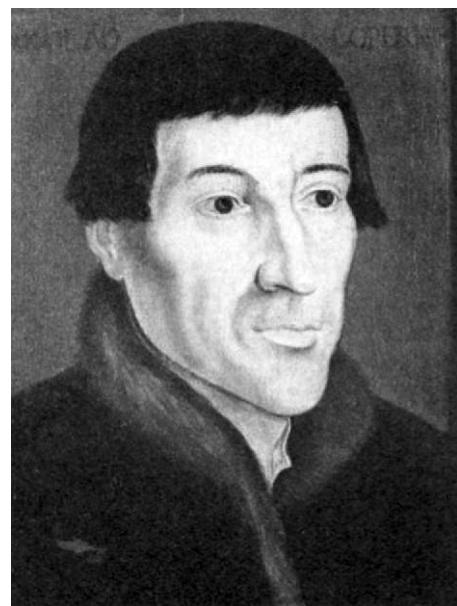
Bolje je sreće bio **Rikard Simon** (1662.-1678.), francuski teolog i profesor. Njegovo djelo „Kritička povijest Staroga zavjeta“ bilo je 1678. najprije uništeno, a potom i zabranjeno.

Pitanja koja je Kopernik bio postavljaо u odnosu na Sunčev sustav, nespremni su teolozi doživljavali kao dovođenje u sumnju biblijskih podataka. Sad se pak pojавio R. Simon – proučavatelj Biblije koji se hvata u koštač otvoreno s biblijskim podatcima i pokušava odgovoriti na pitanje, koliko su ti podatci u skladu sa znanstvenim podatcima. Namjesto ozbiljna napora koji bi trebalo upotrijebiti kako bi se pokušalo odgovoriti na postavljena pitanja, onodobni su teolozi pošli od pretpostavke kako su biblijski podatci unaprijed znanstveno zajamčeni. I sukob bijaše neizbjježan.

Ozbiljan, i dakako mukotrpan, znanstveni napor zamijenjen je samovoljom i preduvjerenjem. Crkveno je vodstvo postalo neospornim mjerilom i konačnom prosudbom u sporovima oko istinskoga značenja pojedinih biblijskih tekstova. I to se stanje više-manje u Katoličkoj crkvi zadržalo sve do II. Vatikanskoga sabora. Štetne posljedice takva neodgovorna postupka bijahu nemjerljive, a ni do danas ni

su posve iščezle. Treba, naime, reći kako su protestantski teolozi razvijali svijest odgovornosti za veoma složen zadatak proučavanja Biblije. Njima su se postupno pridruživali i pojedini katolički teolozi. Danas je pristup tom zadatku u cijelosti izmijenjen.

To se događalo postupno, s mnogim usponima i padovima, ali ovdje je potrebno istaknuti ono što se događalo u središnjoj Europi tijekom 17. stoljeća. Za cijelo vrijeme uzajamne napetosti između Luther-a i njegovih pristaša, s jedne strane, te

Nikola Kopernik

pape i katoličkoga vodstvas druge strane, nedostajalo je dobre volje i poštena napora kako bi se utvrdila istina: što je u skladu s Kristom i kršćanstvom? Nedvojbeno je društvena premoć ili, jednostavno rečeno, sila nad zdravim razumom. Kad je pak Lutherova strana počela i u tom pogledu jačati, na katoličkoj se strani zapaža postupno smirivanje – kao pokušaj treba spasiti što se može spasiti.

Pojava istaknutoga francuskog filozofa i učenjaka **Renéa Descartesa** (1596.-1650.) koji je svojom knjigom „Rasprava o metodi“ 1637. uzbunio duhove, ističući dotada nečuvenu misao: „Mislim, dakle jesam“ i time obrazloženu sumnju kao početnu dragocjenost u znanstvenom radu, jedva da je i dodirnula. Nema tragova koji bi nam govorili kako su se predstavnici kršćanskoga školstva i visokih položaja zamislili nad svojim stavovima i pokušali provjeriti njihovu ispravnost utemeljenu na istini. Ili su se poslužili silom ili omalo-važavanjem. U ovom slučaju došlo je do

pune osudbe i primjene ravnodušnosti, premda posrijedi bijaše tvrdnja istinskoga filozofa i čovjeka rijetko viđena iskustva – prošao je sve strahote Tridesetogodišnjega rata u Nizozemskoj, Danskoj, Poljskoj i Njemačkoj. Godine 1621. napustio je vojni život i posvetio se znanstvenom radu, ali je i dalje putovao Europom žečeći upoznavati ljudе i provjeravati svoje stavove.

Bilo je u to doba i drugih događaja vrijednih pozornosti i provjere njihova značenja za opće dobro, ali su odbačeni ili jednostavno prešućeni.

Posebno su vrijedni pokušaji pomirbe i sjedinjenja katolika i protestanata. Bilo je izuzetnih primjera značajnih pojedinaca i skupina koji su se svojski i poštено trudili oko susreta i razgovora kojima su se željeli približiti jedni drugima i pronaći vrijednosti koje ih povezuju.

Tako je **Marin Mersenne** (1588.-1648.), francuski teolog, filozof i prirodoslovc 1632. objavio djelo „*Pitanja o knjizi postanka*“. U tom djelu, uz ostalo, zauzima se za razumijevanje znanstvenoga proučavanja i pokazuje kako Kopernikova djela ne zastupaju nikakvu zabludu i treba ih dobronamjerno prihvati. Mersenne bijaše povezan poznanstvom i prijateljstvom s najpoznatijim onodobnim misliocima i učenjacima. Njega je posebno zanimao odnos vjere i iskustvene znanosti, ali njegovo djelovanje nije našlo odjeka kod francuskih crkvenih dostojanstvenika.

Razumijevanja nije bilo ni za rad **Gotfrieda Wilhelma Leibniza** (1646.-1716.). Završio je studij i položio dokto-

rat iz prava u svojoj 20. godini. Bavio se filozofijom, matematikom i fizikom, a većinu svoga radnog vremena proveo je u diplomatskoj službi. Zbog toga je mnogo putovao i susretao se s mnogim uglednim ljudima, posebice znanstvenicima. Upoznao je ne samo pojedinačno mnoge ugledne osobe nego se zanimalo i za opća prijeporna pitanja i zapletene međuljudske odnose. Na poseban način zanimali su ga odnosi između protestanata i katolika. O tom je razgovarao s visokim predstavnicima Katoličke crkve, ali nije imao uspjeha. On se osobno bio priklonio protestantima, ali ne zbog toga što je želio napustiti Katoličku crkvu, nego zbog toga što je težio za vjerskom obnovom i slatio kako je ona neminovna. U središtu njegova filozofskoga zanimanja bio je Bog, savršeno biće beskrajne dobrote. Bog je iz ljubavi stvorio ovaj prelijepi svijet i u Kristu objavio svoje čovjekoljublje. Sklad između Boga i ljudi, svijeta i života, predstavlja neizrecivu vrijednost. Stoga je s velikim oduševljenjem susretao ljudе: poznavao je gotovo sve u Europi, one najpoznatije i najučenije. Posjećivao ih i pisao im pisma. Proučavatelji njegova života računaju kako je primio više od dvadeset tisuća pisama od tisuću i stotinu ljudi iz 16 zemalja. U njegovoj ostavštini pronađeno je, odnosno utvrđeno petnaest tisuća pisama. Sudjelovao je u osnivanju nekoliko najviših znanstvenih ustanova – akademije znanosti i umjetnosti. Žalio je što nije imao dostatno vremena za svoj znanstveni rad, a bio je – unatoč tolikim poznanstvima – usamljen i tužan zbog nedostatka osjećaja za međusobno sjedjenje. Slutio je kako razvoj čovječanstva ne ide u pravom smjeru i pored znakova velikih dostignuća.

Odista se tijekom 17. stoljeća osjećao utjecaj kasnoga srednjeg vijeka (13.-15. stoljeće): suviše se isticala moć i sila najviših državnih ustanova, posebice najviše vlasti, potiskivali su se staleži i zanemarivao običan narod. U tim zbivanjima sudjeluje i crkvena vlast. Štoviše! Jača međusobna povezanost u kojoj se zanemaruju temeljne ljudske vrijednosti, a prevagu odnosi gruba sila i materijalno bogatstvo. To se može dobro vidjeti na ponašanju crkvene vlasti u Rimu, ali ništa manje i na primjerima visokih crkvenih dostojanstvenika u

Francuskoj. Tijekom 17. stoljeća u Francuskoj ističu se – ima njih više – tri crkvena visoka dostojanstvenika koji su zauzimali visoke položaje i vršili važne uloge u životu Francuske državne vlasti toga razdoblja. To su:

- **Armand Jean Richelieu** (1585.-1642.). Bio je visoki crkveni dostojanstvenik i kardinal, a od 1624. do 1642. prvi ministar u francuskoj vlasti. Bezobzirno je gušio svaku pobunu i utirao put uvođenju neograničene moći državnoga vladara;

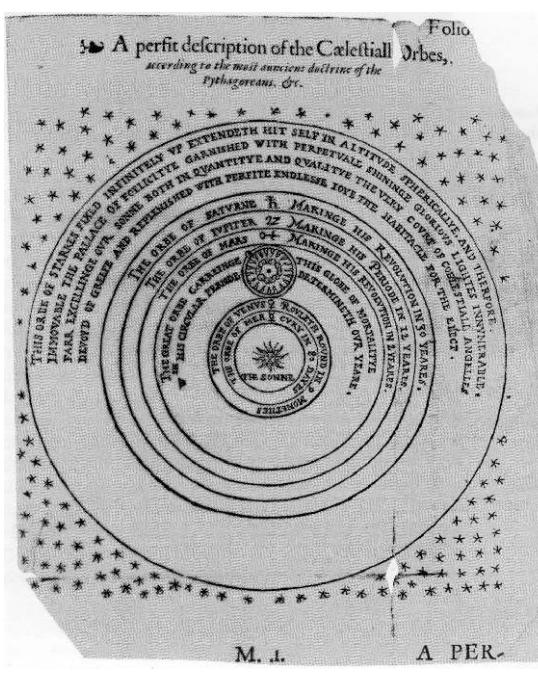
- **Jules Mazarin** (1602.-1661.). Bio je jedan od najuspješnijih francuskih diplomata. 1641. postao je kardinal, a nakon smrti ministra Richelieua imenovan je njegovim nasljednikom. Ugušio je premoć velikaša u korist kraljevske središnje vlasti i postavio temelj neograničene kraljevske vlasti.

- **Jacques Benigne Bossuet** (1627.-1704.). Bio je veoma poznat govornik. Postao je biskup i ujedno službeni povjednik francuskoga kralja. Istakao se svojim govorima protiv protestanata. Jednako tako pridonosio je učvršćivanju kraljevske samovlade. U tom pogledu opirao se i središnjoj papinskoj vlasti tražeći posebne povlastice za Francusku.

Pogledamo li navedene primjere u širim okvirima francuske države i drugih država u Europi, pa to usporedimo s ustrojstvom središnjom upravom Katoličke crkve, upadno se nameće nastojanje oko što većeg pojedinačnog osamostaljenja i jačanje središnje vlasti. Istodobno se započa jačanje nezadovoljstva u širim narodnim slojevima – očit je porast svijesti osobnoga dostojanstva i osobne slobode.

To nam potvrđuje i veliko djelo istaknutih francuskih „enciklopedista“, među kojima su petorica najpoznatiji: **Rousseau, Voltaire, Diderot, D'Alambert i Helvétius**. Zamisao je nikla u enciklopedijskom krugu francuskih prosvjetitelja. Glavni začetnik i voditelj bio je Denis Diderot.

Poželjno je barem djelomično poznavanje buđenja i razvoja povjerenja u razum i znanost što se bijaše tijekom 17. stoljeća širokoj Europom, posebice pak u Francuskoj i Engleskoj, kako bi se moglo razumjeti veliko djelo „*Enciklopedija ili Razumski rječnik znanosti, umjetnosti i obrta, sastavljen od udruge učenjaka*“. Djelo se pojavilo tijekom razdoblja 1751.-1780. u 35 svežaka. Enciklopedija je izazvala silan odjek u Francuskoj i diljem Europe. U to doba bijaše više srodnih djela, ali francuska je Enciklopedija

Kopernikanski prikaz Sunčeva sustava
(T. Digges, 1576.)

zauzimala prvo mjesto. Treba ipak dodati kako je uskoro uslijedila i Britanska enciklopedija. Ona je izdana 1771. Glavni cilj uredništva francuske Enciklopedije bijaše sloboda i dostojanstvo ljudske osobe te poštivanje razuma u njegovu nastojanju otkrivanja istine u cijelini. Zbog toga je oštrica tekstova bila usmjerena protiv svih oblika praznovjerja i mračnjaštva, a potom i protiv svih oblika ugnjetavanja čovjeka i nasilja nad ljudima, pa dolazili oni sa strane crkve ili države.

To je razlog što su se uz brojne glasove odobravanja Enciklopedije pojavili i prosvjedi. Dolazili su ponajvećma sa strane isusovaca koji bijahu isposlovali zabranu prvih svezaka, ali je ta odredba povučena; tražena je samo provjera pojedinih tekstova. I pored toga, Enciklopedija se našla na Indeksu od crkve zabranjenih knjiga, što svjedoči o ozračju koje tada bijaše prevladavalo u javnom životu.

Prvi urednik Enciklopedije bijaše francuski filozof i književnik Denis Diderot (1713.-1784.). Bio je pučanstvu poznat po svojim djelima, a potom i po brojnim prilozima koje je pisao ili konačno oblikovao za pojedine sveske Enciklopedije. Tih je njegovih uradaka bilo više tisuća. Za razumijevanje njegova stava dosta je spomenuti samo dva naslova: - *Pismo o slijepima za one koji ne vide* i *Ramauov nećak*. U tim djelima podvrgao je provjeri i procjeni osnove onodobnoga čudoređa, umjetnosti i društva.

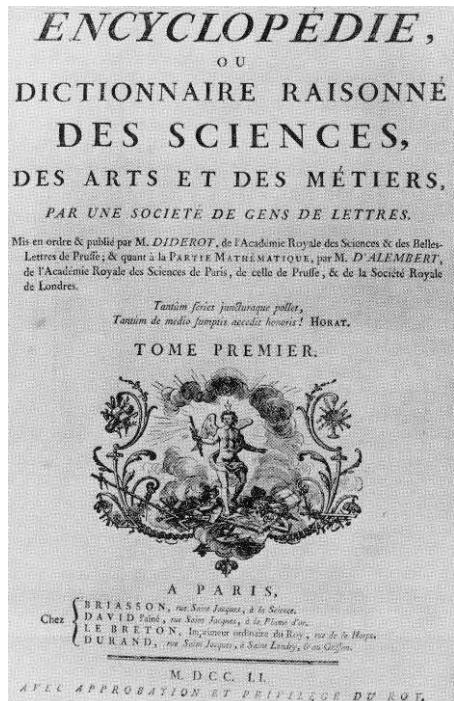
Uz Diderota treba spomenuti i drugoga urednika Enciklopedije. Bijaše to Jean N. Le Rond d'Alambert (1717.-1783.), francuski filozof, znanstvenik, fizičar i matematičar, član Akademije znanosti i umjetnosti u Parizu. Trudio se oko promicanja vrijednosti prosvjetiteljstva i postao njegovim glavnim predstavnikom. U svojim pisanim djelima zahvatio je plodove gotovo cijele kulture, i to a) POVIJEST (pamćenje koje se odnosi na Boga, svijest i crkvu, na čovjeka i njegovu političku i kulturnu povijest); b) FILOZOFIJU (sposobnost razmišljanja i rasuđivanja, uključivši najveća pitanja o Bogu, čovjeku i prirodi); c) LIJEPE VJEŠTINE (slikarstvo, kiparstvo, građevinarstvo, pjesništvo i glazba). U svim svojim člancima i knjigama nije zaboravio spomenuti najpoznatija imena onodobne filozofije, znanosti i umjetnosti.

Claude Adrien Helvetius (1715.-1777.) bijaše francuski filozof koji se ubraja među najvažnije predstavnike onodobno-

ga prosvjetiteljstva, kao i one koji su izuzetno zaslužni za pažljivo ostvarivanje zamišljene Enciklopedije. Njegova se vlastitost posebno isticala kad je bila riječ o čovjeku i njegovu odgoju. Helvetius je duboko doživljavao primjenu grube sile koja bijaše najčešće skroz-naskroz neražumna. Nu ni isticanje razuma ne može zanemariti osjećajnu stranu čovjeka. S tim u svezi svraćao je pozornost na važnost obitelji i društva te presudnu ulogu što je oni imaju u razvoju ljudskoga bića. Pod utjecajem svoje okoline, Helvetius je znao reći kako je čovjek proizvod odgoja. S tog motrišta iznosio je prigovore društvenom poretku, društvenim ustanovama i religiji. Zbog toga je bio protjeran, a njegova djela spaljena.

Jean-Jacques Rousseau (1712.-1778.), francusko-švicarski filozof, književnik i glazbenik, bijaše jedan od bližih suradnika francuske Enciklopedije i ujedno oistar promatrač onodobnoga društva, njegov bespôšteban ocjenjivač i osporavatelj. U svojim je djelima podvrgao osudbi mnoge pojave u društvu upozoravajući na štetno djelovanje ustaljenih civilizacijskih navika. Na sebe je najprije svratio pozornost svojim odgovorima na postavljena pitanja, a potom i svojim djelima, posebice djelom *Emil*, u kojoj je iznio svoje zapožanje o odgoju. Nažalost, njegovo se pisanje o obitelji i odgoju bitno razlikuje od njegova osobnog života i odnosa spram svoje obitelji i svoje djece.

Francois-Marie Arouet Voltaire (1694-1778.), francuski pisac i filozof. U javnosti je postao poznat svojim književnim djelima, posebice tragedijom *Edip* (1719.), a nadalje svojim javnim prosudbama ljudi i događaja. Zbog toga je mijenjao mjesto svoga boravka, napuštao Francusku i ponovno se vraćao. Imao je odista vrlo buran život, ali je bio vjeran suradnik francuske Enciklopedije. U svome se životu najviše isticao svojim zauzimanjem za istinu i pravdu u ljudskom društvu, a prvenstveno za pravedan odnos među ljudima. Vjerojatno je najljepše što se o njemu može reći bio često iznošen sud: gdje se Voltaire pojavi i umiješa u ljudske sporove, tu ljudi počinju vjerovati u istinu i pravdu. Za te se vrijednosti nesebično zalagao. U svojim je prosudbama i osudbama bio otvoren i oistar, javno je prosvjedovao i osuđivao sve što je smatrao nepravednim i nečovječnim. To je činio i kad je posrijedi bila država ili crkva, društveni običaji ili religija. Nakon mnogih lutanja po svijetu, vratio se ko-

Prvi svezak prvog izdanja francuske Enciklopedije (1751.-1780.)

načno u Pariz u veljači 1778. u povodu izvedbe svoje tragedije *Irena*. Doživio je izvanredan uspjeh i kratko nakon toga umro. Dugo je živio, mnogo putovao, a još više pisao i govorio. U svemu je bilo mnogo raznorodnih izjava i jetkih optužbi i osudbi. Zbog toga su nastajala i širila se raznovrsna mišljenja o njemu. Na kraju treba ponoviti: bio je radin i sposoban revnitelj za istinu i pravdu, a onda nadodati: iskreno je vjerovao u Boga i u zornu svjedočenju svoje odanosti Bogu i vjeri u njega doživio je kraj svoga života.

Navedena zbivanja i u njima spomenuti ljudi, a mnogo je nespomenutih, pokazuju jasnu sliku: srednji vijek je završen, nastaje novo doba i zorni se znaci pojavljuju, navješćujući velike promjene i rađanje novog ozračja. Pritom biva jasno: u kršćanstvu su nastale velike promjene, ali vrhunski predstavnici katoličke crkve više-manje ostaju pri svojim ustaljenim stavovima i ne uviđaju koliko su potrebne promjene i kako sa sobom donose nesagleđive posljedice. Među protestantima je raslo ozbiljno zanimanje za Bibliju i njezino proučavanje. To se postupno događalo i među katoličkim teologima. Tomu, ali ne samo tomu, treba zahvaliti smirivanju međusobnih napetosti, pa je nastajao suživot, a suživot se pretvarao u zajedništvo. Na polju teološke znanosti, posebice proučavanja Biblije i novih saznanja, širi se zajedničko obzorje i radaju se nove i velike nade.

(nastavit će se)

NAŠ NUTARNJI SVIJET (7)

ČEŽNJA

Čežnja! Taj složeni gorko-slatki osjećaj duboke žudnje za nečim dalekim, na rubu stvarnoga! Naslućujemo da stoji u vezi s vrednovanjem života i osjećajem da će nam potpunost na ovom svijetu ostati uskraćena. Nismo je poznavali kao djeca, jer djeca ne poznaju prolaznost, a nemaju ni iskustvo koje potiče na traženje svrhe i smisla. U odraslim smo godinama shvatili da smo krhki, u vremenu. Također da nas nitko ne može potpuno zaštititi, da najljepše trenutke nije moguće zadržati, da mnoge ciljeve ne ćemo ostvariti. A tako bismo željeli...!

Čežnju najljepše opisuje književnost, osobito lirika, no u moderno doba njenu narav željela bi opisati i znanost. Istraživači pokušavaju oblikovati teorijsku konцепцију, i, uistinu, stanoviti rezultati su tu. Opisuju je kao složeni emocionalno-kognitivni doživljaj u kojem se pojavljuje niz komponenata, obično njih šest. Prva je svakako *utopijska komponenta* - dok čeznemo, razmišljamo o neostvarenim i teško ostvarivim životnim snovima (*Bilo*

Piše:

Maja RUNJE, prof.

bi divno živjeti uz obalu mora!), a druga *osjećaj nesavršenosti vlastitog života (Nikada ne ću uspijeti živjeti uz obalu i buditi se uz šum valova.)*. Treća komponenta je *trovremenost* - sjećanja obično povezujemo sa sadašnjim željama i budućim očekivanjima (*Sjećam se lijepih trenutaka u ljetnim danima na obali. More bi obogatilo moj život u sljedećim godinama!*), a četvrta *emocionalna ambivalentnost* - pozitivne želje miješaju se s gorčinom neostvarenog ili neostvarivog (*Zvukovi, boje i mirisi mora su divni. Žalosna sam da su mi uskraćeni.*). Peti dio su *refleksivni procesi* - redovito ocjenjujemo proživljena životna razdoblja, vlastitu perspektivu, te živote drugih ljudi (*Pitam se što bi me uistinu učinilo sretnom. Najviše, vjerojatno, život na obali. Zavidim ljudima koji imaju kuću na moru.*), a šesti je *simboličnost* - čežnja je uvijek više od želje, misaono je

nastojanje da život dobijemo u punom zamahu - (*More je sloboda. More je beskraj. More je ljepota. More je potpunost...*).

Dok čeznemo, osjetljivi smo, kreativni, žalosni, bespomoćni, no i kontemplativni i ispunjeni nadom. Sadržaji čežnje su ključne životne teme – brak, obitelj, vlastita osobnost, rad, prijateljstvo, zdravlje, kvaliteta života – s očekivanim prioritetima prema životnoj dobi. Mladi ljudi žele sretno partnerstvo i pate ako ga nemaju, a stariji žele zdravlje i pate što ga je manje negoli u mladosti. Pri tome je čežnja uistinu uvijek više od želje te i više od kombinacije životnog cilja i žaljenja. Želje i ciljevi su pozitivno obojani, jer su konkretna odredišta koja procjenjujemo ostvarivima te se prema njima nastojimo kretati. Žaljenje je negativan osjećaj - ljutnje, gorčine, žalosti, srama ili krivice - koji obično imamo zbog pogrešaka i propusta za koje smatramo da ih je bilo moguće izbjegći.

Istraživanje koje je pokušalo osvijetliti narav čežnje na konkretnom pitanju neispunjene želje za djetetom u skupini žena u

SAVJET LIJEĆNIKA KAKO NAM SE PONAŠA ŠTITNJAČA?

Piše:

**Dr. med. Drina
BLAŽEKOVIC-SOJČIĆ**

Glandula thyreoidea, žlijezda štitnjača, malena je žlijezda na prednjem dijelu vrata, koja u neprestalnoj balansiranoj interakciji, suradnji i sinhronizaciji s ostatim žlijezdama s unutarnjim lučenjem, osobito s hipofizom, upravlja našom mjenjom tvari. Zato je važno da upravo ona ne izgubi ravnotežu. Poremećaji imaju posljedice za tjelesno, pa čak i duševno funkcioniranje.

Smjetne rada štitnjače su česte i raznovrsne - s raznim uzrocima i oblicima. Važno je što ranije dijagnosticiranje i liječenje uzroka ili barem simptoma. Pregled štitnjače, kao i utvrđivanje razine odgovarajućih hormona u krvi, trebali bi zato biti dio redovitih zdravstvenih pregleda.

Bolesti štitnjače su: 1.) struma (guša, gušavost), 2.) hipertireoza (pojačano izlučivanje hormona tiroksina, pojačana funkcija), 3.) hipotireoza (smanjeno izlučivanje hormona tiroksina, smanjena funkcija), 4.) tireoiditis (upala štitnjače na

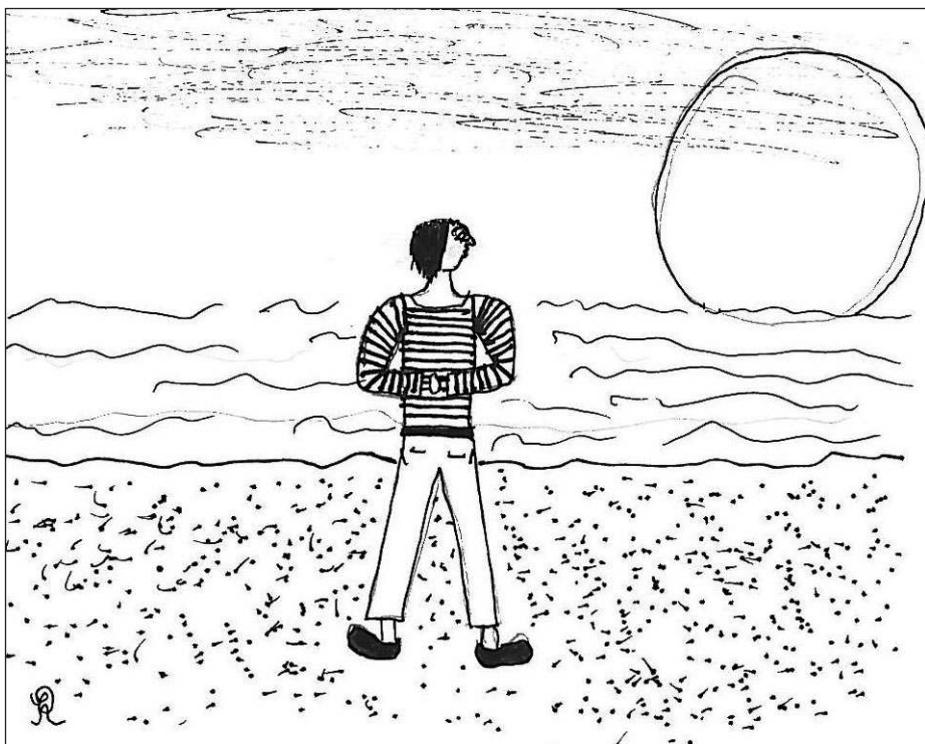
bazi bakterija, virusa ili autoimnih procesa, ponekad i zračenja, te 5.) tumor - rak.

Struma postoji kada je volumen žlijezde mjerjen ultrazvukom veći od 18 milimetara kod žena, odnosno 25 milimetara kod muškarca. Najčešći uzroci su nedostatak joda u hrani, povišena potreba za tiroksinom te poremećaj produkcije tiroksina. Endemska gušavost može postojati u krajevima s manjkom joda, primjerice na planinama ili daleko od mora, ako se ne poduzimaju mjerne dodavanja joda u prehranu, kao što je jodiranje soli. Povećana je potreba tiroksina u pubertetu, trudnoći i dojenju, ali kod ispravne prehrane ne dovodi do gušavosti. Struma može biti difuzna ili čvorasta - s

jednim ili više čvorova – zatim s normalnom, sniženom ili s povišenom funkcijom. Povišena funkcija može postati autonomna (izvan kontrole žlijezde hipofize) u cijeloj ili u dijelovima štitnjače - iz tzv. vrućeg čvora ili iz više njih. Ponekad se

Štitna žlijezda

dobi od 35 do 55 godina pokazalo je da su žene cilj nazivale željom tako dugo dok su ga procjenjivale realnim i ostvarivim. Kasnije su ga nazivale čežnjom. Zanimljivo je, i važno, da su se žene koje su u nas-

tojanje da dobiju dijete puno emocionalno investirale te su osjećale snažnu čežnju, osjećale loše. Dobro su se međutim osjećale one žene koje su kognitivno uspijevale isključiti gorku komponentu jake

javljaju tzv. hladni čvorovi koji su obično ciste, no koji ipak mogu biti sumnjivi na karcinom. Zato su kod pretrage nužni pregled ultrazvukom, scintigrafija (mjerjenje i prikazivanje nagomilavanja radioaktivnih tvari u žlijezdi), te utvrđivanje razine hormona štitnjače i hipofize. Kod sumnje na rak obvezna je aspirirajuća biopsija tankom iglom i citološka pretraga. Kod eutireoze – normalne produkcije hormona štitnjače – struma se lijeći kombinacijom jodida i l-tiroksina. Operacija je potrebna samo ako se guša širiiza prsne kosti te prtišće na dušnik ili jednjak. Moguće je i učinkovito smanjivanje strume radioaktivnim jodom, bez operacije, naročito kod starijih pacijenata.

Hipertireoza, pojačana funkcija štitnjače, manifestira se najčešće psihomotornim nemirom, sitnim drhtanjem ispruženih prstiju, razdražljivošću, nesanicom, gladi s istodobnim mršavljenjem, topлом i vlažnom kožom, rijetkom mekanom košom, proljevima te nepodnošenjem vrućine. Često je i ubrzano kucanje srca (tahikardija). Kod imunogene hipertireoze (Bazelovljeve bolesti) često se vide izbo-

čenost očiju (egzoftalmus) te tijestasti edemi kože, osobito potkoljenica. Hipertireoza se lijeći tireostaticima, lijekovima koji potiskuju stvaranje hormona tiroksina, operativnim odstranjnjem većeg dijela žlijezde te, eventualno, radioaktivnim jodom. Česti uzroci hipertireoze su autoimuna upala (Hashimotov tiroiditis), stanje nakon operacije strume, liječenje radioaktivnim jodom te uporaba nekih lijekova.

Hipotireoza, smanjena funkcija štitnjače, manifestira se tjelesnim i duševnim slabljenjem, usporenošću, umorom, nezainteresiranošću (izraz lical!), suhom i lomljivom kosom, suhom, hladnom i ljuskavom blijedožučastom kožom, tijestastim nateklinama koje za posljedicu imaju povećanje tjelesne težine, začepljenošću, promuklošću te zimogrožljivošću. Pojavljuju se i usporeno kucanje srca (bradikardija), povećanje srca te srčana insuficijencija. Hipotireoza se lijeći stalnim nadoknađivanjem hormona tiroksina, uz redovite kontrole.

Važno je naglasiti da i malo odstupanje od normalne funkcije žlijezde štitnjače može imati ozbiljne, pa i fatalne pos-

čežnje – pa iako se nisu osloboidle neispunjene želje za djetetom – pripuštajući sebi samo slatku komponentu.

Na ovom primjeru je moguće postaviti tezu da je čežnja jedna od strategija kojima nastojimo prebroditi gubitke i blokirane životne želje. (Sjećamo se kako smo slobodnu Hrvatsku u mladosti osjećali svojom najvećom čežnjom – vjerojatno u smislu blokirane i neostvarive želje. Mnogima bi, kada bi mislili, vrcale suze na oči – kolika je bila nutarnja potreba za slobodom. Vjerujemo međutim da su suze bile i slatke, kao vrsta snažnog podjećanja na radosti koje Hrvatska daje u svakom svom stanju. Usto – usput – protivno teoriji čežnje, ova se čežnja – kakva li čuda! – i ostvarila!)

U korijenu ljudskog bića je, očito, sržna, temeljna potreba da posjedujemo život u razmahu bića, da budemo sretni. Čežnja nas u tom smislu – na valu fantazije – vodi u ljepše i bolje okolnosti. Dugoročno nas upućuje na nova i osobita područja. Čežnja je vrsta našega meta-cilja. •

Ijedice za rad i zdravlje srca. Nažalost, česti je slučaj da se kod srčanih bolesnika ne misli da uzrok možda leži u pomenećenoj funkciji štitnjače te da bi se njezinim liječenjem srčane smetnje možda mogle ukloniti.

Što se tiče upala štitnjače, liječe se odgovarajućim antibioticima ako su prouzročene bakterijama, dok kod virusnih oblika bolest obično spontano prolazi.

Maligni tumori štitnjače uviјek se liječe kirurški u kombinaciji s nuklearno medicinskim postupcima – zračenjem te terapijom radioaktivnim jodom. Nezaobilazne su stalne kontrole radi otkrivanja mogućih metastaza ili recidiva, barem svakih šest mjeseci.

Kako možemo sami čuvati svoju štitnjaču?

Važno je ići na redovite zdravstvene preglede, odreći se pušenja te izbjegavati pretjerani stres. (Cigarette i stres uistinu jako povećavaju rizik za Bazelovljevu bolest!) Također je dobro češće uzimati hranu bogatu jodom, naročito ribu, te rabiti jodiranu sol. U trudnoći eventualno treba, za dobrobit majke i djeteta, a u dogovoru s liječnikom, hrani dodavati jodid. •

U POVODU 150. OBLJETNICE STRANKE PRAVA I 115. OBLJETNICE SMRTI OCA DOMOVINE DR. ANTE STARČEVIĆA

KRONOLOGIJA PRAVAŠTVA (XVII.)

• **22. III. 1929.** Mladi pravaši (Marko Hranilović, Matija Soldin i Mijo Babić) smaknuli su na Prilazu (današnji Prilaz Gjure [Stjepana] Deželića) Tonija Schlegela, zagrebačkog pouzdanika kralja Aleksandra. Osim toga, Schlegel je bio mason, ravnatelj *Jugoštampe d.d.*, glavni urednik *Novosti* itd. Postoji više teorija o nalogodavcima ubojstva, od kojih jedna optužuje Radikalnu stranku. To se nadovezuje na tvrdnju da je Puniša Račić namjeravao ubiti Svetozara Pribičevića, ali je promašio i ustrijelio zastupnike HSS-a. Ideja vodilja navedene teze jest mržnja radikala spram dojučerašnjih saveznika koji sada rade „protiv države“. [1]

• **18. III. 1930.** U Zagrebu je umro Matko LAGINJA, pravaški političar i hrvatski ban. Rođen je u Klani 10. kolovoza 1852. Više o Luginji u tekstu kod njegovog datuma rođenja.

• **18. II. 1931.** Oko 20:00 u zagrebačkoj Dalmatinskoj ulici, jugoslavenski je režim izvršio atentat na povjesnika, albanologa, publicista i pripadnika HSP-a Milana pl. Šufflaya. Počinitelji tog zlodjela bili su pripadnici „Mlade Jugoslavije“, koja je bila povezana sa zagrebačkom policijom. Ugledni pravaš preminuo je istog dana oko 23:00 u bolnici. Na vijest o tom divljačkom ubojstvu protestirala je glasno intelektualna Europa, među njima Albert Einstein i Heinrich Mann. [2]

• **6. III. 1932.** Starčevićanski dio hrvatskih sveučilištaraca donio je hrabru rezoluciju „u najcrnijim danima šestosiječanske kamarilske strahovlade“. U rezoluciji, među ostalim, stoji da Hrvatska akademска омладина – unatoč umorstvima, mučenjima i vješanjima hrvatske mladeži – „zahtjeva uspostavu *SLOBODNE I NEZAVISNE HRVATSKE DRŽAVE: na čitavom teritoriju HRVATSKE, SLAVONIJE SA SRIJEMOM, DALMACIJE, BOSNE I HERCEGOVINE*“. Pritom je izraženo puno povjerenje u rad i politiku Vladka Mačeka „vođe Hrvata“ i Ante Pavelića „predstavnika Hrvata u inozemstvu“. [3]

• **7. VI. 1932.** U Zagrebu, na Ilici, policijski „pouzdanici“ izveli atentat na zagrebačkog odvjetnika, književnika i političara HSP-a, Milu Budaka. Iako teško ozlijeden, Budak je preživio napad koji su osudili hrvatski kulturni radnici, kako

Priredio:

Mladen KALDANA

desne tako i lijeve orijentacije (npr. Božidar Adžija i August Cesarec). [4]

• **15. VI. 1932.** Izašao je zadnji broj *Hrvatskog Prava*. Premda je list „nadživio“ tri godine HSP, u uvjetima Aleksandrovićevog terora nije bilo mesta hrvatski orijentiranim novinama, pa je prekid izlaženja bio neminovan. [5]

• **29. VI. 1932.** U Splitu je umro kipar Ivan RENDIĆ, autor važnih djela koja simboliziraju hrvatsku ustrajnost. Rođen je u Imotskom 27. svibnja 1849. Više o Rendiću u tekstu kod njegovog datuma rođenja.

• **7. XI. 1932.** Seljačko-demokratska koalicija (HSS i SDS) donijela je *Zagrebačke punktacije*. U ime HSP-a potpisao ih je Mile Budak, koji je u lipnju preživio atentat. Čini se da je potpisao na „svoju ruku“ – bez konzultacija s Pavelićem – radi zajedničkog istupa cijelokupne hrvatske oporbe (radićevci, starčevićanci, hrvatski Srbi i jugoslavenski Hrvati). Tom se kompromisnom rezolucijom traži primjena narodnog suvereniteta te se konstatira da diktatura i hegemonija uništavaju sve moralne vrijednosti. Zbog toga se traži povratak na stanje iz 1918. i preuređenje države, kako bi se isključila hegemonija jednih nad drugima. [6]

• **9. III. 1933.** U Zadru je umro najistaknutiji dalmatinski pravaš Ivo PRODAN. Rođen je 31. prosinca 1852. u Janjini na Pelješcu. Više o Prodanu u tekstu na dan njegovog rođenja.

• **27. V. 1933.** Umro je na Sušaku značajni istarski pravaš Vjekoslav SPINČIĆ. Rođen je 23. listopada 1848. u Spinčiću kraj Kastva. Više o njemu te istarskom pravaštvu u tekstu na dan njegovog rođenja.

• **3. IX. 1933.** Umro je u Zagrebu u nerazjašnjjenim okolnostima Ivo PILAR, pravaš i jedan od najznačajnijih hrvatskih intelektualaca XX. st. Rođen je u Zagrebu 19. lipnja 1874. Više o njemu u tekstu na dan rođenja.

• **9. IV. 1934.** U Sarajevu je umro Safvet-beg BAŠAGIĆ, jedan od pionira pravaške misli među bosansko-hercegovačkim muslimanicima. Rođen je 8. svibnja

1870. u Nevesinju, a više o njemu u tekstu kod datuma rođenja.

• **28. IX. 1934.** U Karlsbadu (češki: Karlovy Vary) ubijen je Stjepan Stevo DUIĆ, koji je rođen 17. prosinca 1877. u Otočcu. Više o njemu u tekstu na dan rođenja.

Grob Matije Soldina u Stupniku (1931.)

• **25. X. 1935.** U Sarajevu je održan sastanak skupine Hrvata-Muslimana koji odbaciše Spahinu odluku o pristupanju Jugoslavenske muslimanske organizacije (JMO) Jugoslavenskoj radikalnoj zajednici. Velikom skupštinom u Tešnju, dva dana kasnije, postavljene su osnove za Muslimansku organizaciju (MO). „*Bajramskim zaključkom*“ u prosincu 1935. utemeljena je MO kao nasljednica JMO-a, pod pokroviteljstvom Ademage Mešića i vodstvom Hakiće Hadžića. „*Ramazanskom odlukom*“ izaslanika MO-a na zagrebačkoj skupštini HSS-a – 11. listopada 1936. – stupili su „*u najtešnju suradnju s Hrvatskom seljačkom strankom kao POSEBNA MUSLIMANSKA ORGANIZACIJA, pod općim narodnim VODSTVOM Dra MAČEKA* (istaknuo M. K.“). Pritom je Maček obećao izaslanicima da će se „*jednako boriti za Hrvate muslimane kao i za Hrvate katolike*“. MO se zalagao za „*cjelovitu i autonomnu Herceg-Bosnu*“, povezanu s Hrvatskom. Mačekova politika prema BiH i Hrvatima-Muslimanima, favoriziranje raznih „*Juraja Šuteja*“ naspram hrvatskih „*korenika*“ Ademage Mešića.

ća, Mehmedbega (Muhameda) Bajrakta revića itd., naniđelo je neopisivu štetu hrvatskoj naciji. Unatoč takvoj HSS-ovojoj politici, MO je ostao uz Mačeka priznajući njegovo „izbornno prvenstvo u Hrvata“. Svejedno HSS definitivno prekida s Organizacijom u studenom 1939., kako bi nesmetano nastavio svoje strančarenje. Apsolutna većina članova MO-a bijahu *pravaški orijentirani*, a takvih je bilo i u bivšem JMO, tj. u muslimanskom dijelu JRZ. U literaturi i izvorima katkada nazivaju Organizaciju muslimanskim ogrankom HSS-a, iako je jasno iz „Temeljnih težnji Muslimanske organizacije“ (rujan 1938.) da Organizacija ima svoje „*posebno vodstvo, izabrano na skupštini muslimanskih delegata iz svih krajeva Bosne i Hercegovine 11. studenoga 1936.*“ [7]

• 27. III. 1936. U kaznionici Srijemska Mitrovica umro je Stipe JAVOR, a rođen je u Brinju 27. studenog 1877. Više o njemu u tekstu na dan njegova rođenja.

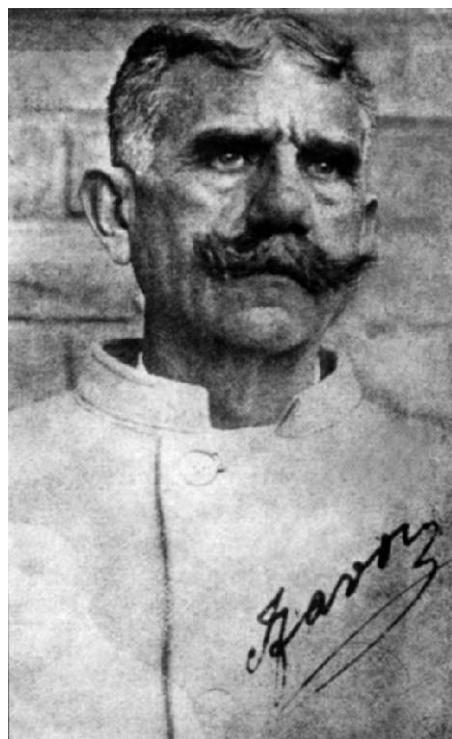
• 14. VIII. 1936. Službenici kneza Pavla dobili su povjerljivo izvješće zagrebačke policije o „frankovačkoj sceni“. U njemu stoji da je Stjepan Buć na čelu akcije obnove HSP-a, što podržavaju i „žešći“ studenti. U skupini su još, od poznatijih, Mirko Košutić, Slavko Šancer, Petar Milutin Kvaternik (Slavkov brat, poginuo 10. travnja 1941.) i, pretpostavljajmo, Stjepan Uročić. Cilj obnove je, prema izvješću, spriječiti Mačeka da „ne skrene na stranputnicu i ne uvede hrvatski narod u ropoljstvo Beograda“. Planira se i slanje jednog „HSP-ovca“ u Italiju radi veze s Pavelićem. Na tim namjerama je i ostalo, pa 2. travnja 1938. imamo još jedan policijski dokument (referat) koji spominje obnovu HSP-a. Opet vezano s Bućem, ali ovaj put je na djelu „previranje među frankovcima“ glede taktike u međuvremenu pokrenutoga Bućeva tjednika *Nezavisnost*. Radikalna skupina, prije svega studenti, traži uspostavu HSP-a i nasilni istup protiv Mačeka.[8] U kontekstu „HSP post 1936“ imamo i opskurnu pojavu *Hrvatskog Prava* krajem kolovoza, odnosno početkom rujna 1940.[9] Inače, udruga koja je okupljala mnoge starčevićance, neovisno o stranačko-organizacijskoj pripadnosti, bješe *Hrvatska kulturno-prosvjetna i pripomoćna zadruga „Ante Starčević“* (osn. 1936.). Njen član, Božidar Kavran, napisao je da među njima prevladavaše stav „da se HSS mora sačuvati u cijelosti, dakle ne obnavljati Stranku prava, a nauku Starčevića širiti i popularizirati“.[10] Ovo je posve neistra-

ženo poglavje u hrvatskoj povjesnici. Četiri momenta treba imati u vidu: a) protimba Mačekovom „jugohrvatstvu“, b) odnos Beograda prema obnovi, c) odnos Pavelića/UHRO-a prema obnovi tj. odnos UHRO-Stjepan Buć, i d) ideološki sklop Bućeve skupine. Glede prve dvije točke, pitanje je, računa li Beograd da će obnovom HSP-a oslabiti snagu *Hrvatskoga seljačkog (narodnog) pokreta*, čemu se nadoao repatrijacijom dijela ustaša iz Italije nakon 1937? Treća točka za sada ne ide dalje od navodnog Pavelićeva i Budakova istupa protiv obnove.[11] Zadnja točka je vrlo važna. Stjepan Buć je tada pristaša nacionalsocijalizma i premda je netočno njegovo vezivanje uz *Hrvatsku nacionalsocijalističku stranku rada* (HNSSR),[12] njegovi tekstovi i pisanje tjednika *Nezavisnost* jasno streme k povozivanju starčevićanstva i nacionalsocijalizma.[13] Buć će toliko krivotvoriti misli Oca Domovine da će 1936. čak napisati da je „*Starčević pred sedamdeset godina istakao rasnu ideju, po kojoj je Adolf Hitler uredio svoj program*“.[14] U kontekstu Bućevih stavova možemo biti zadovoljni onodobnim neobnavljanjem HSP-a, jer i bez „bućoglavaca“ danas se optužuje pravaše za crnokošuljaštvo – čemu pomažu i razni suvremeni „Bućevi“ u pravaškim strankama. Nažalost i u sažetu jednog teksta vrijedne i cijenjene dr. Mire Kolar Dimitrijević, možemo naići na besmislicu „*pravaš, tj. čovjek fašističkog opredjeljenja*“.[15]

(nastavit će se)

Bilješke

- [1] B. KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 68.-70.; Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, „Antun Schlegel vodeća ličnost u novinarstvu Hrvatske do 1929. godine“, *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice. VDG Jahrbuch*, 2001., 107.-114.; J. HORVAT, *Hrvatski panoptikum*, 301.-302.; T. JONJIĆ, „Proces Hranilović-Soldin. Prilog poznavanju postanka ustaškog pokreta“, *Hrvatska između slobode i jugoslavenstva* (ur. Tomislav Jonjić, Zlatko Matijević), Zagreb 2009., 171.-172., 174.-178., 186.-195.
  - [2] R. HORVAT, *Hrvatska na mučilištu*, 506.; D. SAGRACKI, „Kulturološka, znanstvena i politička baština Milana pl. Šufflaya“, M. ŠUFFLAY, *Izabrani esej, prikazi i članci*, IV.; F. PERŠE, „Milan Šufflay“, *Hrvatska revija* (Buenos Aires), VI/1956., sv. 4 (24), 300.
  - [3] Vojko RAJČEVIĆ, *Revolucionarni omladinski pokret u Hrvatskoj*. Sv. 2. 1929-1941., Zagreb 1980., 32.-34.
  - [4] B. KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 93.
  - [5] HP, br. 5335 (15.VI.1932.), 1.
  - [6] E. D. KVATERNIK, *Sjećanja i započinjanja 1925 - 1945.*, 212.-214.; I. PETRINOVIC, *Ante Trumbić*, 352.-355.
  - [7] Z. HASANBEGOVIĆ, „Iz korespondencije Ademage Mešića uoči uspostave Banovine Hrvatske“, ČSP, 40/2008., br. 3, 969.-998.; ISTI,
- Jugoslavenska muslimanska organizacija 1929. – 1941. (U ratu i revoluciji 1941. – 1945.), Zagreb 2012., 231.-233., 244.-256., 626.
- [8] B. KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 261.-262., 311.-313.; *Tko je tko u NDH*, 52.-53., 200.
- [9] http://katalog.nsk.hr/F/PYVXB8ST9KJ6PR-P5MRKG96YACGVPPBX1KVICCQQT5A4ME8FE-16908?func=full-set-set&set_numbe=044907&set_entry=000007&format=999, 09.02.2012.; I. GOLDSTEIN, S. GOLDSTEIN, *Holokaust u Zagrebu*, 45.
- [10] M. JAREB, „Hrvatski nacionalisti i djelo Ante Starčevića od atentata u Marsellesu do uspostave Nezavisne Države Hrvatske (1934. – 1941.)“, *Pravaška misao i politika*, 283.
- [11] „Prema nekim je svjedočenjima Pavelić iz emigracije oštro i negativno reagirao na vijest da neki krugovi u Zagrebu kane obnoviti HSP.“ (T. JONJIĆ, *Hrvatska vanjska politika 1939.-1942.*, Zagreb 2000., 104., bilj. 367.). Ako je uistinu bila takva reakcija, pitanje je, koliko je ona posljedica brige za prvenstvo UHRO-a i jedinstvenu nacionaličku frontu, a koliko problematičan ideo-loški okvir Bućeva djelovanja. Mile Budak izjavljuje komunističkim vlastima 1945. da „nije bilo moguće djelovanje HSP“ B. KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, 312.
- [12] I. GOLDSTEIN, S. GOLDSTEIN, *Holokaust u Zagrebu*, 37.
- [13] Isto, 41.-47.; M. JAREB, *Ustaško-domobraniški pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, 509.-512.
- [14] Tias MORTIGIJA [MORTIGIJA], „Literatura o Starčeviću i pravaštву. Prilozi izušli u vezi s proslavom četrdesetogodišnjice Starčevićeve smrti“, *Dr. Ante Starčević*, 173.
- [15] M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, „Presjek kroz život i djelovanje hrvatskog političara dr. Vinča Kriškovića“, SZ, sv. 23/1996., br. 1, 229., 258. Iskreno se nadam da moja nekadašnja sveučilišna profesorica, koju cijenim kao vrsnu i izvanredno radnju povjesničarku, nije napisala tu nebulozu, odnosno da je to „djelo“ urednika/priredivača navedenog sveska *Senjskog zbornika*, s obzirom da se taj *nonsens* nalazi u sažetu teksta.♦

Stjepan Javor na robiji u Srijemskoj Mitrovici

«HRVATSKI USTAŠE PRED FRANCEZKIM SUDOM» (II.) *(Evolucija, god. 4/1936., sv. 2-3, veljača-ožujak 1936.)*

"Majstori" u mučenju, **Vujković** i **Kosmajac**, stavili su se na čelo rabote. Najprije su me čvrsto svezali lancima za stolac (Kosmajac, stavljajući mi između prstiju nekoliko držala, počeo ih je stezati), a Vujković, dok je gledao "posao" svog druga, udarao me je po šiji volovskom žilom, čupajući mi kose. Marković i drugi slijedili su ga, udarajući me pesnicama po šiji; sa protivne strane sobe navaljivali su, da se bace na mene izpruženim pestnicama. Nijesam mogao, a da ne pomislim, da su slični udarci zabranjeni u boksu. Začudio sam se, da je jedan čovjek u stanju podnijeti slične stvari. Iza stano-

*Vlatko, Marija i Stipica Radić u Zagrebu
1937. godine*

vitog vremena sličnog neprekidnog djelovanja sa njihove strane skinuli su milance, da me postave drugačije: skinuše mi cipele, svezaše mi noge, zatim ruke, da ih ponovno zatim svežu poprečnim lancem srednje debljine. Dok me je Vujković držao za kose, osjećao sam po sebi kišu udaraca nogom. Poskliznuo sam se, licem prema zemlji. Jedna noga me još udara. Glava odleti kao balon, a tijelo za njom. Pao sam na stranu, što je još više razbjesnilo organe vlasti. Kunući i prokljinajući, derali su se, da će me oni «naučiti», a ja sam se pitao: Što? Zatim su me stavili u osnovni položaj, t. j. sa stopalom nogu prema gore. Jedan od detektiva vezao mi je usta s odvratnom krpom, da uguši moja stenjanja. Počeо sam gubiti svijest i nestajao u drugom svijetu.

Strašne boli, prekidane nesvjesticama. Stenjanje, zatim iznova strašne muke, kao da netko lijeva vodu ili vrelo ulje na moje otvorene rane! Hladnom vodom polijevali su okrvavljenja stopala mojih nogu, dova-

Piše:

Vladimir RADIĆ

đajući mi k svijesti te strašne боли. Izlili su i lonac hladne vode na glavu. Zatim je Vujković stao skakati na mene, da me «oživi» malo. Pomoćnici dali su se isto tako na taj posao, da ostave tragove svojih bakandži na mome tijelu, izpruženom na podu. Jutro se pomicalo. Sat, kad činovnici preuzimaju svoju službu. Iza tri ili četiri sata neprekidnih udaraca, razvezali su me. Nijesam mogao staviti ni čarape ni cipele. Nijesam se mogao pače ni pridići.

Kosmajac me stavio na svoja leđa poput vreće i odnio me u zatvor, koji se nalazi u gornjem spratu. U hodniku čekali su ljudi, licem okrenutim prema zidu. Kosmajac se stao odmah derati, da nitko nema prava, da se okreće. On me baci u rupu bez prozora. Moje noge i ruke bijahu pokrivene krvlju. Prislonio sam glavu uza zid, uporno gledajući u ništa. Zatim su mi donesli posudu za mokriti. Jedva sam se mogao okrenuti malo na stranu. Krv je tekla sa mokraćom. Ostao sam tako ležeći sa vrčem, jer sam mogao puzati tek sa velikom mukom. U jutro ušli su više puta Vujković i Kosmajac, da mi dozovu udarcima noge mjesto, gdje se nalazim. Poslijepodne odnijeli su me dolje. Mučenja nastavili su se do sredine noći. Osim to

tavila su se do sutrađan u jutro. Ovaj puta udarci nijesu dolazili svi najedanput, nego su bili razpoređeni. Tuklo me se sa volovskom žilom po tabanima nogu i po cijelom tijelu, gazili su me, skakali namene, udarali me petama po prstima nogu i sa šiljcima svojih cipela udarali su me po cjevanici. Čupali su mi kose, udarali glavom po zemlji, stiskali prste. Mučenja su bila tek prekinuta kad je zovnuo telefon. Kad jedan čovjek leži tako u svojoj krvi, čini mu se zaista nevjerojatno, da može netko na drugom kraju žice razgovarati, a da i ne sluti, što se ovdje događa. Mislio sam na policijske romane, na nedavno umorstvo, o kome sam čitao u beogradskim novinama...

Kad su razriješili lance, sa kojima su me svezali, ležao sam na zemlji kao mačka, koja je pala sa nebodera i koja ne može skupiti svoje udove. Jasno, oni su me svi pitali: "Što se pretvaraš?" Kad nakon novih obroka udaraca sa volovskom žilom, pestnicama i nogom ipak nijesam uspio da se maknem, natovarili su me na leđa Kosmajca, koji me, nakon što me je odnio u viši sprat, baci na zemlju u čeliju, podpušteno osamljenu na kraju hodnika, da me drugi utamničeni ne bi mogli vidjeti i da budem na dohvati njihove ruke.

Jedan sat zatim Kosmajac i Vujković bace se u čeliju urlajući kletve i stavivši se odmah na svoju strašnu rabotu. Udarci su padali kao kiša. Htjeli su me prisiliti da ustanem, ali ja nijesam mogao. Zatim su me prenesli dolje u radnu sobu i nastavili su me udarati. Kad sam gotovo izgubio svijest, poljali su me hladnom vodom, da produlje moju izdržljivost. To je trajalo cijelo to poslje podne, čitavu večer, do 3 ili 4 sata noću. Obješen na leđima Kosmajca, koji me je nosio, nasuprot moje čelije video sam zabrinuto lice, obraslo bradom, Artukovića. U novoj čeliji, kuda sa me bacili, bila je neka vrst ormara, koji je stajao pred prozorom, da mi se zaprijeći, da se popnem do tamu i da se počažem u stanju, u kakvom se nalazim. Treba spomenuti, da se kroz deset prvih dana cijela moja hrana sastojala od jedne jedine šalice čaja i da nijesam spavao ni jedan jedini čas kroz šest ili sedam prvih dana.

U jutro su me prenesli u "dvoranu za operacije", u gornji sprat (sprat, gdje se nalaze celije), da olakšaju prevoz. Oko 10 sati, odveli su me na to mjesto. Bio sam tučen i obješen na željeznu šibku do jedan sat poslije podne, po prilici. Vujković se hvalio tom prilikom, da je ubio **Bracana, Bracanovića i Delića** i tvrdio je, da će konično ovu večer dovršiti i sa mnom.

Ponovno doveden u celiju vidio sam, da mi krv teče iz ustiju. Moja košulja bila je natopljena krvlju. Tučenje sa volovskom žilom dalo mi je izgled šugave zebre. Moja koža bila je prilijepljena uz košulju sgrušanom krvlju. Noktom zarezao sam u zidu zvijezdu sa pet krakova i napisao sam gore: Revolucija. Zatim sam se odvukao do ormara u nadi, da će naći nešto, da dokrajčim muke. Našao sam staklenu električnu kruglu. Zubima sam iztrgnuo kovni šaraf, zatim sam legao na nju, da ju razbijem. Komadom stakla stao sam rezati krvnu žilu lijeve ruke. To je bilo vrlo težko, jer mi je desna ruka bila podpuno oslabljena od mučenja. S ogromnim naporom uspio sam iza po sata, da zarežem dosta duboko. Nešto slično dugoj, crvenoj uzici počelo je teći iz rane. Krv je počela teći obilno. Gubio sam svijest. Sve oko mene postajalo je mračno. Strijelovitom brzinom utonuo sam u svoj vlastiti život, prema prošlosti.

Jedva što sam se osvijestio, video sam oko sebe žandare, koji su upravo stavljali jod na ranu, da mi zavežu ruku. Malo kasnije stiže redarstveni liječnik **Velimirović**. Ne pogledavši rane, rekao je samo: „Čemu se baviš politikom?“ Malo zatim došao je upravitelj zatvora **Krstić**, koji je, videći me u stanju, u kojem se nalazim, ostavio jednog detektiva, da me čuva.

Vujković i Kosmajac došli su na večer vičući, da će mi razbiti gubicu za ono, što sam učinio. Doista, uveče, vukli su me iznova iz petog u četvrti kat, uzprkos mojih povoja, dajući nalog detektivu, koji me je čuvao, da se ne miče. Ali jedva, što su me svezali lancima za mučenje, kad začuše korake na stubama. Kosmajac izade i vrati se odmah ustanovivši, da je detektiv ipak sišao u 4. kat. Vujković i Kosmajac i svi njihovi pomoćnici počeli su se derati i kleti detektiva, koji se postavio pred vrata prostorije, gdje smo se nalazili. (Mislim, da je dobio nalog, da pazi, da me se ne bi mučilo onu večer.) Psujući me oni su me udarali po glavi i po vratu, i skidajući mi lance, rekli su mi, da imaju slobodne ruke, da me dotuku. To da bi bilo brzo svršeno, i onda ne bi trebali više da si umaraju plu-

ća. Zatim su me podigli, da me odnesu u jednu malu osamljenu sobu. Stavili su me na prozor, i nakon što su mi stisnuli ruke iza leđiju, dok ih je Kosmajac pritiskao svojim koljenima, Vujković me je vukao za kosu, udarao mojom glavom po izvanjskoj strani ruba prozora i vikao: "Ovamo će te baciti! Tu je vreća, na Duvnav!"

Sutradan započela su ponovno mučenja, ovaj put grozna na novi način: igle. Objesili su me na željeznu šibku, i čvrsto mi stisli ruke u sglabovima. Zatim su mi provukli koljena između ruku a izpod moje podkoljenice dugu željeznu šibku. Ta šibka bila je postavljena na dva stolca. Teodor Marković mi je začepio usta sa ubrusom, da uguši moja zapomaganja i da me zapriječi, da se otimam. Kosmajac mi je držao noge, a Vujković mi je zario igle izpod nokata na nogama. (Moje ruke bijahu postale bezčutilne, »neuporabive«.) Igle su bile duge 6 do 8 centimetra poput onih, koje se upotrebljavaju za šivanje akata sa trobojnim koncima. Probili su mi tako pet nokata. Boli su bile tako grozne, da uzprkos svih mojih napora, nijesam mogao usredotočiti moju misao na drugu stvar, što je bio za mene uvijek jedini način obrane protiv болi. Izgubio sam vlast nad samim sobom. Osjećao sam, da sam već blizu granice, da postanem lud. Izgubio sam svijest. Da me se osvijesti, poškropili su me hladnom vodom, udarajući me nogom u slabine.

Iza petnaest dana tučenja i sustavnoga mučenja - kroz to vrijeme čuvali su me dan i noć - slijedilo je drugo razdoblje od 6 do 7 tjedana, u koje vrijeme su me tukli u razmacima. Do zadnjeg dana mučenja nisu prestajali, da nam prijete, da nas udaraju šakama i nogama, sve dok nijesmo bili predani u sudske zatvore, držali su nas u stanju groze i u strahu pred novim mukama.»

Mudri latinski duh poviknuo je: Qui tacet, consentire videtur! Tko šuti, čini se, da pristaje. Tko šuti, čini zločin šutnjom!

Beogradski vlastodržci boje se pred sudom svjedoka obrane.

Pred francuskim sudom u Aix-en-Provence (Eks-an-Provans) sude se hrvatski ustaše na doživotnu robiju, dok su glavnim svjedocima obtuženih dru Anti Trumbiću, narodnom zastupniku Hrvatske seljačke stranke i predsjedniku bivšeg Jugoslavenskog odbora te **dru Jozi Sunariću**, bivšem predsjedniku bosansko-hercegovačkog sabora i delegatu Narodnoga

vijeća uzkraćene putnice od beogradske vlade!

Povodom toga stavio je dr. Jozo Sunarić banskoj upravi Drinske banovine u Sarajevu ovaj protest:

"Protiv rješenju Uprave policije u Sarajevu od 14. siječnja 1936. Pov. br. 4246-35 ulažem u otvorenom roku

ŽALBU.

Napadnuto rješenje Uprave policije u Sarajevu jest nezakonito, nepravedno, po evropskim demokratskim načelima nečuveno!

Ja sam od Visokog porotnog suda u Aix-en-Provence u Franceskoj dne 30. X.

Georges Desbons, kažnjeni branitelj marseilleskih atentatora

1935. pozvan, da 18. XI. 1935. točno u 8 sati u jutro pristupim kao svjedok u kaznenom procesu proti g. **Zvonimiru Pospišilu**, g. **Ivanu Rajiću** i g. **Miji Kralju**. Taj izvorni poziv za svjedoka dostavljen mi je nakon dugog putovanja od 22 dana, istom 21. XI. 1935. Dan prije toga 20. XI. 1935. u večer. Uprava policije u Sarajevu oduzela je putnicu za me i moju gospođu navodno radi ustanovljenja neke unutrašnje pogreške. Istog dana 21. XI. 1935. zamolio sam pismeno Upravu policije u Sarajevu, da mi izda vizum i putnicu u gornju svrhu odmah, da mogu odputovati u Francesku i da se na poziv Suda predstavim kao svjedok.

Uprava policije u Sarajevu odbila je moju molbu za vizum i putnicu u Francesku tekar nakon tromjesečnog razmišljanja temeljem diskrecionog prava.

Pobijanim rješenjem oduzima se meni temeljno pravo čovjeka i građanina. Najsvetija dužnost čovjeka i građanina jest, da se pozivu Suda za svjedoka mora odazvati, da mora pred Sud stupiti, da mora pred Sudom kao svjedok svu i podpunu i čistu istinu kazati i da ne smije ništa zatajiti! Meni se oduzima mogućnost, da vršim najsvetiju dužnost čovjeka i građanina! Zar je to danas, u dvadesetom stoljeću moguće?! Pošto se u pobijenoj odluci ne navode nikakovi razlozi, čini se, da je to čin samovolje. Zar je moguća samovolja državnih vlasti, jer diskreciona vlast je isto što i samovolja, jest ostatak srednjevjekovne metode, ogrnute plaštem demokracije! Ima li i jedna država na svijetu, koja tako postupa?

Ja sam jedan od najstarijih odvjetnika u cijeloj državi, ja sam nekad bio predsjednik bosansko-hercegovačkog sabora, ja sam jedan od dvadesetosam ličnosti, koji sam dne 1. XII. 1918. u ime osam milijuna Hrvata, Srba i Slovenaca sa područ-

ja bivše Austro-ugarske monarhije, učestvovao pri stvaranju ove države, pa zar se meni uzkráće najosnovnije pravo čovjeka i građanina?! Pa kako se istom sa drugim državljanima postupa? Šta će veliki franceski narod misliti o ovoj državi, kao svojoj saveznici i prijateljici?! Neće li se duboko zamisliti o prilikama i odnošajima, koji vladaju u Jugoslaviji?! Ako franceski sud sazna za ovu istinu, da njegova saveznica i prijateljica Jugoslavija ne da putnice za Francesku jednom svjedoku, koga franceski sud pozivlje kao svjedoka u jednoj vrlo važnoj parnici, kakav zaključak će stvoriti cijeli senat franceskog porotnog suda?!

Ako predsjednik porotnog suda dozna i pročita sav historijat o mom svjedočanstvu javno na razpravi i pred novinarskom svjetskom javnosti, šta će misliti cijela svjetska javnost o ovoj državi?

Zar je to sređenje ove države u osamnaestoj godini svoga obstanka? Zar je to u životu ravnopravnost Hrvata? Čini se, da se meni uzkráće putnica samo zato, što sam Hrvat! Što smo mi Hrvati u ovoj državi Jugoslaviji?! Zar smo mi Hrvati podpuno bezpravnji?! Zar smo mi Hrvati samo misera contribuens plebs (bijedni puk, koji plaća poreze)?! Dokle će tako?

Predlažem s toga:

Da izvoli kraljevska Banska uprava Drinske banovine rješenje Uprave policije u Sarajevu od 14. siječnja 1936, Pov. Br. 4246-35 kao protuzakonito i nepravedno ukinuti i mojoj molbi u cijelosti udovoljiti.

Sarajevo, dne 27. siječnja 1936.

Dr Jozo Sunarić.

Franceski sud sudi najprije branitelja obtuženih...

Dne 18. studenoga 1935. počela je u Aix-en-Provence (Eks-an-Provans) u južnoj Franceskoj razprava protiv hrvatskih ustaša, obtuženih, da su učestvovali kod marseljanskog atentata. Oboranu trojice obtuženih: Zvonimira Pospišila, Mije Kralja i Ivana Rajića preuzeo je ugledni pariški odvjetnik **Georges Desbons** (Žorž Desbon).

Ta prva razprava bila je prekinuta i

obustavljeni, i to radi toga, jer se branitelj obtuženih Georges Desbons nije htio pokoriti protuzakonitom postupku i protuzakonitim odlukama suda.

Razprava je vođena pred porotnim sudom, i po francuskim zakonima članovi porotnog suda ne smiju za vrijeme trajanja razprave ni u kojem slučaju biti u vezi sa vanjskim svijetom, niti smiju primiti bilo kakve obavijesti, a niti davati bilo kakve izjave.

Budući da je branitelj obtuženih ustaša Georges Desbons (Žorž Desbon) opazio, da je za vrijeme same razprave jedan sudbeni činovnik javno predao porotnicima neko pismo, on je zatražio, da se po odluci suda iznese na javu sadržaj tog pisma, koje je bilo poslano porotnicima.

Kad je sud donio protivnu odluku, branitelj je podnio pismeni utok proti toj odluci suda, ali sud nije uobiće htio primiti utoka, nego je branitelj Georges Desbons, jedan od najuglednijih pariških odvjetnika bio žandarskom silom izbačen iz sudske dvorane i poslije po odluci suda brisan i izključen iz odvjetničkog reda.

U čitavoj modernoj francuskoj povijesti sudstva i zakonodavstva ne može se naći primjer takvog postupka suda protiv jednog odvjetnika. Postupak protiv branitelja Georges Desbons-a (Žorža Desbona) je posve iznimno, jedinstven i protuzakonit, a ta je iznimna protuzakonitost bila i dalje glavna značajka čitave parnice protiv hrvatskih ustaša.

(nastavit će se)

Zvonimir Pospišil, Mijo Kralj i Ivan Rajić (od lijeva na desno) pred francuzkim sudom; sprijeda pred njima (prvi lijevo) njihov branitelj Saint-Auban (Sent-Oban).

SJEĆANJE ANTE PAVELIĆA, SELJAKA IZ TRNOVCA KRAJ GOSPIĆA, NA VELEBITSKI USTANAK 1932.

Poznato je da su 7. rujna 1932., prije osamdeset godina, članovi ustaškog pokreta iz zemlje i inozemstva, organizirali oružani napad na oružničku («žandarmerijsku») postaju u selu Brušani kraj Gospića, koji nazivamo Velebitskim ustankom.

U hrvatskim ličkim mjestima žandari su redovito bili Srbi, i to oni koji su se isticali u provođenju državnoga političkog terora. Kralj Aleksandar je do tada više puta, 1925., 1931. te barem u još jednoj prilici, posjetio Gospic i okolna sela - u nastojanju da učvrsti granice velike Srbije. Iako u samom napadu na jugoslavenskoj / srpskoj strani nije bilo žrtava, u Liku su nagnule stotine agenata i žandara. Uspjeli su naći i ubiti Stipana Devčića, seljaka iz Devčić Drage u Podgorju (kojem će na Bleiburgu partizani kasnije ubiti dva sina, a da i ne će znati čiji su!), a potom su uhiliti gotovo tristo ljudi, od kojih je više njih kasnije osuđeno na dugogodišnju robiju. Oko tisuću seljaka tjerali su u potjere da češljaju Velebit te traže ustake, a druge su prisiljavale da audio-nike potjera i vojsku hrane. Zabranili su kretanje nakon sumraka, kretanje iz mjesta u mjesto, ispašu stoke, svaki rad na zemlji te, u Podgorju, plovidbu barki. Palili su gospodarske zgrade, otimali zimnicu i blago te, najstrašnije, mučili i tukli ljudi. Žandarmerijske postaje bile su mučilaštva.

Lokalna Jugoslavenska radikalna seljačka organizacija – četnici (Sreski JRSĐČ), koju je vodio Rade Narančić, 6. studenoga 1932. u Gospicu je organizirala zbor potpore Jugoslaviji i Kralju, na koji je iz raznih krajeva posebnim vlakovima i autobusima pristiglo više tisuća Srba – no, nažalost, i po koji, pa i istaknutiji, zagrebački Hrvat. Također je poznato da je stotinjak općinskih načelnika s područja Hrvatske i Bosne i Hercegovine u Beograd poslalo (moralo poslati?) pisma potpore u kojima osuđuju bandu i njihove jatake.

Ante Pavelić (1909.-1995.), seljak iz sela Trnovca kraj Gospića, svjedoči o djelu doživljenog nasilja. Crtice iz njegova života bilježila je nećakinja koja ga voli i poštuje. Bio je i ostao radićevac –

Piše:

Maja PAVELIĆ RUNJE

imao je svoje razloge za koncepciju koja je bila drugačija od one koje su birali i oblikovali mnogi drugi ljudi u njegovu kraju, pa i trojica njegove vlastite braće (kojima je nakon smrti oca staratelj bio ujak, rani član ustaškog pokreta Ivan Starčević, koji će u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj obnašati više važnijih dužnosti, primjerice vođenje Velike župe Gora i Petrinja). Bio je najnadareniji učenik trnovačke Pučke škole, a od 12. godine je preuzeo vođenje gospodarstva. Od 1934., od svoje 25. godine, bio je seoski starješina, od 1937. predsjednik trnovačke Hrvatske seljačke gospodarske zadruge, itd. Bio je čovjek srednjeg puta, ali ne čovjek kompromisa. U sebi je objedinjavao najljepše crte velebitskog bunjevaštva: svojoj se obitelji, svojoj njivi i svome narodu davao velikom snagom i punim osjećajem.

Slijedi dio njegova govornog zapisa, zabilježenog 1986. godine.

*

Žandari su u Trnovac došli s puškama, na konjima. Bila je rana jesen, 1932. Isprid sebe su gonili Brušance, ljudi i momke.

Psovali su, vikali, pucali u zrak. Naredili su da se Trnovčani postroje uz Vilin dućan - svaki do tridesete godine - da ponesu sikire i rogulje i da krenu s kolonom u potragu za ustašam. Sićam se da sam sika ogradu u našim Brizicim i da sam mora ići iz oni stopa.

Pošli smo ljutiti i žalosni. Žalosni...! Njiova je država, nije naša! Bili su već poprišeni ljudi koji su bili i zera istaknutiji za Rvatsku. To su bili Došeni iz Razvanuše, Devčići iz Lukova i Rukavine iz Klanca. I puno nji drugi. Bija sam član HSS-a. Sićam se da sam dan ranije bija na sastanku s Ivanom Murkovićem i Karlošem Brkljačićem Kacanom, koji su u HSS-u u Gospicu imali glavnu rič, i da se govorilo da oružani napad za nas nije dobar jer da je učinjen prirano. Maček je ustaše vaik napada. Mnogi su tada još virovali da bi se Rvati i Srbi mogli nagodit. Ja u to i nisam pravo virova, al sam mislila da bi se moglo još provat. Al napadu u Brušanima smo se svi mi Trnovčani, ka i oni iz drugi sela, veselili. Među sobom smo govorili: „Triča, triča...! Triča im pokazat da je dosta... Nema druge!“

Gonili su nas priko Zablata, Bužima i Čačić Drage, u Pazarišta. Tamo su na zubu imali više ljudi, najviš nekog Josu Rukavinu. Naredili su im svima da kolju krave, ispeku meso i spremi kruva za sve

nas. A bilo nas je puno – samo iz Smiljana su dognali i više od stotinu ljudi. Žalosni smo jeli onog tuđeg mesa... Seljaku otet kravu! Šapčali smo: „Doč će i naše vrime...!“

Noćili smo po štalam il na zemlji. A zorom su nas poginali u šumu – uz Velebit. Do Smrčevih Dolna i Došen Dabra, a onda nizbrdo, u Ledenik, pa prema Bagu. Bilo je krvavi nogu. A neki su se i bojali i mislili oče li nas sve pobit.

Kad smo došli u Bag, tad nas je postro-

Ante Pavelić (desno) s braćom u Gospicu 1941. godine

jilo, podililo po petnaestak ljudi s jednim čoekom da i vodi, i trpalo u brodove. Podgorcima su naređivali da plove do Marije Magdalene i Starigrada, uz obalu. I da ustavljuju svaki trista metari, da mi siđemo i idemo pretraživat Velebit. Tili su da tražimo tragove ustaša. Psovali su Rvatsku i Rvate. Vikali su da moramo privrnuti svaki kamen. I da će pucat u svakog od nas koji zataji kakav trag.

Meni su dali desetak ljudi i iskrcali nas u Devčićim. Mi smo se popeli po kamenju uzbrdo do jedne drage i tu, na jednoj kosi, našli neku staru ženu kako čuva dvi, tri

nas, a bilo nas je više stotina, nije usta otvorija...

Sad smo se penjali priko Vidovca i onog nemilog kamenja, u Konjsko. Bilo je među nami gladni i oni proderani opanaka. Al bili smo mladi, mogli smo. Kad smo došli u Brušane, vidili smo kako žandari cestom vode svezane žene i cure. Znali smo mi i prije ko su oni. Svi su bili Vlaovi. Najgori njijov batinaš bija je Dušan Šušnjak. A bija je i neki Jove Batinica. Al da će cure vezat i tu! Strašno...! Da nam im je bilo zakrenit vratom...! Zadavit! Zadavit!

Pogled na Trnovac s ceste za Jadovno

ovce i u lugu peče krušćić. Rekla mi je da je rodom iz Like, s Rosulja, Jovišina sestra. Zna sam ja tu kuću. Čudili smo se kakav joj je kruv, a ona nam je rekla da je u nji kruva malo... Ležali smo tu, u toj dragi, pod jasikama, do podneva. Onda smo sašli, doli, do prvi kuća, do nekog poštenog Tome Devčića, koji je bija na glasu jer su on i njegovi sinovi imali gostonu u Gospiću. Did nas je dobro naranija, da nam je sira suva i kruva lipoga, pa i vina. A onda smo se posakrivali iza grmeča i slušali kad će oni ajduci koji nas gone. Kad smo vidili da idu brodovi, sašli smo na obalu i ukrcali se. Nije se ni jedan od nas boja da će koji izdat. Koji su se god ukrcavali, svi su govorili: „Nismo ništa našli! Nismo nikog vidli!“

U Bagu smo noćili. Ja sam s još jednim momkom, s Antonom Brkljačićem Jozginim, noćija kod nekog Ante Šikića. Tija sam mu platit, al Ante me pita čiji sam, pa mi je rekao: „Poznava sam ja tvog pokojnog ēaću Duju, nemaš ti što platit, sve je on platija...“ A u zoru smo morali biti u tom njiovu vražjem zboru, na obali. Opet su pritili da će ubit svakog koji je što vidi ja a ne će reć. Al sićam se da ni jedan od

U zboru prid Kasarom oko nas opet idu njiove starješine, pucaju. Svim Trnovčanim i Brušancim naređuju da moraju kući, spremi kola i konje i u zoru opet u Bag! Opet! – Kod kuće sam čuja da su iz Trnovca odveli Pavu Rukavinu, Ivana Tomljenovića Jurina i još nekolike ljude u Smiljan i da su i tamo izuli i šibali po nogam štapim. Na Jedovnom su ljudim zapalili sino u stogovim.

Drugog dana je u Brušanim bila puna cesta kola i konja. Svi mi prazni, svi moramo u Bag. Kad sam prolazila uz Veliki mlin, vidjela sam kako uz cestu iza grmeča vire Divoseljani, s puškama, i drže nas na nišanu... Pripozna sam neke od nji. Neke Trešnjiće i Vujnoviće. Zna sam i od ranije. Vlaovi su pomagali žandarima. Vojska i' je naoružala...

Kad smo došli na Bašku rivu, na njoj su stajali postrojeni drugi žandari. Imali su puške uprte u nas. Naređivali su da se okrećemo i vozimo nazad... Četrdeset kilometara priko Velebita nazad! Mučenje...! Mučenje...! •

Konac Drugoga svjetskog rata za hrvatski je narod najtragičnije i najpogibeljnije razdoblje u čitavoj njegovoj povijesti mučeništva. Gubitak države uz okrutnu odmazdu *pobjednika*, praćen ogromnim demografskim gubicima, sveoklikim oblicima tortura i pogroma, ponajveću pustoš će ipak ostaviti u naumu potpunog uništenja njegova mislećeg bića od ubojstava i tamničenja do potpunog njegova zatiranja. Onaj preostali mali dio intelektualaca preplašenih, ucijenjenih i karijerističkim nagonom vođenih, dobio je zadaću odgoja novih naraštaja u moralno-politički odane kadrove odlučne u izgradnji bratstvo-jedinstvujućih i partiskoj kasti odnih poslušnika, kojima je zadana izgradnja *jugoslovenske* države u kojoj će jednom zauvijek biti riješeno hrvatsko pitanje po trećinskom načelu: trećinu fizički likvidirati, trećinu nepodobnih raseliti, a preostalu trećinu učiniti beogradskim janjičarima.

U takvim okolnostima, u paklenkoj provedbi toga nauma u policijsko-partiskoj torturi njegove realizacije, mladim sveučilištarcima poratnog doba, napose polaznicima Zagrebačkog sveučilišta, bilo je dano razumjeti te sotonske namjere i oduprijeti im se barem na način da se unutar čudovišne državne zajednice, u okvirima mogućeg, pokušaju izboriti, kako bi ističući proklamirana načela zajedništva, spasili kakav-takav hrvatski identitet, prirodna prava i suverenit koji iz njih proizlazi, obećan svim narodima svijeta.

I kako to na sreću učestalo biva, mlađi čovjek odgojen na čestitim načelima sviknut na sve kušnje koje takva olovna vremena sa sobom donose, spreman je braniti ideale u koje vjeruje ne pitajući koju cijenu tome treba platiti.

Među mnoštvom čestitih hrvatskih djevojaka i mladića, sveučilišne mladeži slavnoga sveučilišta zagrebačkog, u tim olovnim godinama zatekao se i Imočanin **Vinko Vuksan**, zauzet u naumu izgradnje vlastitog moralnog i intelektualnog habitusa, istodobno svjestan sve dubine ponora pred kojim se našao njegov narod i odlučan neštedimice sebe žrtvovati kako bi taj ponor svakim danom bivao manje proždrljiv i poguban.

VINKO VUKSAN - ZAMJENIK JAVNOG TUŽITELJA GRADA ZAGREBA SVIJETLI PRIMJER HRVATSKOG PRAVOSUĐA U OLOVNIM VREMENIMA

Završivši svoje studije u uvjetima materijalne i svekolike druge oskudice, Vuksan se upućuje u susjednu republiku, za hrvatsku opstojnost iznimno značajnu i u tom vremenu najnapačeniju Bosnu i Hercegovinu. Tamo će uz svoje redovite profesionalne zadaće raditi na okrjepi i prosvjećivanju puka, boriti se u promicanju pravednosti i pronalaženju novih

Vinko Vuksan

mladica koje će jednom izrasti u moćna stabla hrvatske opstojnosti. Zbacivanjem s trona jugoslavenskog Berije, abadžijskog krvnika i gospodara života i smrti satrapije JBT-a, Aleksandra Rankovića, sredinom šezdesetih godina prošlog stoljeća počinje jedno novo razdoblje u tamnici zvanoj Jugoslavija, i na trenutak se sluti *Hrvatsko proljeće* u kojem će bitne društvene pozicije pomalo preuzimati hrvatski sinovi, tada u partijskim redovima uz istodobno omogućavanje prava na mišljenje i javni istup onim dru-

Piše:

Zdenko KAPOVIĆ

gim Hrvatima koje su od ranije na sebi nosili krvavim žezlom utisnuti žig hrvatskih nacionalista i *klerikalaca*.

I Vinko Vuksan, koji se šezdesetih godina iz bosanskih bespuća vratio u Zagreb, razvija svoju profesionalnu karijeru sve do zamjenika javnog tužitelja grada Zagreba, ali istodobno u okvirima mogućeg nastoji svojim javnim djelovanjem pomaknuti granice hrvatske suverenosti, što ne će promaknuti čuvarima Brozove satrapije, kad oni osjete da je *Hrvatsko proljeće* u krvi njegovih aktera privremeno ugušeno. Kada se od Vuksana tražilo da montira optužnice, tijekom trajanja Proljeća i nakon njegova brutalnog utrnuća, protiv nositelja tih aktivnosti s gnušanjem i hrabrošcu je to odbio.

Ne samo zbog svojeg referata «Brzina i politička frazeologija u nacrtu ustavnih amandmana - što s hrvatskim državljanstvom» (*Hrvatski gospodarski glasnik*, 1/1971., br. 13 od 10. 11. 1971., 6.-7.), Vuksan će se izložiti ozbiljnom partijskom linču. U spomenutom se referatu raspravlja, na dodatak nezamisliv način, o hrvatskom suverenitetu, jeziku, nacionalnim odnosima i drugim odrednicama bitnim za očuvanje hrvatskog identiteta i državnosti. Ovaj će referat u naknadnom *udbinom* izvješću biti ocijenjen kao jedan od sedam za Jugoslaviju najpogubnijih tekstova objavljenih 1971.

Tek stjecaj okolnosti izvući će Vuksana od uza Gradiške i Lepoglave, ali *surova pravda* provest će se nad njim u obliku gubitka bilo kakvih njegovih ljudskih pra-

va kroz izbacivanje s posla i policijsko-partijske šikane manifestirane na različite načine. Ni devedesete godine, vrijeme za koje je držao da je konačno došlo kao ono koje je sanjao i žudio za njim, a za koje se žrtvovao i za koje je trpio, nisu donijele nikakvu zadovoljštinu njegovim patnjama. Shvativši da su hrvatska sloboda i neovisnost još uvijek daleki san koji razgrađuju jugoudaški košuljaši presvučeni u nove *šinjele*, iscrpljen životnim nedacama i vidljivom rezignacijom, uputio se prema Domovini u kojoj svaka suza s oka nestaje, u srpnju mjesecu 2010. godine.

Osim na planu borbe za narodonosni boljšak Vinko je Vuksan ostavio duboka traga svojega sebedarja i žrtve za izgradnju svoje obitelji, napose svoje braće, jer mu je Svevišnji namijenio ulogu njihova odgajatelja i staratelja, i on je tu ulogu do kraja dostojanstveno i svrhovito obavio. Bilo je to u vremenu sirotinjstva, svekolike bijede i prevelikih izazova, vremenu koje je iz današnje perspektive teško dočekivo uz najbolje literalne prikaze, ali vremenu kada je ljubav za dom i obitelj, za rodni kraj i Domovinu i za svoje najbliže bila osnažena najvećom krjepošću.

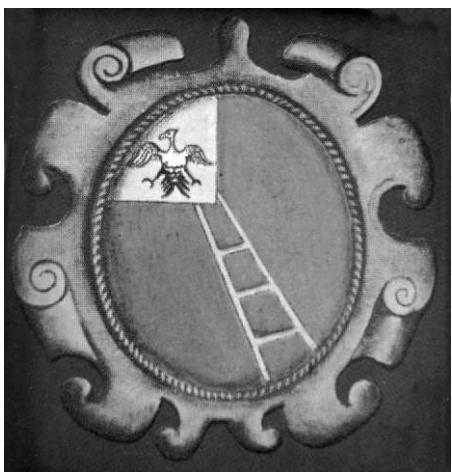
Zbog toga život Vinka Vuksana, unatoč svoj njegovoj patnji, mukama i razočaranjima, kod ljudi koji razumiju ovaj jezik i koji još uvijek znaju cijeniti vrlinu, bijaše vrijedan događaj koji se razvio do punine Smisla svim našim skućenim ljudskim aršinima suprotiv. Samo po takvim svojim sinovima očuvani su narodi koji zavrjeđuju postojanje, napose oni mali narodi Europe, a tim svojim sinovima dužni su izraziti svaki oblik poštovanja i s plijetetom njegovati njihovu uspomenu. •

ZABORAVLJENI VELIKANI: TKO JE BIO ZRINSKI OD TRAVNIKA?

Naziv iz naslova sam za sebe nešto čudno govorim i tražim da se razjasni. Ovdje se radi o vitezu potomku stare i ugledne dubrovačke plemićke obitelji Bona-Bunić.

Bona-Bunići vuku svoj korijen iz 12. stoljeća. U najnovijem objavljenom izdanju Povijesnog instituta HAZU, dr. Nenad Vekarić, u radu „Vlastela grada-Vlasteoski rodovi (A-L)“ navodi njihovo rođoslovje od 1500. godine do današnjih dana.

Marino Bona-Bunić imao je tri sina: Eduarda (1894.-1944.), Ivana Nepomuka (Đina) (1895.-1997.), Marina (1896.-1956.). Eduardo o kojem će još biti govor, bio je profesionalni časnik. Nepomuk

Plemićki grb obitelji Bona-Bunić

(Đino) bio je doktor prava i ekonomije u Zagrebu i doživio 103. godinu u Dubrovniku. Njegov sin Reni rođen je 1923. Ima dvoje djece: kći je rođena 1955. i živi u Rimu, i sina rođenog 1961., koji živi u Parizu. Odselio je 1946., a danas živi u Dubrovniku. No, ovo rođoslovje nije samo sebi svrhom; ono je okvir za sjećanje na Eduarda pl. Bonu-Bunića.

Eduard je bio profesionalni vojnik, časnik austrougarske vojske. U jugoslavenskoj je nastavio karijeru i postigao čin kapetana. Nakon što je proglašena Nezavisna Država Hrvatska, u lipnju 1941. stupio je u hrvatsku vojsku (domobranstvo).

Poginuo je junak za Domovinu 1944. godine.

Piše:

Dr. Augustin FRANIĆ

Za izuzetno zalaganje i obavljanje povjerenih mu vojnih poslova bio je odlikovan Vojničkim redom željeznog trolista IV. stupnja, pa Redom krune kralja Zvonimira III. stupnja s hrastovim grančicama.

Kao domobranskom pukovniku bila mu je povjerena obrana starog hrvatskog grada Travnika.

Preuzeo je zapovjedništvo obrane grada u kolovozu 1944. Raspolaže je jednom bojnom konjaništvom, jednom bitnicom koja je imala 4 topa od 75 mm i 2 topa od 40 mm, te jednom polubojnom kupreško-bujoganskim ustasha. Ukupno mu je bilo na raspolaaganju 1400 vojnika, nešto oružnika, redarstvenika i građanskih dobrovoljaca.

*

Kako se mijenjala karta Europe u korist saveznika, NDH, stvorena u ratnim prilikama, borila se za opstanak. Jugoslavenski partizani i Tito dobivaju pomoć od Engleza, Sovjeta i Amerikanaca. Krajem rujna 1944. odlazi u Moskvu na razgovore sa Staljinom. Njemačke snage užurabano se povlače i nastoje da im hrvatske oružane snage čuvaju odstupnicu.

U obrani Travnika pukovnik Eduard Bona Bunić imao je i izdajica, kao što su: podžupan Sudžuka i dr. Tatlić, koji su s 40-ak domobranima prešli na stranu partizana i zajedno s časnikom Zeljkovićem organizirali partizane pod zapovijedanjem Slavka Rodića u napadima i okruženju grada.

Budući Zrinski od Travnika 1913. godine

Tom izdajom partizani su saznali kako krajem rujna 1944. u Travnik dolazi ministar dr. Vjekoslav Vrančić da bi ohrabrio branitelje i po povratku u Zagreb obavijestio o situaciji, te o ponašanju njemač-

Braća Ivan Nepomuk i Eduardo pl. Bona Bunić kao hrvatski vojnici 1942.

kog generala Leysera, koji je tražio od pukovnika Bone-Bunića da se povuče s braniteljima iz Travnika, i da grad pusti partizanima, što je pukovnik odbio riječima koje je ispričao Vrančiću:

„Moja Vam je odluka već poznata iz naših radnijih razgovora. Meni je obraćena Travnikova povjerenja po Ministarstvu oružanih snaga, pa je samo ona za mene mjerodavna. Ja Travnik branim, već nekoliko mjeseci i kanim ga braniti do kraja. To sam saopćio i njemačkom satniku, koji mi je donio pismo.

On mi je odgovorio da ima nalog, da se posada Travnika mora s njim povući, pa

Vjekoslav Vrančić među braniteljima Travnika

Eduardo pl. Bona Bunić u travnju 1942.

Vas ja molim da Vi odete u Kasindol do generala Leysera i da mu rastumačite da je meni nemoguće napustiti Travnik. Molim Vas, isto tako, da nastojite poslati nam nešto streljiva, da uzmognemo obraniti grad.

Ne samo to, on je volio i čuvao svoje vojnike s kojima je želio dijeliti sudbinu.

Partizanski izvori govore da je Slavko Rodić, zapovjednik V. partizanskog korpusa odredio 22.560 boraca da zauzmu Travnik, što se i dogodilo 22. listopada.

Sve zarobljenike i ranjenike iz bolnica partizani su bez milosti i bilo kakva suda, uz strašna mučenja, odmah likvidirali. Gubitci partizana bili su veliki. Rodić šalje po jednom Travničaninu poruku pukovniku Eduardu Boni-Buniću, u kojoj traži da se svi ostali branitelji predaju i po-

lože oružje. Međutim, pukovnik **Eduard Bona Bunić** šalje kratak odgovor:

„*Hrvatski časnici i vojnici se ne predaju nikada; oni se bore, a kad treba oni umiru za svoju Domovinu!*“

Bona-Bunić je suborce poštivao, očinski se prema njima ponašao i pokazivao svoju ljudskost i nije ih želio napustiti. Evo jednog primjera iz Vrančićeva opisa (*Branili smo Državu*, str. 410.):

«U toku jednog predaha satnik Pero Šutić najavio je dolazak zapovjednika bunkera, koji žele podnijeti izvještaj zapovjedniku Bona-Buniću. Jedan po jedan, zapovjednici izvješćuju da posade raspolažu prosječno s 15 do 20 naboja po momku. Moral je izvrstan, a mole streljivo. Bona-Bunić određuje da se podijele posljednja streljiva, što je ostavio za skrajni slučaj.

Ulazi kao posljednji jedan ustaški čarkar, što je došao umjesto zapovijedajućeg dočasnika, jer je ovaj ranjen. Podnosi izvješće slično ostalima. Kad je završio upitah ga, odakle je. Odgovara, da je iz Kupresa. Na njemu je bila ustaška odora znatno trošna, na kojoj su se vidjeli tragovi minule borbe. Na nogama su mu umjesto cipela krpe vezane oputom. Pukovnik Bona-Bunić mu kaže: „*Nije li ti zima s mokrim krpama na nogama?*“.

Odgovara: „*Poderale se cipele Gosподine, u borbama! Ali, lako je za cipele! Ako bude Države Hrvatske, bit će cipela; ako je ne bude, neće bome ni glave, ni cipela!*“.

Pukovnik Bona-Bunić zove k sebi opskrbnog dopukovnika Mahmuda Su-

lejmanpašića i moli ga da nađe par cipela za kupreškog borca.

Partizani su skupili sve svoje snage u okolini Travnika, te ih pojačali divizijama koje su bile izbačene iz Banja Luke. Rasporobili su svoje snage tako da sprječe pomoći iz Zenice preko Busovače.

Usmjeravali su napade na grad 20. listopada uvečer. Borbe su trajale neprekidno tri noći i dva dana. Nakon žestokih borbi partizani su 22. ušli u istočni dio grada. Međutim, hrvatskoj posadi koje je branila taj dio, uspjelo je probiti se u smjeru Zenice.

Ostali dio branitelja skupio se je u vojarni, jer je nestalo strjeljiva za borbu na postavima. Kada su partizani navalili na vojarnu, zapovjednik Bona-Bunić je naredio da se otvore vrata, te sa samokresom krenuo na neprijatelja, a za njim su krenuli domobrani s hladnim oružjem na puškama. Poginuo je pukovnik Bona-Bunić, a zatim 800 domobranskih branitelja jedan za drugim. Što nisu topovi raznijeli i strojnice pokosile, to su učinili partizani upotrebom noža.

Oko 20 sati slomljen je otpor branitelja. Nakon zauzeća, partizani su u 48 sati ubili više od 2700 ljudi.

Pukovnik Eduard Bona Bunić nazvan je Vitez Zrinski od Travnika.

Njega su resili: vješto i hrabro ponašanje, domoljublje, čovječnost i očinsko ponašanje prema sudrugovima i druge kvalitete.

Posmrtno je, od državnog poglavara promaknut u čin generala i odlikovan Zlatnom kolajnom za hrabrost.♦

POSLJEDNJI DANI OBRANE ZAGREBA 1945.

Probojem Srijemskog bojišta u proljeće 1945. bilo je jasno da se rat na teritoriju Nezavisne Države Hrvatske (NDH) približava kraju. Jedinice 1., 2. i 3. Jugoslavenske armije prodirale su prema središnjoj Hrvatskoj, pokušavajući spriječiti izvlačenje njemačkih, ali i ustaških, domobranskih, četničkih i ostalih pronađeničkih jedinica prema Sloveniji i Austriji.

Sve navedene snage nalazile su se pod zapovjedništvom njemačkog general-pukovnika **Alexandera Löhra**, koji je u samoj završnici rata promaknut u zapovjednika *Jugoistoka*. Njegov je glavni cilj bio izvlačenje njemačkih postrojbi iz Grčke i s juga Balkanskog polutoka, preko Nezavisne Države Hrvatske, dalje prema Njemačkoj. Pod njegovim su operativnim zapovjedništvom bile i reformirane Hrvatske oružane snage (HOS), čije je zapovjedništvo, barem formalno, od prosinca 1944. preuzeo poglavnik **Ante Pavelić**. Njemački i hrvatski vojni ciljevi u potpunosti su se razilazili, što je dovelo do velikih problema u organizaciji vojnih djelovanja na terenu i smanjivalo sinergiju njemačkih i hrvatskih snaga. I dok su Nijemci imali jasan cilj, izvući svojih 450.000 pripadnika armije „E“ prema zapadu, HOS je trebao poslužiti kao zalaznica u zaštitu njemačkih bokova, čemu se protivio veliki broj njegovih časnika.

Rat se primiče kraju

Većina časnika HOS-a smatrala je da neovisno o njemačkom porazu i povlačenju treba nastaviti borbu protiv Jugoslavenske armije. Zbog toga ih je osobito smetalo što hrvatske postrojbe koje su u tim trenucima bile visokomotivirane i spremne za borbu, moraju štititi odstupnicu demoraliziranu njemačkoj vojsci. Prema mišljenju nekih viših časnika (Metzger, Luburić, Boban, Bogdanić i dr.), HOS je trebao preuzeti inicijativu i organizirati obranu u Hrvatskoj, bez povlačenja prema zapadu. Krajem 1944. takvi su planovi doista i postojali, pa su u tu svrhu organizirani i diverzantski odredi koji su trebali djelovati u partizanskoj pozadini, služeći se istom taktikom kojom su se koristili i partizanski diverzanti.

Posebna pozornost posvećivala se obrani Zagreba, koji je prema mišljenjima ratobornih hrvatskih časnika trebao postati novi Siget, grad koji će pružiti odlučni

Piše:

Domagoj NOVOSEL, prof.

otpor Jugoslavenskoj armiji. U svrhu svega toga krajem 1944. započela je reorganizacija dotadašnjih domobranciških i ustaških postrojbi, koje su sada sve bile stavljeni pod zajedničko zapovjedništvo i nazvane Hrvatske oružane snage (HOS). Cilj je bio uzdignuti borbeni moral, koji je u ustaškim redovima ionako bio vrlo visok, te smanjiti sve veća deserterstva u domobranciškim redovima, gdje je moral ipak bio znatno niži. Do mjeseca travnja završila je reorganizacija ustaških i domobranciških jedinica, sada ujedinjenih u

pak snagama HOS-a pribrojali svi Hrvati koji su u to vrijeme služili njemačku vojsku i oružništvo NDH, taj bi broj znatno porastao. Budući su mnogobrojni Hrvati napuštali demotivirane njemačke postrojbe i priključivali se hrvatskim jedinicama, doista je teško precizno utvrditi brojno stanje hrvatskih snaga. Topništvo i oklopna sredstva, te osobito streljivo kronično su im nedostajali, jer na području NDH prije rata nije bilo tvornica oružja ni streljiva, a nije ih bilo moguće izgraditi ni u ratu.

S druge je strane stajala također reformirana Narodno-oslobodilačka vojska Jugoslavije, od ožujka 1945. službeno nazvana Jugoslavenska armija (JA). Po-

Pavelić je u Gračanima bio čest gost (desno načelnik općine Mirko Matko)

snage HOS – a. Ustrojeno je ukupno 18 divizija u pet zborova: Prvi Poglavnikov tjelesni zbor (PTS) pod zapovjedništvom generala **Ante Moškova**, Drugi zbor pod zapovjedništvom generala **Vjekoslava Luburića**, Treći zbor pod zapovjedništvom generala **Artura Gustovića**, Četvrti zbor pod zapovjedništvom generala **Josipa Metzgera** i Peti zbor pod zapovjedništvom generala **Ive Herenčića**.

Teško je odrediti brojno stanje jedinica HOS-a u to vrijeme. Hrvatske su divizije brojile između 3000 i 9000 ljudi, a većina je ipak bila bliža donjoj no gornjoj granici. Realan broj vojnika u redovima HOS-a kretao bi se između 150.000 i 200.000 vojnika, iako neki povjesničari tu brojku nerealno navlače i do 300.000. Ako bi se

četkom zime ustrojena je u tri armije; Prva armija pod zapovjedništvom **Peke Đapčevića**, Druga armija pod zapovjedništvom **Koče Popovića** i Treća armija pod zapovjedništvom **Koste Nada**. U ožujku je ustrojena i Četvrta armija pod zapovjedništvom **Petra Drapšina**. Ukupan broj vojnika ove četiri armije iznosio je oko 290.000 ljudi. Njima treba pridodati divizije i korpuze koji su ostali izvan sastava tih armija, osobito one koje su se nalazile u zapadnim i sjevernim područjima NDH i u Sloveniji. Kada se navedenom broju pridodaju njemačke jedinice s jedne, a sovjetske i bugarske s druge strane, onda je jasno kakva je bila koncentracija raznih vojski na relativno malom području između Drave i Drine.

U proljeće 1945. JA krenula je u završne operacije prodora prema Zagrebu. U samom Zagrebu hrvatska je vlada danočno vijećala i razmišljala o alternativi: braniti Zagreb ili se povući prema Austriji. Nakon neuspjelog plana obrane tzv. Zvonimirove linije (Karlovac – Dugo Selo – Vrbovec – Križevci – Koprivnica – Drava), nestala je i posljednja obrambena crta ispred glavnoga hrvatskog grada. Zagreb je tih posljednjih dana travnja i prvih dana svibnja, kazuju svjedoci, bio prava ljudska košnica. Mnoštvo hrvatskih i njemačkih vojnih odora, raznih rodova, izmiješanih s izbjeglicama iz cijele Hrvatske, preplavilo je zagrebačke ulice. Broj stanovnika višestruko se povećao, a vojni su šatori bili postavljeni i van dvorišta vojarni. Civilni iz raznih krajeva Hrvatske, osobito s juga zemlje, tražili su spas pred nadirućim snagama JA.

Kao što je već rečeno mnogobrojni su se hrvatski časnici zalagali za obranu Zagreba, gdje bi se, zaustavljanjem JA, dalo vremena hrvatskim pregovaračima da stupe u kontakt s Angloamerikancima. Naime postojala je široko uvriježeno mišljenje kako će zapadni saveznici prihvati snage HOS-a kao nove saveznike u skorom ratu protiv SSSR-a i njegovih satelita, naoružati ih suvremenim oružjem i vratiti u borbu. Zbog toga planove o povlačenju prema Austriji nitko nije doživljavao kao kapitulaciju, već više kao reorganizaciju HOS-a. Planovi o obrani Zagreba izrađeni su već 1944. godine. Grad je bio podijeljen u tri obrambene zone. Prva je zona bila: Remete – Gračani – Bukovec – Dubrava – Savica do Leskovca – Stenjevec – Podsused. Druga zona: Maksimir – Kanal – Horvati – Kustošija – Šestinski dol – Mirogoj – Donji Bukovec. Treća zona bila je predviđena za eventualno povlačenje obrambenih snaga iz prve i druge zone prema Gornjem Gradu i Tuškancu. Na tim se mjestima planiralo posljednje moguće obrambeno uporište. Teško naoružanje trebalo se prikupljati na Kazališnom trgu i kod Tehničkog fakulteta u Kliačevoj ulici, odakle bi se raspoređivalo na zagrebačkoj bojišnici, već prema potrebi.

Od prosinca 1944. u prvoj se zoni, osobito na području Gračana, Remeta i Bukovca izgrađuju razne fortifikacije, prije svega betonski bunkerji, koji su i danas dobro očuvani. U cijeloj prvoj zoni opkoparske su jedinice, zajedno s civilima i Časnom radnom službom iskopale nebrojene streljačke jarke i rovove. Medvedni-

Jugoslavenska armija na središnjem trgu glavnoga grada Hrvatske 8. svibnja 1945.

ca, koja je trebala činiti mjesto za odstupnicu hrvatskih snaga, bila je doslovno preplavljena bunkerima i bodljikavom žicom, a vojska je zaposjela i sve planinarske objekte. Dužnost obrane Zagreba bila je povjerena generalu Vjekoslavu Lumburiću, čovjeku u koga je Pavelić imao možda i najveće povjerenje od svih svojih „rasova“. Dana 29. travnja 1945. JA je probila obrambenu liniju HOS-a i

njemačkih snaga na Bilogori. Njezina 1. armija nastupala je uzvodno uz rijeku Savu, dok se sjeverno od nje nalazila 3., a južno 2. armija. Vojni i politički vrh Nezavisne Države Hrvatske u to vrijeme još uvijek nije imao jasnu koncepciju, braniti se ili se povlačiti u smjeru zapada.

U tim su trenutcima ponovo oživjeli prijedlozi da **Vladko Maček**, predsjednik Hrvatske seljačke stranke, preuzeme u svo-

**DANI SJEĆANJA NA ŽRTVE KOMUNISTIČKIH ZLOČINA
UGRAČANIMA 1945. GODINE**

GRAČANSKE JAZOVKE

Gradišće 2009. Njega grobovke

Te su jame u vježboti sjeni, do njih sunčani ne dopiru zraci, leže mnogi tu neznani jame, što nevinj bježe tada pobijeni.

Nema ovdje kriza, nema spomenika, ovdje više ne zapali svijeće, ovdje nitko ne ostavlja cvijeće, a koliko mnogo tu je pokojnika!

Pokatada ipak ovdje tiho stigne netko blizak od njihovih živih pa izmoli vise molitava tih, pritom svaki tužan glavu prigne.

Bože, hoće i kad vrijeme jednom doći da će ovo jame označiti se moći, da se poča plota, kri postavi, da se pale svijeće, da se svjeće stav!

Ratimir Milinarić

Karta grobova

B - Lonjsčina - otvoreniza dnevnog mesta, desetak metara dason, učinjen je i zakopano 27 osoba doštovalih iz Zagreba.

9. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme. Stukotom u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

10. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

11. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

12. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

13. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

14. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

15. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

16. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

17. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

18. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

19. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

20. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

21. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

22. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

23. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

24. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

25. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

26. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

27. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

28. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

29. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

30. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

31. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

32. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

33. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

34. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

35. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

36. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

37. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

38. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

39. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

40. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

41. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

42. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

43. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

44. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

45. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

46. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

47. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

48. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

49. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

50. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

51. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

52. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

53. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

54. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

55. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

56. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

57. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

58. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

59. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

60. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

61. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

62. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

63. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

64. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

65. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

66. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

67. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

68. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

69. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

70. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

71. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

72. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

73. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

74. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

75. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

76. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

77. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

78. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

79. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

80. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

81. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

82. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

83. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

84. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

85. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

86. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

87. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

88. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

89. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

90. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

91. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

92. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

93. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

94. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

95. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

96. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

97. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

98. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

99. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

100. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

101. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

102. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

103. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

104. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

105. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

106. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

107. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

108. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

109. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

110. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

111. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

112. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

113. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

114. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

115. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

116. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

117. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

118. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

119. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

120. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

121. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

122. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

123. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

124. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

125. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

126. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

127. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

128. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

129. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

130. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

131. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

132. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

133. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

134. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

135. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

136. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

137. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

138. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

139. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

140. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

141. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

142. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

143. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

144. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

145. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

146. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

147. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

148. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

149. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

150. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

151. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

152. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

153. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

154. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

155. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

156. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

157. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

158. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

159. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

160. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

161. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

162. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

163. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

164. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

165. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

166. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

167. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

168. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

169. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

170. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

171. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

172. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjeni / zatočeno u vila jama na sljeme učinjeni 17 osoba.

173. - Bočinčica (Počekana, Bosiljevo) - učinjen

je ruke hrvatsku vladu i ostvari kontakt s Angloamerikancima. Prema nekim tvrdnjama, Maček je prihvatio ovu ponudu uz uvjet da snage HOS-a moraju barem dva tjedna održati bojišnicu ispred Zagreba. No to nitko nije mogao jamčiti, pa je taj plan propao. Nedostatak teškog topničkog oružja, oklopnih jedinica, a osobito manjak streljiva ukazivali su na nemogućnost branjenja Zagreba čak dva tjedna. Motivacija kod jedinica HOS-a nije bila sporna, štoviše bila je na vrhuncu. To najbolje potkrepljuje poslijeratno pisanje Rade Bulata: «Ustaške su jedinice sve do konačnog poraza zadržale svoju borbenost. Na može se iz tih dana navesti ni jedan primjer da su ustaše, ukoliko nisu bile dovedene u bezizlaznu situaciju polagale oružje.» Naprotiv, česte borbe prsa u prsa bile su mnogo češće pravilo, a manje izuzetak.

Sporno je dakle kod jedinica HOS-a bilo naoružanje, ali i mogućnost da snage JA razore Zagreb do temelja u slučaju snažnijeg otpora. Zbog toga je i zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac intervenirao kod hrvatskih vlasti da se Zagreb proglaši nebranjanim gradom. Za cijelo to vrijeme snage JA nastupale su prema Zagrebu manjom brzinom no što se očekivalo, jer su snage HOS-a, napose 1. Hrvatska udarna divizija pružale snažan otpor.

Dana 5. svibnja snage 1. armije našle su se na liniji Komin – Sv. Ivan Zelina – Lonjica – Gračec – Božjakovina – Dugo selo. Na toj su crti snage HOS – a uspostavile posljednju bojišnicu prije Zagreba. Istog je dana vlast NDH donijela odluku o povlačenju vojske i civila prema Sloveniji i dalje prema zapadu. Povjerenje u britansku vojsku i njeno poštivanje ratnih pravila bilo je u tom potpuno kod većine hrvatskih političara i časnika. Odluka o povlačenju jedinicama HOS-a prenesena je većinom idućeg dana, 6. svibnja. Istog dana vlast NDH, visoki državni dužnosnici i deseci tisuća vojnika i civila, napuštaju Zagreb. Idućeg dana, 7. svibnja i jedinice iz šire okolice Zagreba započinju s organiziranim povlačenjem iz sjeverozapadne Hrvatske u smjeru Slovenije.

Pad Zagreba

Nemajući više ispred sebe organiziranog protivnika, jedinice JA kreću u završne akcije prodora prema Zagrebu. Štab 1. armije JA izdao je 7. svibnja zapovijed za zauzimanje Zagreba te uništanje zaostalih njemačkih i hrvatskih snaga u smjeru Medvednice i Podsuseda.

Zagreb je od strane vlade NDH proglašen nebranjim gradom. Pavelić je 6. svibnja, neposredno prije odlaska iz Zagreba, grad dekretom povjerio Đuri Kumičiću, zagrebačkom odvjetniku i saborškom dužnosniku. Kumičić je organizirao pripadnike Narodne zaštite, koji su oko ruke nosili žutu vrpcu, a čije je zaduženje bilo čuvati gradsku imovinu u vremenu kada Zagreb bude grad na ničijoj zemlji. Glavnina HOS-a i njemačkih postrojbi do 8. svibnja napuštaju Zagreb, ali određen dio, osobito pripadnici Luburićeve *Ustaške obrane*, te razne zaostale veće ili manje postrojbe na napuštaju grad. Jedan dio ne napušta grad, jer ne želi predati Zagreb bez borbe u ruke JA, a drugi se dio

rebu su zaostali i manji dijelovi 7., 8. i 9. hrvatske divizije. Njemačka zalažnica s oklopnim kolima i stožerom u Bosanskoj ulici također je još bila u Zagrebu. Ovim snagama treba pribrojiti još nemalen broj rastrkanih hrvatskih i njemačkih snaga koje su izgubile vezu sa svojim matičnim postrojbama.

S druge strane Zagrebu su se približavale 1. i 2. armija JA. Njezina 1. armija nastupala je sjeverno od rijeke Save, a 2. armija stizala je s juga, gdje je bez većih problema savladala slabe straže *Ustaške obrane* koje su štitile Savski most. Dne 8. svibnja u 11.45 sati prve su jedinice 45. divizije 2. armije JA ušle u Zagreb. Grad je bio pust, a građani u kućama. Strah od

S ovogodišnje komemoracije u Gračanima

jednostavno nije stigao povući uslijed relativno nagle odluke o povlačenju. Štoviše, neke će jedinice ulaziti u grad i predgrađa i nakon 8. svibnja, kada će JA zavladati velikim, ali ne i cijelim područjem Zagreba. Najveće borbe vodit će se u tadašnjim predgrađima i prigradskim selima: Granešini, Dubravi i Sesvetama na istoku; Gračanima, Šestinama i Markuševcu na sjeveru te Vrapču i Podsusedu na zapadu grada. U samom gradu žestoke su se borbe vodile u Vlaškoj ulici, Maksi-miru i Mirogoju.

Tokom noći 7. na 8. svibnja, Zagrebom su se potezale jedinice *Ustaške obrane*. Njima su se priključili dijelovi 3. i 9. hrvatske divizije pod zapovjedništvom generala Stjepana Mifeke, koji se nisu imale namjeru predati, već su, prošavši središte grada, krenule prema Vrapču. Manji dio 3. hrvatske divizije ostao je na području južno od Dugog Sela. U Zag-

vojnog sukoba, ali i reputacija koju su jedinice JA stekle događajima na Daksi, Širokom Brijegu i diljem Hrvatske, primorao je one Zagrepčane koji nisu napustili grad, da ostanu u relativnoj sigurnosti svojih kuća. U samom središtu grada najveće su se borbe vodile oko radio-postaje u Vlaškoj ulici. Postaju je u svojim rukama držalo 17 pripadnika *Ustaške obrane*, a opkolile su je i blokirale snage partizanskoga 3. diverzantskog odreda i Turopoljsko-posavskog odreda. Borba za radio-postaju trajala je sve do 23.00 idućeg dana, kada su preostali branitelji u očajničkom jurišu iz postaje izginuli. I dok je centar grada, a osobito južni dio grada ubrzo stavljen pod kontrolu, snaga JA nije uspjelo 8. svibnja staviti pod nadzor sjeverni dio grada, niti sjeverna, sjeveristočna i sjeverozapadna predgrađa.

(nastavit će se)

KAKO SU "NESTALI" SLAVONSKI NIJEMCI

Od prisutnosti Nijemaca, nakon svega što se u novijoj povijesti dogodilo, ostale su na europskome jugoistoku i u Hrvatskoj samo "krhotine". Ipak, nedvojbeno je, Nijemci su imali velik utjecaj, napose u panonskome dijelu, u Slavoniji, Srijemu i u Baranji, gdje su bili najbrojniji u Hrvatskoj, i gdje su ostavili znatne tragove na svekolike oblike življenja sve do naših dana. Naime, prisutnost Nijemaca u panonskoj Hrvatskoj od početka njihova naseljavanja u 18. stoljeću do njihova "nestanka" sredinom 20. stoljeća, umnogome je odredila povijest tog dijela Hrvatske.

Njemačka prisutnost u hrvatskim krajevima, od srednjega vijeka do najnovijeg vremena, uvjetovana je migracijskim kretanjima viška stanovništva u matičnim zemljama, ponajprije iz gospodarskih razloga. Skupine stanovništva njemačkog podrijetla prisutne su u istočnoj i jugoistočnoj Europi od srednjega vijeka. U to vrijeme doseljavaju i prvi Nijemci u hrvatske krajeve. Pravo podrijetlo ovih njemačkih naseljenika nije uvijek moguće ustanoviti. U to vrijeme dolaze uglavnom pod imenom Sasa, ali ih je bilo i iz drugih njemačkih krajeva. O broju ovih njemačkih doseljenika ne zna se mnogo, samo da su bili ograničeni na gradove, te uz srednjovjekovne rudokope.

Nakon oslobođanja Panonije od Osmanlija počinje važnije doseljavanje Nijemaca u Podunavlje i u hrvatske krajeve. Tijekom 18. stoljeća Nijemci i ostali stranci, uglavnom obrtnici, pretežito katolički, doseljavaju se u hrvatske gradove, a u manjem broju kao zemljoradnici u sela. Znatnije naseljavanje Nijemaca u Hrvatsku, u Slavoniju, Srijem i Baranju, uglavnom zemljoradnika, ali i obrtnika, pretežito katolika, ali u manjem broju i evangeličaka, koji tada dolaze pod imenom Švaba, ali ih je bilo i iz drugih njemačkih krajeva, nastupilo je od početka, napose od sredine 19. stoljeća. Potkraj 19. stoljeća doseljavanje Nijemaca u Hrvatsku jenjava, ali i dalje traje. Početkom 20. stoljeća broj Nijemaca u Hrvatskoj stabilizira se na stanju koje se održalo do potkraj Drugoga svjetskog rata. Ovo naseljavanje je u većoj mjeri odredilo etničke, kulturne, gospodarske, političke i druge odnose života i razvoja hrvatskih, ponaj-

Piše:

Dr. sc. Vladimir GEIGER
Hrvatski institut za povijest, Zagreb

prije panonskih, krajeva u nadolazećim vremenima.

Ulazak Nijemaca i predstavnika drugih nacionalnosti u nekoć hrvatska naselja, počeo se brzo zapažati u razvoju gradova i sela. Novi doseljenici bili su sposobni i marljivi ljudi. Svim silama odali su se radu i stvaranju što povoljnijih uvjeta za život. Sama promjena postojbine, prirodne i socijalne sredine, utjecala je na stvaranje nove egzistencije. Tome treba dodati i njihovu trezvenost, skromnost u odijevanju, naročito kod žena. Novi doseljenici i obrtnici i trgovci i poljoprivrednici, dobrim gospodarenjem razvijaju se u male gazde,

ska tako od samog početka davali presudno obilježje gospodarskom i kulturnom životu gradova, a svoje vodeće pozicije u u svim vidovima društvenog života sačuvali su sve do početka 20. stoljeća.

Njemački doseljenici u Slavoniju, prisjeli tijekom 18. i 19. stoljeća iz raznih njemačkih zemalja nisu imali izgrađene narodne i političke svijesti, ni svijesti o zajedničkoj pripadnosti. Najviše ih je obedinjivalo jezičko i kulturno (kod protestanata i vjersko) razlikovanje od naroda s kojim su živjeli u susjedstvu. Hrvatski Nijemci nastanjeni nekompaktno, prepusteni sami sebi, baveći se većinom zemljoradnjom i obrtima, zasnivaju poseban, izrazito individualistički način života, pri čemu osjećaj međusobne solidarnosti malokad prelazi granice sela ili naselja.

Krndija, njemačko katoličko selo u Slavoniji

postajući tako nova pokretačka snaga u sveukupnom napretku sela i gradova. Najvažniju su ulogu njemački kolonisti odigrali u uspostavljanju i širenju novog radno duha i odnosa prema radu, prikladnog ranokapitalističkoj društvenoj i gospodarskoj strukturi. Na to ukazuje raširena predodžba naših ljudi o Nijemcima kao izrazito radišnu, točnu i učinkovitu narodu, ali i neke općepoznate povijesne činjenice, kao i sačuvani zapisi kolonista. Naime, svijest o toj prosvjetiteljskoj ulozi bila je proširena i među samim kolonistima. Njemački su kolonisti i austrijska voj-

činjenica je da se osjećanje nacionalne svijesti u Nijemaca europskog jugoistoka razvijalo sporije nego u ostalih naroda/etničkih skupina s kojima su živjeli. U pravilu, po slavonskim je selima pohrvaćivanje Nijemaca bilo rjeđe i sporije. Pohrvaćeni su i izgubili svijest o svojem njemačkom podrijetlu, ponajprije malobrojni Nijemci doseljeni u sela u prvoj polovici 19. stoljeća i ranije, te oni koji su bili izvan veće skupine sunarodnjaka. Nijemci doseljeni u vrijeme skupnih useljavanja u sela tijekom druge polovice 19. stoljeća i poslije gotovo su bez iznimke sačuvali svoju nacionalnu/etničku svijest.

Sjedište Kulturbunda u Osijeku

Primjetno je relativno brzo pohrvaćenje njemačkih doseljenika u sela zapadnoga Srijema i zapadne Slavonije. Napose je ubrzano pohrvaćenje njemačkih doseljenika u Slavoniji potkraj 19. i početkom 20. stoljeća. Među njemačkim doseljenicima u našim krajevima bilo je i mnogo onih koji su slijedom generacija prigrili nov životni prostor kao svoj jedini zavičaj, prihvatali narod u kojem su se našli i njihov jezik. Potkraj 19. stoljeća dragovljna kroatizacija i postupna asimilacija njemačkog stanovništva bila je vrlo raširena, napose u gradovima.

Pohrvaćivanje njemačkih doseljenika ne treba, naravno, apsolutizirati, ali ga treba prihvatići za jednak nepobitnu činjenicu kao što je bila i germanizacija. Za poslovni svijet i više društvene krugove uporaba njemačkog jezika bila je pitanje ugleda i prestiža, pa su se njime služili ne samo u poslovnim kontaktima nego i u drugim oblicima javnog i privatnog života. Ne smijemo zaboraviti da je svakom obrazovanom Hrvatu, napose Slavoncu, sve do propasti Austro-Ugarske Monarhije njemački bio tako reći drugi materinski jezik. U predominaciji njemačke kulture, u običajima i odlikama drugih naroda, posebice u gradovima, treba uočiti sadržajnu i inspirativnu podlogu za izrastanje i bogaćenje nacionalne hrvatske kulture na kraju 19. i početkom 20. stoljeća. Njemačka je etnička skupina/zajednica, kao uostalom i sve ostale u ugarskoj polovici Monarhije pod udarom mađarskog nacionalizma. I u Hrvatskoj, koja je krajnjim naporima branila svoj uz velike teškoće očuvan državnopravni status, njemačka je etnička skupina/zajednica u drugoj polovici 19. stoljeća bila izvragnuta pritisku nacionalizma. Ipak, o prisilnoj se asimilaciji, poput one u Mađarskoj, ne može govoriti. Naprotiv, značajan je udjel Nijemaca u svekolikom razvitku zemlje. Njemački su se doseljenici uključili u politiku i bili

pritom prilično utjecajni u političkim strankama u mlađoj parlamentarnoj demokraciji Slavonije i Hrvatske znatno prije nego što su se uspjeli politički organizirati radi očuvanja i zaštite svojeg etničkog interesa. Tek uoči Prvoga svjetskog rata sazrijevaju uvjeti za stvaranje posebne nacio-

nalne organizacije Nijemaca u Slavoniji i Srijemu, te je 1913. osnovan "Saveza Nijemaca u Hrvatskoj i Slavoniji" / "Bund der Deutschen in Kroatien und Slawonien" sa sjedištem u Rumi. Prije toga Nijemci su se uglavnom okupljali u pjevačkim društvima, tjelovježbenim društvima i čitaonicama. Izbijanje Prvoga svjetskog rata prekinulo je to zakašnjelo organiziranje njemačke etničke skupine u Hrvatskoj, te njegov ishod vratio na početak pitanja položaja te manjine u novim državama.

Raspadom Austro-Ugarske Monarhije pripadnici njemačke etničke skupine u jugoistočnoj Europi i u novonastaloj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca našli su se u novom položaju nacionalne manjine. Mirovne odredbe novonastalim su državama nametnule obvezu zaštite prava manjina, ali to je za oko dva milijuna Nijemaca europskog jugoistoka bila slaba utjeha. Od početka nova je Kraljevina SHS, kasnije Jugoslavija, pokazala narav svoje politike prema manjinama. Elita njemačke manjine ubrzo uviđa da u državi u kojoj je nacionalno pitanje od prvog dana postalo trajnom okosnicom političkih sukoba svoj program borbi za manjinska prava može ostvariti samo pogodbama s vodećim političkim snagama. SDKB ("Schwäbisch – Deutschen Kulturbund" / "Švapsko – njemački kulturni savez"), udruženje osnovano 1920. u Novom Sadu za očuvanje i

širenje njemačke kulture u Kraljevini SHS/Jugoslaviji, u svojem je programu predviđalo djelatnosti na očuvanju i razvitku nacionalnog identiteta, kao što su osnivanje knjižnica, ustanova za narodnu izobrazbu, organiziranje predavanja i kulturnih priredaba, izobrazbu nastavnika i svećenika za rad s njemačkom manjinom, te unapređenje socijalne sigurnosti i ustanova koje će pomoći gospodarski napredak skupine.

Sudeći po svim obilježjima, pa i po suždržljivosti goleme većine Podunavskih Švaba prema politici, ova se etnička skupina ni po čemu nije razlikovala od bilo koje etničke skupine u Kraljevini SHS/Jugoslaviji. No, znatne i dalekosežne promjene nastaju s pojavom Obnoviteljskog pokreta (*Erneuerungsbewegung*), radikalnog usmjerena među jugoslavenskim Nijemicima, koje sredinom tridesetih godina počinje oponašati svoje uzore iz Trećeg Reicha. KWVD ("Kultur- und Wohlfahrtsvereinigung der Deutschen" / "Kulturno i dobrotvorno udruženje Nijemaca"), udruženje koje 1936. u Osijeku osniva slavonski obnovitelj **Branimir Altgayer**, brzo se razvija. To tada znatno doprinosi nacionalnom buđenju i hrvatskih Nijemaca. Djelatnost Kulturbunda i KWVD-a u Hrvatskoj i Slavoniji, gdje je njemačka manjina bila u procesu nacionalne asimilacije s većinskim hrvatskim stanovništvom, imala je kulturni, a pojavom nacionalsocijalizma i sve više politički zadatok okupljanja Nijemaca. Ne može se, međutim, poreći izravan utjecaj institucija za unapređivanje položaja narodnosti u inozemstvu kojih je u to vrijeme u Trećem Reichu bilo nekoliko. Hrvatsko se katoličko svećenstvo protivilo nastojanjima Kulturbunda da za nijemstvo pridobije potomke njemačkih doseljenika, koji su se već davno pohrvatili i slabu su, ili uopće nisu govorili njemački.

Mnogi Nijemci u to vrijeme napuštaju Hrvatsku seljačku stranku, čije su bili pristaše i prilaze Kulturbundu. To je i početak znatnijih političkih razilaženja domaćih Nijemaca i Hrvata.

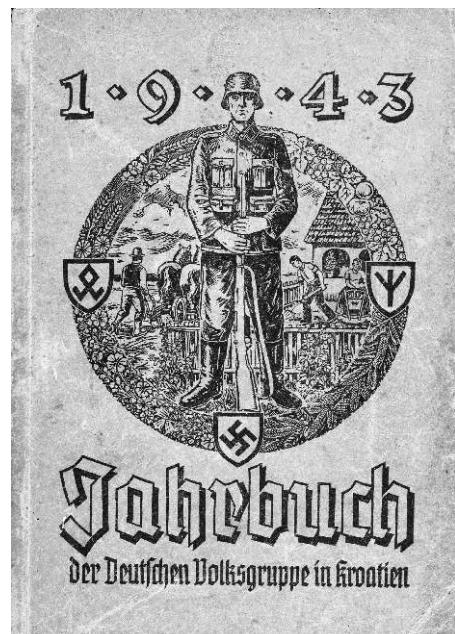
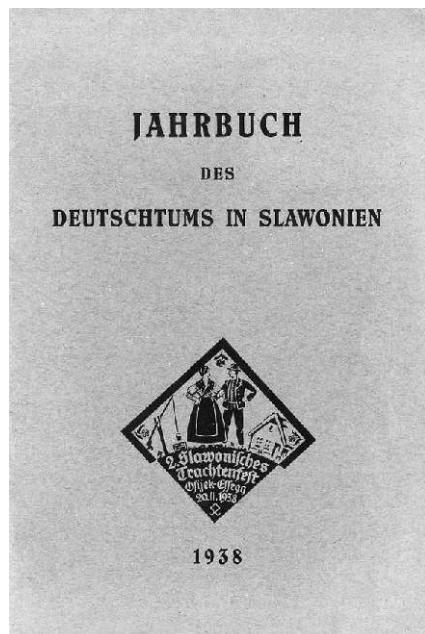
Nakon uspostave Nezavisne Države Hrvatske (NDH) u travnju 1941., njemačka manjina u Hrvatskoj našla se je u potpuno izmijenjenim okolnostima. Po strogo vodstvenim načelima organizirana je Njemačka narodna skupina (Die Deutsche Volksgruppe), po uzoru na Treći Reich. Pripadnicima

Darkovac, njemačko evangeličko selo u Slavoniji

Njemačke narodne skupine u NDH priznata su sva prava i zajamčena potpuna ravnopravnost s hrvatskim narodom. Dobili su mogućnost da svuda i uvijek mogu javno iskazivati svoje nacionalne i ideološko-političke osjećaje, te da za svoj rad mogu osnivati političke, gospodarske, kulturne, zdravstvene, socijalne, športske i druge udruge. U početku Drugoga svjetskog rata i hrvatski su se Nijemci ponosno, jer se činilo da je Treći Reich nepobjediv, a i nacistička je promidžba bila izvanredno jaka i učinkovita.

Tijekom Drugoga svjetskog rata pripadnici Njemačke narodne skupine u NDH su unovačeni u oružane snage NDH (Deutschen Jägerbataillons/Njemačke lovačke bojne, u sklopu Domobranstva i Einsatzstaffel der Deutschen Mannschaft, u sklopu Ustaške vojnica) i borili se na području NDH, ili su unovačeni u oružane snage Trećeg Reicha (Wehrmacht i Waffen-SS) i borili se na području NDH i na Balkanu ili na nekoj od europskih bojišnica, najviše na Istoku. U sklopu oružanih snaga NDH i oružanih snaga Trećeg Reicha hrvatski Nijemci uključeni su u borbenu djelovanja protiv ustnika, partizanskog pokreta, ali i četnika (ponajprije Deutschen Jägerbataillons i Einsatzstaffel DM, zatim napose 7. SS-divizija "Prinz Eugen"), te u obranu od strane ustnika sve ugroženijih svojih naseobina i na području NDH (Ortsschutz, zatim Heimatwacht der Deutschen Volksgruppe im Unabhängigen Staate Kroatien). Neupitno je da su tijekom Drugoga svjetskog rata folksdojčeri kao pripadnici oružanih snaga Trećega Reicha i oružanih snaga NDH sudjelovali i u ratnim zločinima. Broj folksdojčera u vojnim, poluvojnim i policijskim postrojbama Trećega Reicha i NDH tijekom rata se povećavao, iako sve više prisilnom mobilizacijom. Dio folksdojčera shvatio je da nacistička ideologija ne može donijeti ništa dobro. Uobičajena je i pojava da folksdojčeri bježe iz vojnih i poluvojnih postrojbi, odbijaju odlazak na istočno bojište i izbjegavaju uključivanje u borbu protiv lokalnih partizanskih skupina. Nacistička je promidžba objavljivala imena takvih pojedinaca nazivajući ih "izdajicama domovine" i prijetila drakonskim kaznama, slično kao i onim sunarodnjacima koji su štitili Židove. Znakovita je i pojava njemačke partizanske postrojbe 1943. u Slavoniji. Partizanski su pokret podržavala i pojedina njemačka sela u Slavoniji. No pitanje uključenja folksdojčera u pokret otpora

teško je rješavano. Većina ih je već bila uključena u postrojbe Wehrmacha i Waffen-SS-a, a malobrojni koji su ostali kod kuće teško su se odlučivali na aktivni otpor. Pasivnih antinacista bilo je u znatnoj mjeri u njemačkim crkvenim krugovima, uglavnom katoličkim, i među vjernicima koji su bili pod njihovim utjecajem. Katolički svećenici istupaju protiv nacizma, ali su uglavnom u istoj mjeri antikommunisti kao i antinacisti. Pasivan stav prema komunistima, kao i prema lokalnim nacistima, ostaje značajka folksdjočerskog otpora od početka do kraja rata.

*

Tijekom Drugoga svjetskog rata vodstva njemačkih narodnih skupina na europskom jugoistoku, zarana su se suočila s činjenicom da zbivanja na ratištima i opće stanje ne omogućuju barem relativnu sigurnost života i imovine njemačkoga stanovništva. Ugroženost i nesigurnost naselja i stanovništva od strane partizanskog pokreta, razvoj i tijek rata, osnovni su uzroci iseljavanja (preseljavanja) Nijemaca u NDH. Tijekom vremena, zbog sve veće ugroženosti, napose njemačkih naselja i stanovništva, preseljavanje i iseljavanje Nijemaca europskog jugoistoka i NDH dobiva organizirano obilježje.

Prva preseljavanja njemačkoga stanovništva u NDH bila su potkraj 1941. i početkom 1942. iz najugroženijih naselja u Potkozarju, Lici, Kordunu, Banovini i sjeverozapadnoj Bosni. Preseljeni su zbog opasnosti da ne potpadnu pod vlast partizanskog pokreta, najprije na sigurnije područje zapadne Slavonije, a zatim početkom 1942. u Srijem. Zbog sve veće

ugroženosti i potrebe organiziranog preseljavanja, tijekom 1942. osnivaju se komisije i uredi za preseljavanje pripadnika Njemačke narodne skupine u NDH. Početkom 1942. dolazi do prvih preseljavanja (iseljavanja) Nijemaca iz zapadne i srednje Slavonije. Potkraj 1942. dolazi do preseljavanja (iseljavanja) pretežito u Treći Reich odnosno Poljsku, većine (oko 18.000) od oko 20.000 bosanskih Nijemaca, koji su bili najugroženiji djelovanjima partizanskog pokreta. Početkom 1943. na udaru partizanskih snaga našle su se mnogobrojne skupine Nijemaca u Slavoniji. Razvoj partizanskog pokreta u Slavoniji, uzrokuje iseljavanje (manji dio) u Treći Reich ili preseljavanje (veći dio) u druga manje ugrožena područja, uglavnom istočne Slavonije i Srijema, njemačkog stanovništva najugroženijih naselja, napose iz zapadne i središnje Slavonije, koja su bila na udaru.

Ove mjere zamišljene su s njemačke strane samo kao privremena evakuacija njemačkoga stanovništva iz najugroženijih područja, a ne kao trajno preseljavanje ili iseljavanje. Razvoj događaja prisiljava rukovodstvo njemačke narodne skupine u NDH da pripremi plan o potpunoj evakuaciji folksdojčera. Potkraj 1943., nakon djelomičnog preseljavanja Nijemaca iz najugroženijih područja NDH, vođa Njemačke narodne skupine B. Altgayer je pristupio izradi plana (koji je završio u veljači 1944.) za njihovu potpunu evakuaciju iz Slavonije i Srijema, koji je podržavala većina njemačkog seoskog stanovništva.

Kako se je iseljavanje (preseljavanje) počinjalo, unijelo je i veliku zabunu i

zabrinutost među njemačkim stanovništvom u NDH. Volksdeutsche Mittelstelle je inzistirao da se narodu objasni kako se ne radi o iseljavanju, nego o privremenom preseljavanju (evakuaciji) njemačkog civilnog stanovništva iz najugroženijih područja. Još u prvoj polovici 1944. evakuacije su sporadične. U Slavoniji se tijekom 1944. sve intenzivnije provodilo preseljavanje njemačkoga stanovništva iz zapadne i središnje u istočnu Slavoniju i Srijem. Do kraja ožujka 1944. iz zapadne i srednje Slavonije preseljeno je u Srijem i u istočnu Slavoniju oko 20.000 Nijemaca. U travnju 1944. preseljeno je još oko 5.000 Nijemaca. Iseljavanje (evakuacija) njemačkoga stanovništva iz najugroženijih područja i naselja trajalo je sve do druge polovice 1944. uz velike novčane i materijalne troškove. U Osijeku je osnovan Ured za iseljavanje (Evakuationsamt), koji je iscrpno razradio plan iseljavanja Njemačke narodne skupine i njime, uz pomoć njemačkih i hrvatskih oružanih snaga, rukovodio do kraja.

Provedba posljednje etape preseljenja pripadnika Njemačke narodne skupine iz NDH, kojih je broj bio procijenjen na oko 150.000, započela je 16. rujna 1944. dostavljanjem proglosa i naređenja u zapečaćenoj kuverti Vodstva i Vođe Njemačke narodne skupine u NDH. Upućivane su svim mjesnim vodstvima Njemačke narodne skupine ili ovlaštenim osobama, s napomenom da se može otvoriti i primjeniti samo u slučaju lozinke "Heimatnot" ("Domovina u nevolji").

Prema planu, najprije je trebalo iseliti djecu, žene i starce. Evakuacije pripadnika Njemačke narodne skupine iz Slavonije i Srijema, kao i drugih područja jugoistočne Europe, izvedena je kako ne bi ometali vojne operacije i sebe dovodili u opasnost. Naime, evakuaciju Njemačke narodne skupine iz Srijema i Slavonije ubrzalo je primicanje ratnih djelovanja, napose nakon otvaranje srijemske fronte. S obzirom na povećanu uporabu transportnih sredstava za potrebe bojišnice, postojale su male mogućnosti za željeznički transport (koji je ujedno bio i nesiguran) ili prijevoz kamionima njemačkih izbjeglica. U takvim su uvjetima stvorene kolone zaprežnih vozila, koje su se, izložene raznim nedaćama (kiši, zimi, udarima zrakoplovstva i sl.), usporeno kretale na sjever. U kolonama je

Pripadnici Einsatzstaffela, vojne postrojbe Njemačke narodne skupine u NDH, u sastavu Ustaške vojnica, Osijek 1942.

bilo najviše žena i djece, a zbog nastojanja da se prevezе što više namirnica i ostale robe najveći je dio izbjeglica morao ići pješice. Mjesne skupine su stvarale marševske kolone u koje su se uključivale kolone pojedinih uporišta, zatim su se ove kolone priključivale u kolone jednog okruga i od tada su činile okružnu marševsku kolonu. Osiguranje iseljeničkih kolona i zaštitu provodio je Heimatwacht (Domovinska straža). Evakuacija je izvedena uz pomoć njemačkih oružanih snaga i uz mjestimični otpor njemačkog stanovništva. Bilo je i prisilnog iseljavanja njemačkoga stanovništva od strane vodstva Njemačke narodne skupine. Od luku o tome hoće li se iseliti ili ne, u mnogim slučajevima nisu donosili sami pripadnici Njemačke narodne skupine. O tome su odlučivali rukovodstvo Njemačke narodne skupine i njemačka vojna zapovjedništva. Budući da su mnogi izjavljivali da ne žele napustiti svoj zaštičaj, nadležni su poduzimali razne mjere kako bi iselili sve pripadnike Njemačke

narodne skupine. Preko tiska, radija, letaka i proglosa rukovodstvo Njemačke narodne skupine upozoravalo je njemačko stanovništvo na osvetu komunista i partizanskog pokreta.

Tijekom listopada i studenoga 1944. najveći dio od oko 70.000 Nijemaca s područja Slavonije napušta svoja ognjišta i organizirano odlazi u smjeru Trećeg Reicha. Do početka studenoga 1944. evakuirano je, prema njemačkim vojnim i diplomatskim podacima, najmanje oko 90.000 pripadnika Njemačke narodne skupine iz NDH, pretežito iz Srijema, Slavonije i Bosne. Prema podacima vodstva Njemačke narodne skupine, potkraj 1944. odnosno izvješća poslanstva Trećeg Reicha u Zagrebu Ministarstvu vanjskih poslova Trećeg Reicha početkom 1945., evakuirano je oko 110.000 pripadnika Njemačke narodne skupine iz NDH.

Iseljavanje Njemačke narodne skupine iz NDH, počelo je, prema planu u listopadu 1944., najprije evakuacijom iz Srijema, zatim počinje i evakuacija iz Slavonije, ali kako je tijek iseljavanja pokazao sa malo zakašnjenja od zamišljenog plana. Unatoč što je evakuacija bila dobro pripremljena, u provedbenom pogledu je bilo problema i teškoča. Smjerovi i vrijeme evakuacije slavonskih Nijemaca bili su različiti. Evakuacija je uglavnom išla linijom Osijek - Baranja - južna Mađarska (ispred Blatnog jezera) - Austrija. Najveći je dio slavonskih Nijemaca, nakon tri do četiri tjedna, s kraćim zadržavanjima na putu, stigao i smješten kao izbjeglice pretežito u Štajerskoj, zatim u Koruškoj, Tirolu,

Pripadnici Einsatzstaffela u ophodnji, Vetovo 1943.

Bavarskoj, Švapskoj i Tiringiji. Evakuacija Njemačke narodne skupine iz Srijema i Slavonije, izuzev područja Osijeka, koje je bilo samostalno evakuacijsko područje, završena je 7. studenoga 1944. Nijemci iz zapadne i srednje Slavonije, koji su ranije, tijekom 1943. i 1944. djelomice ili u cijelosti preseljeni u istočnu Slavoniju i Srijem, evakuirani su zajedno sa mjestima u kojima su bili smješteni kao izbjeglice.

U studenome 1944. i kasnije, zbog sve veće ugroženosti od partizanskoga pokreta, iseljavaju i preostale manje skupine zapadnoslavonskih Nijemaca koje su to ranije odbijale. Iseljavanje je djelomično nastavljeno do završetka rata. Najorganizirane i najpotpunije iseljavanje Njemačke narodne skupine potkraj Drugoga svjetskog rata s jugoistoka Europe izvedeno je, iz mnogobrojnih razloga, napose zemljopisnog položaja i dobre provedbe plana evakuacije, te brzog razvoja ratnih događaja, iz Srijema i Slavonije. Razlog da evakuacija Nijemaca drugih područja europskoga jugoistoka (Bačka i Banat) nije sprovedena do kraja jest stoga što su njemački politički i vojni krugovи smatrali da će rasplet ratnog stanja uslijediti znatno kasnije, te je i naređenje za evakuaciju stiglo sa zakašnjenjem i iseljavanje je provedeno nepotpuno. Iseljavanjem Njemačke narodne skupine iz Slavonije, kao i ostalih dijelova NDH, bili su obuhvaćeni samo oni Nijemci koji su živjeli na područjima što nisu bila pod vlašću ili kontrolom partizanskoga pokreta. Na tim područjima pod vlašću ili kontrolom partizanskoga pokreta, zbog ranijih preseljavanja do potkraj 1944., ostalo je malo Nijemaca. Nakon završetka njemačke evakuacije, započela je i hrvatska evakuacija iz zapadnog Srijema i istočne Slavonije. Evakuacije su, očigledno je, provedene, jer se mislilo da će se zapadni Srijem i istočna Slavonija ubrzo morati napustiti pred partizanima. To se ipak nije dogodilo potkraj 1944. i bojišnica u Srijemu zadržala se sve do travnja 1945. godine.

Ravnopravnost i manjinska prava, na osnovi odluka Drugoga zasjedanja Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije od 29. studenoga 1943. zajamčena su i njemačkoj manjini. Partizanski pokret u Slavoniji je o tome u proljeće 1944. njemačkoj manjini uputio i proglašen na njemačkome jeziku ("Die Beschlüsse der II. Tagung des AVNOJ und die deutsche Minderheit in Kroatien"). Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobo-

đenja Hrvatske na Trećem zasjedanju početkom svibnja 1944. zajamčilo je nacionalnim manjinama u Hrvatskoj sva prava na nacionalni život, jednakost i ravnopravnost pred zakonom.

Unatoč svemu, potkraj 1944. i početkom 1945. počinje od strane partizanskog pokreta i novouspostavljenih vlasti i protjerivanje preostalih pripadnika Njemačke narodne skupine u Slavoniji. Tome je napose pridonijela i odluka Predsjedništva AVNOJ-a od 21. studenoga 1944. ("Odluka o prijelazu u državno vlasništvo neprijateljske imovine, o državnoj upravi nad imovinom neprisutnih osoba i o sekvestru nad imovinom koju su okupa-

Zaključci Drugog zasjedanja AVNOJ-a, tumačenje namijenjeno Nijemcima u Hrvatskoj: stvarnost je bila potpuno drugačija

torske vlasti prisilno otudile") koja je pripadnike njemačke manjine proglašila kolektivnim krivcima. Ostali su mahom Nijemci koji se nisu smatrali odgovornima za zbivanja u tijeku rata, očekujući da će se nastupom mira vratiti njihovi susjedi, prijatelji i rodbina. Većina nije ni mogla prepostavljati kako bi im se u nadolazećim vremenima mogao dogoditi fatum kolektivne krivnje. Žrtve kolektivne odmazde nisu bili Nijemci koji su mogli dokazati svoje sudjelovanje u partizanskoj borbi ili bar njezino potpomaganje. Od oduzimanja imovine i protjerivanja (repatrijacije) i interniranja u logore bili su izuzeti oni pojedinci njemačkog prezimena koji su uspjeli dokazati da se nisu iskazivali Nijemcima. Pošteđeni su bili i Nijemci iz mješovitih brakova, ali ne uvijek. Također, i oni koji su bili državlja-

ni neutralnih zemalja, ako njihovo držanje za vrijeme rata nije procijenjeno kao neprijateljsko.

Odjeljenje za zaštitu naroda II. za Hrvatsku izvijestilo je OZN-u II. za Slavoniju 22. siječnja 1945.: "Po oslobođenju ovih krajeva nijedan Švab ne smije ostati, već svaki ili u Njemačku, ili u logore, a zločince hapsiti i kazniti. [...]"

Potkraj rata, u proljeće 1945., u Slavoniji su zemljisne površine bez vlasnika i obrađivača prilično velike. Najvećim dijelom bili su to njemački posjedi. Najviše su posjeda napustili Nijemci u istočnoj Slavoniji (kotari: Đakovo, Osijek, Valpovo, Vinkovci, Vukovar), ukupno 6.162 posjeda s 49.172 ha. O stanju u Slavoniji, o Nijemcima koji su otišli, njihovoj imovini, kao i onim malobrojnima koji su ostali, svjedoči niz dokumenata i izvješća općinskih, kotarskih, okružnih i oblasnih komiteta Komunističke partije i Narodno oslobođilačkih odbora potkraj 1944. i početkom 1945.

Primjerice, političko izvješće Kotarskog komiteta Komunističke partije Hrvatske Đakovo početkom prosinca 1944. ističe: "[...] bio je problem istjerati neprijateljske familije Nijemaca i ustaša, što je već do sada skoro u potpunosti učinjeno. Narod je to gledao nejasno i zauzimaо pomirljiv stav, ali kad smo im objasnili razumjeli su [...]. Izvješće Okružnog komiteta Komunističke partije Hrvatske Slavonski Brod o političkoj situaciji početkom prosinca 1944. navodi: "U izgonu Nijemaca sa našeg okruga moglo se primjetiti i da je dobar dio od njih sa veseljem odlazio, dočim iz nekih sela na djakovačkom kotaru kao na pr. iz sela Kešinaca i Gašinaca nisu htjeli da se odazovu na poziv da idu u Njemačku, već naprotiv stalno su bježali pred gestapovcima i skrivali se samo da ne idu u Njemačku. Ovih dana smo istjerali švabe iz sela Gašinaca, te kada smo im mi pokupili spregu i ostalo bili su upućeni u Djakovo, međutim drugi dan isti su se vratili i izjavljaju, da radije vole poginuti u svojoj kući nego da idu u Njemačku, ali i pored toga mi smo nastavili sa njihovim izgonom bez obzira htjeli oni ići ili ne."

Nakon završetka rata nova komunistička vlast je donijela i konačnu odluku o iseljenju, odnosno protjerivanju svih Nijemaca iz Jugoslavije u Njemačku. Komunističke vlasti u Jugoslaviji namjeravale su što više Nijemaca protjerati iz zemlje. Pripadnike njemačke manjine nisu više smatrali državljanima Jugoslavije,

i zauzele su stav o zabrani povratka izbjeglih i protjeranih Nijemaca iz Jugoslavije. To je najjednostavnije otvaralo mogućnost radikalne promjene vlasničkih odnosa i etničke slike, napose Banata, Bačke, Baranje, Slavonije i Srijema.

Predsjedništvo Ministarskog savjeta Demokratske Federativne Jugoslavije, Beograd, izvjestilo je 11. lipnja 1945.: "Vlada Jugoslavije stoji na stanovištu da sve Njemce koji se nalaze u okviru granice Jugoslavije raseli i uputi u Njemačku, čim se zato stvore povoljni tehnički uslovi." O tome je, iznoseći podrobne upute, "Zemaljska komisija za repatriaciju Nijemaca" pri Ministarstvu unutrašnjih poslova Federalne države Hrvatske, Zagreb, 7. srpnja 1945. izvjestila oblasne i okružne Narodne odbore. Štoviše, jugoslavenske vlasti su zauzele stajalište o zabrani povratka izbjeglih i prognanih folksdojčera iz Jugoslavije. Odluka da se onemogući povratak jugoslavenskih folksdojčera donesena je na sjednici Državne komisije za repatrijaciju, Beograd 22. svibnja 1945., s čime su se, zatim, suglasili Vlade DF Jugoslavije i Generalstab Jugoslavenske armije.

Nakon preuzimanja vlasti u pojedinim naseljima, prema uputama OZN-e za Hrvatsku, jedinice Korpusa narodne obrane Jugoslavije uhićivale su folksdojčere i odvodile ih u logore, odakle su trebali biti protjerani iz Jugoslavije. Najmanje oko 10.000 do 18.000 slavonskih, baranjskih i srijemskih Nijemaca, od oko 20.000 hrvatskih Nijemaca preostalih u zavičaju, ostalo je, nakon zatvaranja austrijske granice i prestanka primanja prognanika iz Jugoslavije u ljetu 1945., internirano u logore. Iz mjesnih sabirnih logora, slavonski Nijemci upućivani su u logore u Josipovcu kraj Osijeka i u Valpovu, odakle su, s drugim u zavičaju ostalim Nijemicima, trebali biti prognani željezničkim transportima u Njemačku, odnosno Austriju. U svibnju 1945. u logor Josipovac internirano je preko 3.000 Nijemaca iz istočne Slavonije i bosanske Posavine, a među njima je bio i znatan broj povratnika iz izbjeglištva, pretežito u Austriji (Štajerskoj). Transporti sa slavonskim (i drugim hrvatskim i jugoslavenskim) Nijemicima upućivani su željeznicom u Austriju. U prepunim stočnim vagonima nema dovoljno hrane i vode, te mnogi iscrpljeni tijekom višednevнog puta poboljejavaju. Početkom srpnja 1945. prognan je jedan veći transport interniranih Nijemaca iz logora Josipovac, među njima i onih

koji su se nedavno povratili u zavičaj. Transporti, koje neki nisu preživjeli, čekaju na austrijskoj granici ili negdje u putu. Međutim, granica ostaje zatvorena jer savezničke okupacijske sile i tadašnje austrijske vlasti više ne primaju izbjeglice / prognanike.

Kako je izgon Nijemaca iz Jugoslavije zbog zatvaranja granice prema Austriji (i Mađarskoj) od strane savezničkih okupacijskih vlasti sredinom srpnja 1945., to onemogućio, za većinu Nijemaca slijede logori i prisilni rad. U kratkom vremenu tijekom lipnja i srpnja 1945. s austrijske granice odnosno puta prema Austriji vraćeno je oko 5.000 do 6.000 osoba, pretežito staraca, žena i djece. Nakon kraćeg zadržavanja u Velikoj Pisanici pokraj Bjelovara, od početka kolovoza 1945. krenuli su transporti prema istoku, u logore Krndija, Josipovac, Valpovo ili druge logore u Slavoniji, Baranji, Srijemu i Bačkoj. To je značilo nastavak stradanja većine slavonskih, srijemskih, baranjskih i bosanskoposavskih Nijemaca koji su bili

đarske mora preseliti na područje Njemačke. Preseljenje (etničko čišćenje) legalizirano je kao najtrajnije i zadovoljavajuće rješenje i trebalo se obaviti "organizirano i na human način". Države koje se nisu našle u zaključcima Potsdamske konferencije, riješili su problem folksdojčera na još drastičniji način (ponajprije Jugoslavija).

Pitanje tzv. raseljenih osoba (Displaced Persons), posebice folksdojčera kojih je krajem Drugoga svjetskog rata i u poraću bilo najviše, bilo je za Austriju veliki gospodarski, socijalni i politički problem. Od sredine 1945. problem raseljenih osoba u Austriji počeo se izrazito zaoštravati. Čehoslovačka, Mađarska i Jugoslavija otpočele su tada masovno protjerivati folksdojčere. Austrijska vlada je prosvjedovala saveznicima i inzistirala da se neodgodivo zatvore austrijske granice. Savezničke okupacijske vlasti u Austriji, ne samo da su poticale povratak folksdojčera u Jugoslaviju, nego su iskazivale i protivljenje jugoslavenskim nastojanjima da

Zbjeg Nijemaca iz Sarvaša, krajem 1944.

u tim transportima. Kako je planirano protjerivanje Nijemaca iz Jugoslavije moralo biti odgođeno do daljnog, tipska rješenja o protjerivanju Nijemaca u Austriju i Njemačku, sadržavaju napomenu: "dok ne budu postojale mogućnosti za njihov transport isti će se nalaziti u logoru na prisilnom radu".

Na Potsdamskoj konferenciji (17. srpnja do 2. kolovoza 1945.) savezničkih velasila pobjednica u ratu, zaključeno je (XIII "Uredno iseljavanje njemačkog stanovništva") da se preostalo njemačko stanovništvo iz Poljske, Čehoslovačke i Ma-

onemoguće povratak izbjeglica/prognanika, a napose su se protivile jugoslavenskim nastojanjima da folksdojčere protjeruju iz Jugoslavije.

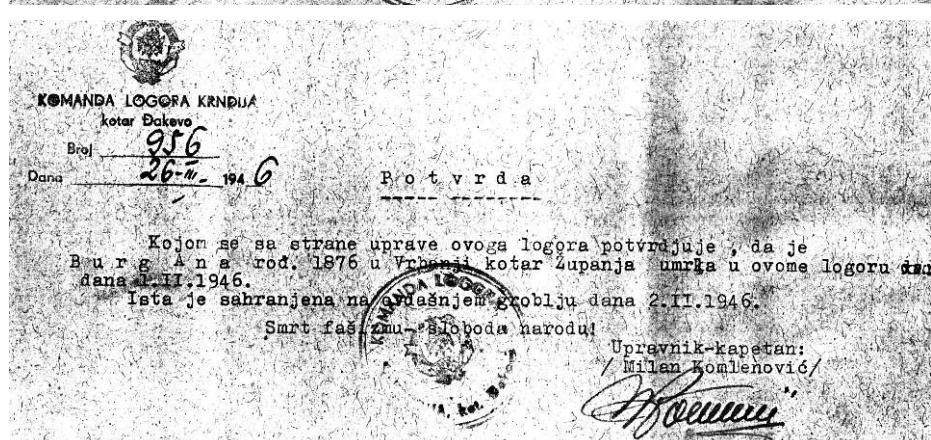
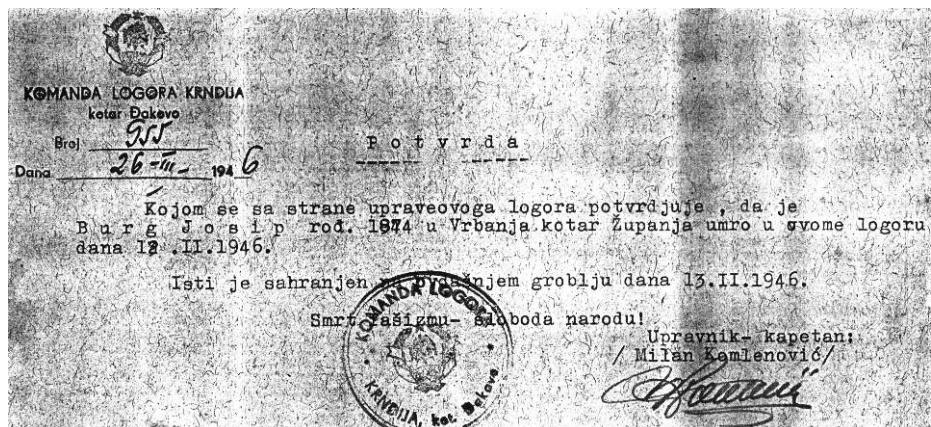
Povratak izbjeglih / prognanih Nijemaca u Jugoslaviju omogućavale su i provodile, ne samo britanske i američke, nego i sovjetske vojne vlasti u Austriji i Njemačkoj. Generalni sekretar Vlade DF Jugoslavije, Beograd, izvjestio je još 11. lipnja 1945. Ministarstvo vanjskih poslova DFJ, Beograd, da obavijeste Veleposlanstvo Sovjetskog Saveza i Jugoslavensku vojnu misiju o stavu Vlade DFJ "da naša vlada

neće primati u zemlju jugoslovenske državljanje njemačke narodnosti, koji su se zatekli na teritoriju drugih država bilo kao vojni zarobljenici ili inače.” Generalni sekretar Predsjedništva Ministarskog savjeta DFJ, Beograd, izvjestio je zatim 22. listopada 1945. Ministarstvo socijalne politike DFJ, Beograd “da donošenje konačnih odluka o repatriaciji lica nemačke narodnosti može da donosi samo Ministarstvo unutrašnjih poslova”, kojemu isključivo treba upućivati sve molbe, a “koje će sprovoditi potreban postupak i donositi konačnu odluku u svakom pojedinom slučaju.”

I hrvatskim folksdojčerima, izbjeglim ili protjeranim potkraj rata iz zavičaja, spriječen je povratak u Jugoslaviju. Zaustavljeni su na austrijsko-jugoslavenskoj i mađarsko-jugoslavenskoj granici i povratak im je bio onemogućen. Uslijedilo je povratak u izbjegličke logore u Austriji i Njemačkoj. Mnogobrojni tijekom rata izbjegli (li) protjerani slavonski Nijemci, uspjeli su, unatoč svemu, napose tijekom 1945., prijeći austrijsko-jugoslavensku ili mađarsko-jugoslavensku granicu. U zavičaj, svojim kućama, mnogi ipak nisu ni stigli. Zaustavljeni su tijekom povratka u Sloveniji (Prekmurje, Štajerska) i Hrvatskoj (Međimurje, Podravina, Baranja). Pri tome im je, u pravilu, sva imovina koju su sa sobom imali bila oduzeta (opljačkana). Zatim su vraćeni, odnosno prognači iz Jugoslavije preko austrijske ili mađarske granice.

Unatoč svim nastojanjima jugoslavenskih vlasti da spriječe povratak Nijemaca u Jugoslaviju, neposredno nakon završetka rata, mnogi slavonski Nijemci uspjeli su se vratiti iz izbjeglištva / progona / pretežito u Austriji i Njemačkoj, u zavičaj svojim kućama. Putem im je, uglavnom, sva imovina koju su sa sobom imali bila oduzeta (opljačkana). Ubrzo su, nakon dolaska u zavičaj, uhićeni i internirani u logore.

Nijemcima koji su se iz izbjeglištva ili prognaništva namjeravali vratiti svojim kućama, vojni predstavnici Jugoslavije odgovarali su u skladu s jednostranim odlukama i stavovima jugoslavenskih vlasti. Naime, u skladu s jugoslavenskim jednostranim stavovima “Uredba o organizaciji službe za repatriaciju ratnih zarobljenika, prisilno odvedenih radnika, interniraca itd.” od 28. travnja 1945., kao i “Pravilnik o izvršanju Uredbe o organizaciji službe za repatriaciju ratnih zarobljenika, prisilno odvedenih radnika, interniraca itd.” od

31. svibnja 1945., ne predviđaju repatriaciju izbjeglih ili protjeranih Nijemaca u Jugoslaviju.

Kako na Potsdamskoj konferenciji pitanje jugoslavenskih Nijemaca nije spominjano, FNR Jugoslavija je u siječnju 1946. zahtijevala od Savezničkoga Kontrolnog vijeća za Njemačku, koje je prethodno prihvatio nacrt o naseljavanju folksdojčera u Njemačku, da dopusti preseljavanje u Njemačku i preostalih oko 110.000 Nijemaca iz Jugoslavije. Od Ministarstva unutarnjih poslova je zatraženo, da Ministarstvu vanjskih poslova žurno “dostavi svoj predlog za iselenje nemačke manjine iz Jugoslavije. Ujedno ponovo molimo da nam se dostavi tačan broj pripadnika nemačke manjine koje treba iseliti.” Nakon što je u kolovozu 1947. vlada Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika odbacila prijedlog Jugoslavije iz srpnja 1946., da se preostalih 110.000 jugoslavenskih folksdojčera iseli u sovjetsku okupacijsku zonu Njemačke, Ministarstvo vanjskih poslova FNR Jugoslavije iznijelo je u rujnu 1947. Predsjedništvu Vlade i Ministarstvu unutarnjih poslova FNRJ mišljenje: “Obzirom na ovaj negativan odgovor Vlade SSSR i obzirom na poznati negativan stav Zapadnih Sila po pitanju iseljenja naše nemačke manjine, nema izgleda da bi se

ovo pitanje u dogledno vreme moglo rešiti na legalan način, ma da će se ono moći ponovo pokrenuti i pred Kontrolnim savetom u Berlinu i prilikom raspravljanja o mirovnom ugovoru sa Nemačkom. No od svega toga ne mogu se očekivati neki praktički rezultati”. Jugoslavenske vlasti su, nakon svega, obustavile, odnosno odgodile iseljavanje/protjerivanje Nijemaca iz Jugoslavije, ali isto tako nisu dopuštale povratak izbjeglih ili prognanih Nijemaca u Jugoslaviju. Konačno, “Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o državljanstvu FNRJ” od 1. prosinca 1948., pripadnicima njemačke manjine koji se ne nalaze u Jugoslaviji, koji su do tada izbjegli ili protjerani, oduzeto je državljanstvo FNR Jugoslavije (“Ne smatraju se državljanima FNRJ u smislu prethodne stavke osobe njemačke narodnosti koje se nalaze u inozemstvu, a koje su se za vrijeme rata ili prije rata ogriješile o svoje dužnosti državljanina neloyalnim postupcima protiv narodnih i državnih interesa naroda Federativne Narodne Republike Jugoslavije”), a time i mogućnost povratka u domovinu.

Ratni zločini koje je dio jugoslavenskih, i hrvatskih, folksdojčera počinio te njihovo neloyalno držanje tijekom okupacije, poslužili su i kao razlog i kao oporavdanje za neljudsko postupanje s

njemačkom manjinom potkraj i nakon Drugoga svjetskog rata.

Prema utemeljenim pokazateljima, od travnja 1941. do ožujka 1948. život je izgubilo oko 9.000 do 10.000 hrvatskih Nijemaca. Tijekom Drugoga svjetskog rata, od travnja 1941. do ljeta 1945. oko 4.500 hrvatskih Nijemaca poginulo je kao pripadnici oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske, Trećeg Reicha i Mađarske, ali i kao civilno stanovništvo u partizanskim napadima na njemačka naselja, te u pojedinačnim i masovnim odmazdama u neposrednom poraću. Uz to, od ljeta 1941. do svibnja 1945. poginulo je kao pripadnici NOV i PO Jugoslavije/JA ili, pak kao civilno stanovništvo suradnici partizanskog pokreta i kao žrtve nacističkog i ustaškog terora oko 500 do 1.000

Hrvatskoj i Jugoslaviji, u prvim poslijeratnim mjesecima i godinama, riječ partizan pisana je velikim početnim slovom, a riječ Nijemac malim. Inzistirati tada na poštivanju jezične norme bilo je krajnje opasno. Znatan broj knjiga, časopisa i novina na njemačkom jeziku u poslijeratnim je godinama jednostavno uništen. Tako je nestao nemali dio kulturnog nasljeđa Nijemaca u Hrvatskoj i Jugoslaviji. Nijemci koji su ostali u zavičaju nastojali su ne isticati svoje podrijetlo. Nijemci su imali i previše svojih problema. Naročito je bilo

Logoraško groblje u Krndiji

Izbjeglički logor u Linzu

hrvatskih Nijemaca. U poraću, od svibnja 1945. do siječnja 1947. u logorima u Hrvatskoj, odnosno do ožujka 1948. u logorima u Vojvodini, život je izgubila četvrtina u zavičaju preostalih hrvatskih Nijemaca oko 4.000 do 4.500 osoba, pretežito djece, žena i starijih.

Prvi je poslijeratni popis 1948. za bilježio u Hrvatskoj 10.144 (u Jugoslaviji 55.337) pripadnika njemačke manjine. Austrijanci su na popisu 1948. uključeni, zbog neznatnog broja iskazanih pripadnika, u skupinu "Ostali". Već u vrijeme prvoga poslijeratnog popisa, zbog duhovnog ozračja koje je agresivno promicala nova vlast, određen se broj Nijemaca "asimilirao".

U godinama nakon Drugoga svjetskog rata na južnoslavenskim prostorima, i u Hrvatskoj, etnik Nijemac, Švabo, Podunavski Nijemac (Švabo), folksdojčer i slično, kako je potomke njemačkih kolonista nazivao domaći slavenski živalj, s obzirom na duhovno ozračje i izrazite protunjemačke stavove, dobiva krajnje negativno značenje. Slikovit je primjer, u

problema sa malom djecom, koja osim njemačkoga nisu znala govoriti hrvatski. Poznati su i slučajevi promjene prezimena.

*

Svaka narodna zajednica posjeduje u sebi trajne duhovne, socijalne i ljudske vrijednosti, kao i neprocjenjiv dar kolektivne individualnosti i posebnosti. Stoga se svaka narodna skupina upinje održavati

ti svoju egzistenciju i nastoji ostvariti svoje kulturne, gospodarske i političke mogućnosti. Za Nijemce (i Austrijance) postojale su samo dvije mogućnosti: iseliti što prije ili se asimilirati. Većina je izabrala prvo rješenje, i svaki idući popis stanovništva u Jugoslaviji bilježio je njihov brojčani pad. Iseljavanje, asimilacija, ali i neki drugi razlozi, pridonijeli su tome, da su popisi stanovništva bilježili u Jugoslaviji, i Hrvatskoj, od sredine 20. stoljeća na dalje tek nekoliko tisuća Nijemaca i nekoliko stotina Austrijanaca.

Iseljavanje pripadnika Njemačke narodne skupine iz Slavonije, Srijema i Baranje, najprije evakuacija pretežitog broja, zatim i protjerivanje preostalih Nijemaca potkraj Drugoga svjetskog rata i neposredno poslije završetka rata, te iseljavanje malobrojnih preostalih hrvatskih Nijemaca koje je uslijedilo, umnogome je odredilo trajnu promjenu etničke i kulturne slike Hrvatske, posebice Slavonije, Srijema i Baranje. Za stvarnost važno je i saznanje što je bivša Jugoslavija, i Hrvatska, pa i Slavonija, Srijem i Baranja izgubile protjerivanjem i nestankom Nijemaca, ne samo u materijalnom smislu. •

POMOĆ ZA POLITIČKI ZATVORENIK

Od sredine srpnja do sredine rujna 2012., svojim su prilozima daljnje izlaženje ovog mjeseca nesebično pomogli:

Šimun	Čaljušić	Belišće	200,00
Ivan	Račić	Zagreb	50,00
Ivan	Račić	Zagreb	50,00
Ivana	Karamatić	Posušje	20 EUR
Ružica	Juras	Varaždin	200,00
ukupno			500,00 Kn i 50 EUR

Zahvaljujemo se darovateljima, te se i ubuduće preporučujemo njihovoj susretljivosti. (Ur.)

AKO JE NESTALO UDB-e, NIJE UDBAŠA (II.)

Dokument čijim smo uvodnim rečenicama završili prethodni dio ovoga teksta, nastavlja se riječima: «...I pored navedenog, teškoće u društveno-ekonomskom životu, a naročito razvoju Opštine su takvi da političko-bezbjednosnu situaciju čine dosta složenom. Zbog toga je neophodno što prije poduzeti osmišljene mjere i akcije na bržem razvoju Opštine čime će se povećati mogućnost zapošljavanja i smanjenja odlaska radne snage van Opštine i zemlje, neophodno je efičnije i brže rješavanje nagomilanih slabosti u organizacijama, organima i zajednicama koje rade i djeluju na području Duvna, jer bi nagomilavanje problema moglo usložiti političko-bezbjednosnu situaciju.

Rad sa omladinom je dosta slab i neorganizovan na što ukazuju podaci da je oko 210 maturanata prisustvovalo "maturantskoj misi" u Duvnu, prilikom mise je bilo negativnih istupa i pomenuta su, a oko 210 sa **Zovkom fra Jozom** išlo u Međugorje. U složenijoj situaciji pojedinci ili grupe neprijateljski raspoložene mogle bi iskoristiti neke od tih omladinaca za svoje neprijateljske rabe.

Sadašnja međunarodna situacija je veoma složena sa tendencijom stalnog pogoršavanja. Duboka kriza ekonomskih i političkih odnosa zahvatila je sve regije svijeta. Odnosi između velikih sila i blokova su pogoršani, sa realnim izgledima da će se još više pogoršavati.

DJELOVANJE SPOLJNOG I UNUTRAŠNJEG NEPRIJATELJA

Spoljni i unutrašnji neprijatelj u središte svoga djelovanja stavlja "zaštitu" tzv. ljudskih sloboda od "birokratske samovolje tiranije", vrši napad na SFRJ i njegove kadrove, a posebno pokušava devaluirati ulogu i djelo druga Tita, napad na samoupravljanje kao "neispitan", "nedokazan" i "neefikasan" društveni sistem, kao i na bratstvo, jedinstvo, ravnopravnost i federalno uređenje, te na nesvrstanu spoljnu politiku i druge tekovine i vrijednosti našeg društva.

U toj, sve više sinhroniziranoj aktivnosti vanjskog i unutrašnjeg neprijatelja evidentno je nekoliko karakterističnih pojava:

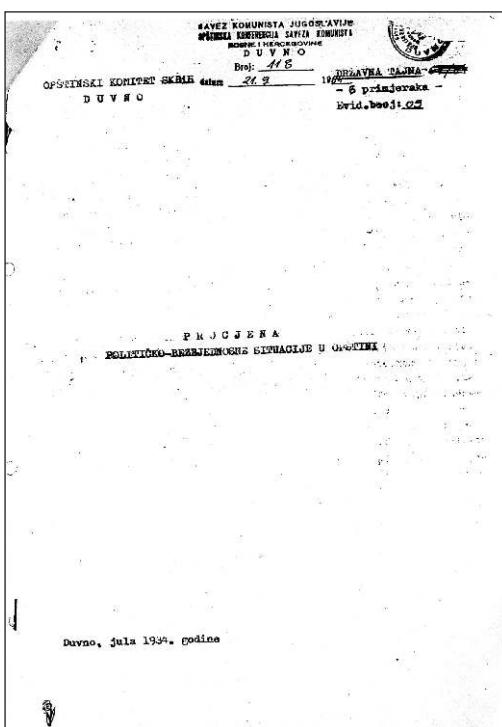
Piše:

Kazimir VUČEMIL

- podsticanje svih oponentskih snaga ako je njihova aktivnost usmjeren na slabljenje uloge SK i destabilizaciju Jugoslavije

- zaštita svih osuđenih za političku delikvenciju, na čemu se angažuju i neke međunarodne institucije koje djeluju u funkciji snaga "specijalnog rata",

- podsticanje fašističke emigracije ne

samo na terorističku djelatnost, nego i na stvaranje tzv. demokratske alternative i povezivanje sa unutrašnjim neprijateljem da bi se stvorio kakav-takav jedinstveni opozicioni blok. Oni procjenjuju da su u zemlji jake, ali, još uvjek neorganizirane opozicione snage koje treba objediniti,

- ubrzanje pripreme emigracije za aktivnije djelovanje na našem području.

Predmet napada neprijateljske emigracije su turistička mjesta, značajni privredni objekti, kulturni i historijski spomenici, a posebno spomenici naše revolucije. Ogorčeni neuspjehom ometanja održavanja XIV zimskih olimpijskih igara intenzivno se pripremaju za svoju subverzivnu i propagandnu aktivnost na drugim područjima.

Poseban značaj pridaju istraživanju mogućih kriznih žarišta u našoj zemlji, potencijalnih uzroka i povoda koji bi mogli dovesti do eventualno šireg narušavanja političko-bezbjednosne situacije.

Neprijateljska, a posebno fašistička i informbiroovska emigracija, u funkciji velikih sila je također stalni bezbjedosni problem naše zemlje, posebno kad se ima u vidu da uživa podršku i da služi interesima zvaničnih krugova pojedinih zemalja. Informbiroovska emigracija nakon pretrpljenih poraza, nastoji ponovo da se organizuje, konsoliduje i poveže sa svojim istomišljenicima u zemlji i inostranstvu. Uz sve to neprijateljska emigracija nastoji da se regeneriše iz redova naših radnika zaposlenih u inostranstvu. Za nas je posebno interesantna ustaška (ne zanemarujući četničku i informbiroovsku) imajući u vidu da se preko 90% naših radnika zaposlenih u inostranstvu nalazi u Zapadnim zemljama (SR Njemačka) gdje se ustaška emigracija i najviše eksponira.

Sa područja SO Duvno u emigraciji se nalazi oko 250 lica, od kojih su se u neprijateljskoj djelatnosti prema Jugoslaviji posebno eksponirali: **Šapina Slavko** iz Raška Polja koji se nalazi u Dortmundu - SR Njemačka, **Ljubas Pero zvan Perica** iz Raška Polja koji se nalazi u Frankfurtu - SR Njemačka, **Gašpar Blaž** iz Raška Polja koji se nalazi u Kelnu - SR Njemačka, **Ljubas Mirko zvan Biko** iz Raška Polja koji se takođe nalazi u Kelnu, **Čirko Jakov** iz Rašeljaka koji se nalazi u Salzburgu - Austrija, **Ledić Josip** iz Priske koji se nalazi u Kelnu - SR Njemačka, **Šiško Stjepan** iz Vinice koji se nalazi u Štutgartu - SR Njemačka, **Pašalić Božo** iz Šuice koji se nalazi u Fridrišfenu SR Njemačka, **Dilber Marinko** iz Bukovice koji se nalazi u Hanoveru - SR Njemačka, **Sučić Ivan** iz Prisoja koji se nalazi u Dortmundu - SR Njemačka, **Stipić Marko** iz Letke koji se nalazi u Štokholmu - Švedska, **Čuić Mate i Čuić Stipe** iz Korita koji se nalaze u Hamiltonu - Kanada, **Pavić Stipe-Čiča** - SR Njemačka.

Njima se ranije priklučio jedan broj nosilaca putnih isprava koji su radili za ekstremnu političku emigraciju, i to: **Bričić Marko** iz Stipanića, **Galić Zdravko**

iz Kongore, **Pokrajčić Nine** iz Šuice, **Perković Božo zvan Miro** iz Kovača, **Babić Ilija** iz Jošanice, **Šiško Jozo zvan Joža** iz Duvna i **Braovac Božo** iz Reniča, a u novije vrijeme: **Radoš Ivan** suđen četiri godine, **Beljan Andrija** iz Dobrića, **Jurčević Petar** iz Vince, **Čirko Jakov-Jakiša** i **Malić Luka**.

Pored ovoga, ekstremna politička emigracija nastoji da zavrbuje što više naših radnika, privremeno zaposlenih u inostranstvu, te da ih orjentiše na saradnju, sa posebnim zadatkom da se vrate u zemlju i odatile djeluju, te predstavljaju za njih uporišta i veze. Koriste se pri tome ekonomske poteškoće u zemlji i svijetu, a posebno vrše na njih pritisak da devize ulažu u inostranstvu radi slabljenja ekonomske osnovice SFRJ.

Zbog svega navedenog, trajan zadatak društveno-političkih organizacija je da kontaktiraju i ukazuju svima, posebno onima koji privremeno borave na radu u inostranstvu, na što mogu naići. U zadnje vrijeme pojačana je aktivnost ekstremne emigracije na vrbovanju mlađih ljudi, za svoje ekstremne ciljeve.

Veliki dio stanovništva naše Opštine pripada vjernicima koji redovno idu na vjerske obrede. Ove se odnosi na sve tri vjerske konfesije. Po našoj ocjeni ogromna većina vjernika je patriotski raspoložena i spremna stati na stranu organiziranih socijalističkih snaga u zaštitu odbranu domovine.

Međutim, sasvim je izvjesno da kler u političke svrhe koristi vjerski osjećaj naroda, identificujući određenu vjeru sa nacionalnom pripadnošću. Pored toga, okupljuju jedan dio omladine na zabave, podučavaju učenike iz nekih predmeta, organiziraju hodočašća u Međugorje, ekskurzije i meditacije, dijele omladini knjige u kojima se prezentiraju različiti propagandni sadržaji. Izdaju list "Sveta baština" koji nastavlja tradiciju "Naših ognjišta".

U zadnje vrijeme podignuto je više vjerskih objekata, koji pored prostora za vjerske obrede imaju i prostor za okupljanje omladine.

U vrijeme eskalacije, masovni pokret je posebno uporište našao u redovima klera i nacionalista. Govoreći o ovoj aktivnosti klera smatramo da se posebna pažnja mora pokloniti listu "Sveta baština" koji izdaje Franjevački samostan u Duvnu. Naime, primjetno je da se preko njega nastoje ostvariti i oni utjecaji koji nemaju mnogo zajedničkog sa vjerom, te da bi se

u eventualnim kriznim situacijama mogao koristiti u neprijateljske svrhe. Gvardijan **Ante Perković**, rođen u Kovačima djelovao je neprijateljski na pastoralnom radu u Njemačkoj i kako takav je veza sa emigracijom.

Na našem području djeluju i rade **Zovko fra Jozo i Križić fra Jozo** osuđivani zbog neprijateljske djelatnosti, kojom se i nakon izdržane kazne bave. I pored toga što su radni ljudi i građani Duvna tokom 1981. godine javno osudili pojave klerikalizma i kleronacionalizma i njihove nosioce, u posljednje vrijeme ponovo se oživljava i jača ta aktivnost u kojoj se naročito ističu: Perković fra Ante, Križić fra Jozo, Zovko fra Jozo, **Zrno fra Stojan, Bakula fra Jakov i Mioč fra Gabrijel**.

Kad govorimo o nekim drugim antisamoupravnim grupama i pojedincima onda se to prvenstveno odnosi na: grupu koja je aktivno bila uključena u masovni pokret, grupu koja se suprotstavlja masovnom pokretu sa pozicija suprotnih politici Saveza komunista, grupama i tendencijama osuđenim na IV Plenumu SKJ, te nekim pojedincima koji bi mogli biti na strani neprijatelja.

*

**OPŠTINSKI KOMITET SK BiH
DUVNO
NARODNA ODBRANA
DRŽAVNA TAJNA**
-10 primjeraka
- evid. broj:66/85
- Primjerak broj: 2

PROCJENA POLITIČKO-BEZBJEDNOSNE SITUACIJE U OPŠTINI Duvno, jula 1985. godine

U sadašnjim uslovima mlada generacija je suočena sa brojnim problemima. Posebno ih u našoj Opštini pogoda problem nezaposlenosti. Uz to, izloženi su raznim negativnim utjecajima, a posebno pokušajima snažnije indoktrinacije od strane kleronacionalista i drugih SK-a tuđih idejnih pogleda i negativnih političkih strujanja. Djelovanje sa pozicija klerikalizma i kleronacionalizma najizraženije je kod pojedinih svećenika iz reda katoličkog klera što se ogleda kroz održavanje maturantskih misa, ekskurzija, hodočašća

OPŠTINSKI KOMITET SK BiH DUVNO	SRPSKA RADNA NARODNA ODBRANA DRŽAVNA TAJNA
- lo primjeraka	
- evid.broj: 66/85	
- Primjerak broj: 2	
SAVEZ KOMUNISTA JUGOSLAVIJE VRATNIKA KONFERENCIJA SAVJETA KOMUNISTA DUVNO	
Broj: 66/85-2	
Datum: 12.07. 1985.	
PROCJENA POLITIČKO-BEZBJEDNOSNE SITUACIJE U OPŠTINI	
Duvno, jula 1985. godine	

i drugih vidova okupljanja omladine. U ovom djelovanju najaktivniji su **Zovko fra Jozo i Križić fra Jozo**.

U posljednje vrijeme politički rad u SSRN-a kao i u SSO, a posebno angažovanje komunista u radu SSRN-a, SSO je pojačana, ali nije onakav kakav bi morao da bude u našim prilikama. Da se politički rad podigao na viši nivo govore aktivnosti u radu pionirskih i omladinskih političkih škola u svim osnovnim školama i srednjoškolskom centru, aktivnosti mjesnih konferencijskih SSRN-a na analiziranju stanja u MZ, kao i rad škole SK pri Komitetu. I pored pojačane aktivnosti organizovanih socijalističkih snaga na čelu sa SK na području opštine ekstremni klerikali okupljuju veliki broj omladine i odvraćaju ih od društveno-političkog rada u SSO. Savez komunista i druge organizovane socijalističke snage moraju se još više intenzivirati u borbi protiv antisocijalističkih i antisamoupravnih pojava, a posebno za ostvarivanje ustavnosti i zakonitosti. U toj aktivnosti posebnu ulogu i odgovornosti ima delegatska skupština DPZ i njeni organi, organi pravosuđa i drugi državni organi. Pojave nedosljedne primjene ustava i kršenja zakona i samoupravno dogovorenih normi ispoljavaju se, prije svega:

- u nedovoljnoj aktivnosti i nezadovoljavajućoj efikasnosti državnih organa, organizacija udruženog rada, samoupravnih organizacija i zajednica, kao i nosilaca samoupravnih, javnih i drugih društvenih

funkcija, jednom riječu nosilaca funkcije društvene samozaštite, da, u skladu sa svojom ustavnom pozicijom i u okviru svojih prava i odgovornosti, obezbjede striktno ostvarivanje duha i slova ustava i zakona i da energično suzbijaju i onemogućavaju sve pojave i slučajeve nezakonitog rada i ponašanja;

- u neefikasnom radu organa uprave i inspekcijskih organa da odgovorno potpuno i odlučno vrše svoja prava i obaveze u izvršavanju propisa, posebno onih koji regulišu i čijom se primjenom obezbjeđuje i obezbjeđuje pristojan standard ovih porodica.

Međutim, stanje privrede u zemljama gdje je najveća koncentracija radnika iz naše Opštine može dovesti do njihovog masovnijeg otpuštanja sa posla i povratka u zemlju, što bi uticalo na pogoršanje političko-bezbjednosne situacije, posebno u našoj Opštini.

DJELOVANJE SPOLJNOG I UNUTRAŠNJEG NEPRIJATELJA

Spoljni i unutrašnji neprijatelj u središte svoga djelovanja stavlja "zaštitu" tzv. ljudskih sloboda od "birokratske samovolje i tiranije", vrši napad na SKJ i njegove kadrove, a posebno pokušava devalvirati ulogu i djelo druga Tita, napad na samoupravljanje kao "neispitan", "nedokazan" i "neefikasan" društveni sistem, kao i na bratstvo, jedinstvo, ravnopravnost i federalativno uređenje, te na nesvrstanu spoljnu politiku i druge tekovine i vrijednosti našeg društva.

Veoma upornom propagandom proturaju tezu o tome da je cjelokupni samoupravni društveno-politički i privredni sistem, Savez komunista i druge socijalističke snage u "bezizlaznoj križi".

U toj, sve više sinhroniziranoj aktivnosti vanjskog i unutrašnjeg neprijatelja evidentno je nekoliko karakterističnih pojava:

- podsticanje svih oponentskih snaga, ako je njihova aktivnost usmjerena na slabljenje uloge SK i destabilizaciju Jugoslavije,

- zaštita svih osuđenih za političku delikvenciju, na čemu se angažuju i neke međunarodne institucije koje djeluju u funkciji "specijalnog rata",

- podsticanje fašističke emigracije ne samo na terorističku djelatnost, nego i na stvaranje tzv. "demokratske alternative" i povezivanje sa unutrašnjim neprijateljem da bi se stvorio kakav-takov jedinstveni opozicioni blok. Oni procjenjuju da su u zemljama jake, ali, još uvijek, neorganizirane opozicione snage koje treba objediti,

- ubrzanje pripreme - emigracije za aktivnije djelovanje na našem području.

Predmet napada neprijateljske emigracije su turistička mjesta, značajni privredni objekti, kulturni i historijski spomenici, a posebno spomenici naše revolucije.

Poseban značaj pridaju istraživanju mogućnosti kriznih žarišta u našoj zemlji, potencijalnih uzroka i povoda koji bi mogli dovesti do eventualnog šireg narušavanja političko-bezbjednosne situacije.

Da vanjski neprijatelj pronalazi istomišljenike u zemlji i tako stvara punktove za diverzantsko-terorističke akcije svjedoči i nedavno otkrivena i osuđena grupa na čelu sa **Filipom Bagićem**, koji je rodom iz Raška Polja. Grupa Filipa Bagića ima nekoliko pripadnika koji su sa našeg područja što upućuje na zaključak da se njegova aktivnost proteže i do naše Opštine, a služba je uspjela da spriječi namjeru postavljanja eksplozivnih naprava na neke objekte u našoj opštini.♦

PUBLIKACIJE KOJE SE MOGU NABAVITI U HRVATSKOM DRUŠTVU POLITIČKIH ZATVORENIKA (Zagreb,

POLITIČKI ZATVORENIK 2006.-2008. - svi brojevi časopisa (166-201) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja - 1 CD	50 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 1990.-2008. - svi brojevi časopisa (1-201) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja - 4 CD-a	200 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 2003.-2005. - svi brojevi časopisa (brojevi 130-165) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja (staro izdanje) - 1 CD	30 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 1990.-1997. i 1998.-2002. - svi brojevi časopisa (brojevi 1-129) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja - 2 CD-a	60 kn
Ivo BJELOKOSIĆ: Svečenik matični broj St. Grad. 2019, HDPZ Podružnica Dubrovnik, 2002.	80 kn
Kaja PEREKOVIĆ: Naše robijanje, RINAZ Rijeka, HDPZ Zagreb, 2004.	150 kn
Skupina autora: Hrvatske žene u okovima i pjesmi, Riječki nakladni zavod Rijeka, 1997.	80 kn
Bruno ZORIĆ: Svjetlo i sjene (pjesme), HDPZ Podruž. Zadar, 2000.	40 kn
Slavko MILETIĆ: Za dostojanstvo i slobodu, HDPZ Mostar, 2006.	80 kn
Zatajena grobišta i prešućene žrtve Drugog svjetskog rata i porača u Karlovačkoj županiji , Izd. HDPZ - Podružnica Karlovac, 2007., tvrdi uvez, 450 str.	140 kn
Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraču , Izd. HDPZ - Podružnica Osijek, Ogranak Đakovo, 2007., tvrdi uvez	150 kn
Dr. Augustin FRANIĆ: Dr. Niko Koprivica gradonačelnik Dubrovnika, žrtva i mučenik sa Dakse, HDPZ - Podružnica Dubrovnik, 2009., 72 str.	50 kn
Mijo JURIĆ: Osamnaesto proljeće (Uspomene na godine tamovanja), HKD sv. Jeronima, Zagreb, 2009., tvrdi uvez, 312 str.	100 kn
Prilozi za povijest Domovinskog rata u Đakovu i Đakovštini , prir. Ivo Tubanović, Igor Švraka, Pero Šola, Dragutin Hajnić, Zorica Balog, Maja Majbaum i Sanja Rogoz-Šola, izd. Hrvatsko društvo logoraša srpskih koncentracijskih logora Ogranak Đakovo i HDPZ Podružnica Osijek, Ogranak Đakovo, tvrdi uvez, 528 stranica	150 kn
Žrtve Drugoga svjetskog rata, porača i Domovinskog rata na području župa Dobretići, Jajce, Koričani, Ključ, Liskovica, Podmilače i Varcar Vakuf – Mrkonjić Grad , prir. Ivo Tubanović, Stipo Pilić, Ivo Aščić, Mirko Blažević, Mara Crnoja, Zdravko Žunić i Branko Bungić, izd. 2B multimediaPrint, Nova Bila, 456 stranica, tvrdi uvez	100 kn
Dr. Augustin FRANIĆ: KPD Stara Gradiška: mučilište i gubilište hrv. političkih zatvorenika, HDPZ - Podružnica Dubrovnik, broširano, 302 str.	100 kn
Božidar Božo KOVAČEVIĆ: Križni put dugačak pet godina 1945. – 1950. (Svjedočenje o vremenu), HDPZ - Podružnica Karlovac, broširano, 103 str.	40 kn
Slavko RADIČEVIĆ: Tri zla dvadesetog stoljeća na tlu Hrvatske, Vlastita naklada – sunakladnici; HDPZ i HDPZ Podružnica Rijeka 2010., tvrdi uvez, 351 str.	100 kn
Dr. Augustin FRANIĆ: KPD Lepoglava, mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika, drugo, dop. i proš. izdanje, HDPZ, Dubrovnik, 2010., broširano, 304 str.	100 kn
Mato LUKAČEVIĆ: "Trnava i okolica u prošlosti i sadašnjosti", Matica Hrvatska - Ogranak Đakovo, tvrdi uvez, 408 str.	100 kn
Damir BOROVČAK: "GOVDANSKO, Hrvatsko velejunaštvo bez svjetskog uzora", Zagreb 2012.	120 kn
DVD Huda Jama - Rudnik Barbara - komunistički zločin 1945.	20 kn

.

JEDNA SLABA KNJIGA O HRVATSKOME DRŽAVNOM KAZALIŠTU 1941.-1945.

(Snježana BANOVIĆ, *Država i njezino kazalište, Hrvatsko državno kazalište u Zagrebu 1941. – 1945.*, Zagreb 2012.)

Nedavno je zagrebački "Profil" objavio knjigu **Snježane Banović**, profesorce na Akademiji dramske umjetnosti u Zagrebu. Knjiga se bavi ustrojem i djelovanjem Hrvatskoga državnog kazališta (HDK) u Zagrebu za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske (NDH), kao i političkim i ideološkim utjecajem koje su tadašnjih vlasti, odnosno vladajući ustaški pokret, imali na tu instituciju. Knjiga je nastala na temelju doktorske disertacije koju je **Banović** obranila 2011. na Odsjeku za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Knjiga ukupno ima 483 stranice. Podijeljena je na "Predgovor" (str. 11.-16.), zatim slijedi poglavlje "Kulturna politika NDH" (str. 17.-70.). U njemu je dan kraći uvod o položaju zagrebačkog kazališta u razdoblju između 1918. i 1941. godine. Zatim je opisano kakvima su, nakon proglašenja NDH, ciljevima u kulturnoj politici težile nove vlasti, odnosno ustaški pokret, a u sklopu toga i koju su ulogu namijenile zagrebačkom HDK. Tu je obrađena i uloga ustaškog doglavnika i jedno vrijeme ministra nastave **Mile Budaka** te njegov utjecaj na HDK. Zatim je opisano kako je to kazalište razvijalo suradnju s kazališnim ustanovama u Njemačkom Reichu i Kraljevini Italiji, kao i u drugim državama, saveznicama NDH, kao što su Bugarska, Rumunjska i Slovačka. U zadnjem dijelu ovog poglavlja obrađeno je i "resorno upravljanje" zagrebačkim HDK koje je spadalo pod Ministarstvo nastave, odnosno Ministarstvo narodne prosvjete NDH.

Druge poglavlje nosi naslov "Intendant Dušan Žanko" (str. 71.-128), a treće "Intendant Marko Soljačić" (str. 129.-158.). **Žanko** je bio intendant zagrebačkog HDK-a od travnja 1941. do studenog 1943., a **Soljačić** do kraja postojanja NDH. U ovim poglavljima je, kroz kazališne sezone, prikazano djelovanje dvojice intendantata i repertoar kazališta za vrijeme dok su obnašali tu dužnost. U četvrtom poglavlju "Financijsko i pogonsko održavanje kazališta" (str. 159.-198.) prikazano je kako je država finansirala HDK, na koje se probleme pri tome naila-

Piše:

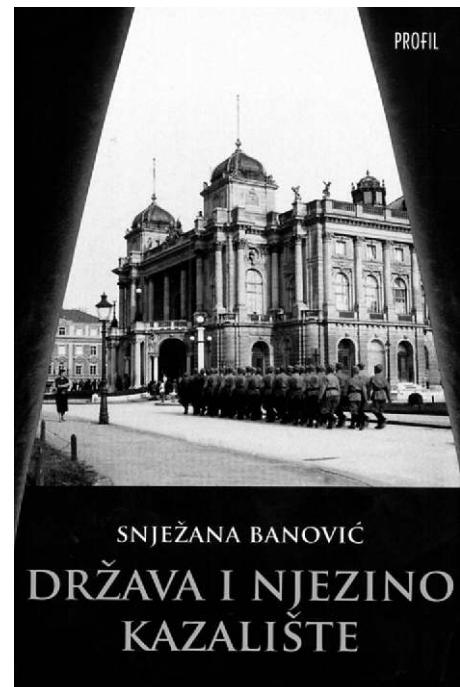
Ivan BABIĆ

zilo, posebno s obzirom na teške ratne i nepovoljne gospodarske prilike u kojima se nalazila NDH, kao i koji su bili izvori prihoda HDK. U petom poglavlju "Reprezentativne priredbe i svečanosti" (str. 199.-248.) prikazane su svečane kazališne i druge priredbe koje su organizirane u HDK, ili su djelatnici tog kazališta sudjelovali u takvim priredbama održavanim izvan kazališta. Tu su nabrojane svečanosti državne i međunarodne važnosti, priredbe koje su u HDK organizirane za diplomatske, vojne i druge predstavnike Njemačkog Reicha i Kraljevine Italije u NDH ili pod njihovim pokroviteljstvom, zatim svečanosti pod pokroviteljstvom državnih vlasti i tijela ustaškog pokreta i druge slične priredbe.

U šestom poglavlju "Umjetnici i njihov položaj u Hrvatskome državnom kazalištu" (str. 249.-290.) prikazano je, među ostalim, kako su glumci bili organizirani u Društvo hrvatskih kazališnih umjetnika, i kako je to društvo bilo uključeno u sustav staliških postrojbi koje je ustaški pokret namjeravao uspostaviti u sklopu preustroja društvenih i gospodarskih odnosa u NDH. Opisan je i sustav plaća kazališnih umjetnika i dodatnih oblika njihove opskrbe živežnim namirnicama i drugim potrebama što je, u ratnim uvjetima, nerijetko predstavljalo problem. Zatim je opisana i Zakonska odredba o kazalištima koja je donesena krajem rujna 1944. godine.

U sedmom poglavlju "Nepočudni u čistome hrvatskom kazalištu novog duha" (str. 291.-344.) opisano je kako su antisemitskim mjerama vlasti NDH kao i njezinom protusrpskom politikom bili pogodjeni i pojedini djelatnici HDK, zatim kako su se na meti represivnih mjera vlasti NDH našli i komunisti i komunistički simpatizeri unutar HDK. Također je opisano kako su pojedini djelatnici HDK napustili Zagreb da bi se pridružili partizanima.

Na kraju slijedi "Epilog" (str. 345.-360.) u kojem su opisani događaji na kraju Drugog svjetskog rata, odnosno kako su kazalište preuzele nove, jugoslavenske komunističke vlasti. Tada je dio djelatnika HDK bio izložen represivnim mjerama tih vlasti zbog sudjelovanja u kazališnom životu NDH. Na kraju knjige nalazi se popis korištene literature i arhivskih i drugih izvora, zatim prijepis nekoliko doku-

Knjiga S. Banović: publicitet obrnut
razmjeran vrijednosti

menata povezanih s djelovanjem HDK, kao i kazalo osobnih imena. Osim toga knjiga je opremljena s dva bloka zanimljivih ilustracija - fotografija i faksimila dokumenta - povezanih s djelovanjem zagrebačkog HDK.

Autorica se potrudila oko prikupljanja i predstavljanja znatnog broja podataka o jednoj prethodno u znatnoj mjeri neistraženoj temi iz razdoblja povijesti NDH, ali smatram da je konačni rezultat, nažalost, jedna slaba knjiga.

Slabosti knjige, rekao bih, proizlaze iz više razloga. U slučaju dr. **Banović** ne može se izbjegći dojam da je njezino općenito poznavanje NDH i ustaškog pokreta - što je nedvojbeno ključno za temu

kojom se bavi u knjizi - vrlo slabo. Isto tako autorica općenito slabo poznaje hrvatsku povijest 20. stoljeća. Čini mi se da je drugi problem taj što dr. **Banović** na temu koju opisuje u svojoj knjizi gleda s današnje promatračnice idealizirane liberalne-demokracije i političke korektnosti. Očito, kad se iz takve perspektive, s naknadnom pameću, pokušava opisati jedna sastavnica NDH, kao što je zagrebačko HDK, neizbjježni su nesporazumi. Treći se problem sastoji u tome što je knjiga na pojedinim mjestima napisana nejasno u jezičnom smislu. Neobično je kako barem neke od spomenutih pogrešaka i nedostataka nisu uočili ni mentor s Filozofskog fakulteta (profesori **Boris Senker** i **Ivo Banac**), kod kojih je **Banović** pisala disertaciju na kojoj se temelji ova knjiga. Iste pogreške nisu uočili ni urednik (**Velimir Visković**) niti lektorica knjige (**Neli Mindoljević**).

Tako primjerice na samom početku knjige možemo pročitati da je nakon 1990. u Hrvatskoj postojala "tendencija" reafirmacije **Ante Pavelića**, pa je tako bilo autora koji su, posebno na polju kulturne politike, nastojali "reafirmirati pozitivistički pristup prema NDH" (str. 13.). Pretpostavljam da je autorica zapravo željela reći da su spomenuti autori pokušali reafirmirati "pozitivan" pristup prema NDH, a ne "pozitivistički". Odmah zatim autorica navodi da se u hrvatskoj historiografiji nakon 1990. ipak "ustalio pristup" koji "polazi s liberalne točke gledišta". Što bi to trebala biti "liberalna točka gledišta" u suvremenoj hrvatskoj historiografiji, ostaje nejasno.

Slabo poznavanje hrvatske povijesti 20. stoljeća autorica na prvom mjestu potvrđuje nejasnim ili pogrešnim tutmačenjem povijesti institucija tog razdoblja. Tako primjerice prva rečenica prvog poglavlja glasi: "Od stvaranja Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca u prosincu 1918. godine, Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu (dalje: Kazalište), kao i sve ostale kulturne ustanove od nacionalnog značenja u Hrvatskoj, potpalio je pod resor Kraljevske zemaljske vlade za Hrvatsku, tj. pod Pokrajinsku upravu za Hrvatsku i Slavoniju" (str. 19.). Dr. **Banović** očito nije palo na pamet da je "Kazalište" pod upravu Zemaljske vlade u Zagrebu potpalo još u razdoblju Austro-Ugarske Monarhije. Da ne govorimo o tome da nije jasno na koje područje autorica misli, kad spominje važne kulturne ustanove u "Hrvatskoj". Zatim autorica navodi da je od 1919. zagrebačko kazalište stavljeni pod odredbe Uredbe o Narodnom pozorištu Kraljevine Srbije iz 1911., da bi odmah zatim navela da je spomenuta "Uredba" bila zastario i teško primjenjiv "zakon" (str. 19.). Ostaje nejasno je li riječ o "uredbi" ili o "zakonu". Slična nejasna formulacija ponavlja se i kasnije (str. 286.). Nakon toga dr. **Banović** navodi da je nakon donošenja Vidovdanskog ustava iz 1921. zagrebačko kazalište došlo pod nadzor "Mjesne kontrole, organa Glavne kontrole sa sjedištem u Beogradu". No, o kakvom je tijelu riječ, je li riječ o samostalnom tijelu ili dijelu nekog drugog tijela državne uprave, primjerice Ministarstva

prosvjete u Beogradu, ostaje nejasno. Odmah zatim možemo pročitati da je novi Zakon o pozorištima iz 1925. stvorio kaotično preklapanje u kompetencijama "zagrebačkoga Povjereništva i beogradskoga Ministarstva" (str. 20.). Iz ovoga možemo nagađati da je beogradsko Ministarstvo prosvjete u Zagrebu imalo svoje povjereništvo koje je bilo nadležno za kazališta. A što je bilo s onom "Mjesnom kontrolom" kao tijelom "Glavne kontrole" u Beogradu? To ostaje neobjašnjeno.

Odmah zatim autorica navodi da je uspostavom Banovine Hrvatske tijekom 1939. zagrebačko kazalište ponovno potpalo "pod resor hrvatskoga Ministarstva prosvjete". Problem je u tome što Banovina Hrvatska nije imala ministarstva, pa nije mogla imati ni "Ministarstvo prosvjete". Zatim autorica, koje je par redaka prije Banovini Hrvatskoj dodijelila nepostojeća ministarstva, ipak dolazi do upitnog zaključka da je ta banovina imala tek "slabašnu autonomiju". I tek zatim, zaboravljajući na prethodno spomenuto "Ministarstvo prosvjete", autorica, čini se, konačno uspijeva "pogoditi" da je zagrebačkog kazališta nakon uspostave Banovine Hrvatske spadalo pod njezin Odjel za prosvjetu (str. 20.). I na drugim mjestima autorica ima "problema" s Banovinom Hrvatskom. Tako pišući o financiranju zagrebačkog kazališta nakon uspostave te banovine navodi da su sredstva za kazalište osiguravale banske vlasti, kao i grad Zagreb, ali je ono "tijekom tog razdoblja" djelomično financirano i iz proračuna Primorske banovine i grada Splita, zbog gostovanja zagrebačke drame i opere u Splitu (str. 162.). Problem se nalazi u tome što "tijekom tog razdoblja" Primorska banovina više nije postojala jer je, spajanjem s dotadašnjom Savskom banovinom (i s nekoliko kotara Dunavske, Drinske, Vrbaske i Zetske banovine), postala dio nove Banovine Hrvatske. Tako u Splitu "tijekom tog razdoblja" nije mogla djelovati uprava Primorske banovine, nego Ispostava banske vlasti Banovine Hrvatske.

U dijelu knjige koji se bavi "resornim upravljanjem" zagrebačkoga HDK, autorica je znatnu pažnju posvetila jednom dokumentu koji se čuva u fondu Ministarstva oružanih snaga NDH u Hrvatskom državnom arhivu u Zagreb. U istom dijelu knjige ona prvo navodi da je HDK spadalo pod Ministarstvo nastave, odnosno Ministarstvo narodne prosvjete NDH, zatim primjerice navodi da je za HDK "ponekad bilo važno" i Glavno ravnateljstvo za promidžbu (str. 64.), da bi nakon toga, opšir-

Dr. Mile Budak, žrtva atentata 1932., bit će prvi ministar bogoštovlja i nastave NDH

no prepričavajući spomenuti dokument Odgojnog odjela Ministarstva oružanih snaga koji se bavi "duševno-duhovnim odgojem" pripadnika oružanih snaga, zaključila da je i spomenuti Odgojni odjel imao ulogu u "odgoju čovjeka" u skladu s ustaškim načelima (str. 65.). Zaista nema sumnje da je spomenuti odjel imao tu "ulogu", ali se ona odnosila na pripadnike oružanih snaga, pa se postavlja pitanje kakve veze spomenuti dokument ima s djelovanjem zagrebačkog HDK, kada je za njega bilo zaduženo posve drugo ministarstvo, a ne ono oružanih snaga.

I inače autorica u knjizi više puta spominje Ministarstvo oružanih snaga NDH (MINORS), da bi zatim odjednom spomenula i "Nastavni odjel Glavnog stožera domobranstva (MINDOM)" (str. 236.). Bojim se da dr. **Banović** nije jasno da je prvo postojalo Ministarstvo (hrvatskog) domobranstva (MINDOM), koje je kasnije preustrojeno u novo Ministarstvo oružanih snaga koje je djelovalo do sloma NDH. No, prema njenom netko bi još mogao pomisliti da je "MINDOM" zapravo kratica za "Nastavni odjel Glavnog stožera domobranstva".

Pred dr. **Banović** se postavio i zadatak da objasni što je to domobranska Prosvjetnička bojna. Tako u vezi s tom domobranskom postrojbom ona navodi: "Da je želja ustaških vlasti da postrojava i na razne načine organizira različite skupine stanovništva bila velika, svjedoči i osnivanje Prosvjetničke bojne u jesen 1941. godine" (str. 266.). No, iz svega što kasnije navodi proizlazi da uopće nije bila riječ o "postrojavanju" i "organiziranju različitih skupina stanovništva". Zapravo je bila riječ o tome da su glumci HDK, kao obveznici domobranstva, bili mobilizirani u spomenutu bojnu čija je zadaća bila zabavljati druge pripadnike domobranstva.

Zatim dr. **Banović** navodi da su djelatnici HDK bili "svrstani" i u popunidbena zapovjedništva "širom NDH", odnosno ovisno o mjestu rođenja. Dr. **Banović** "otkriva" da je ta pripadnost obveznika domobranstva zaposlenih u HDK bila "dakako fiktivna", jer njihov zadatak nije bio da borave u vojarnama svojih popunidbenih zapovjedništava, nego su svoju vojničku dužnost izvršavali u HDK, odnosno u Prosvjetničkoj bojni (str. 266.). No, domobranska popunidbena zapovjedništva nisu bile operativna zapovjedništva ili postrojbe, nego tijela koja su vodila evidenciju obveznika domobranstva. Dakle pripadnost nekom popunidbenom zapovjedništvu uopće nije značila da je neki obveznik domobranstva morao služiti u

mjestu gdje se nalazi to zapovjedništvo, nego ih je njihovo popunidbeno zapovjedništvo udjeljivalo na službu u druge postrojbe, zapovjedništva ili službe domobranstva.

Slične nejasnoće prisutne su i kada je riječ i o drugim tijelima državnih vlasti NDH. Tako se u knjizi spominje "Glavno ravnateljstvo za obće narodno prosvjetljivanje" kao i dužnost "glavnog ravnatelja za opće narodno prosvjetljivanje" (str. 123). No, zatim se spominje i "Glavno ravnateljstvo za obće narodno poslovanje kao izvršno tijelo Ministarstva nastave" (str. 187.), da bi se na kraju našao i podatak o "Naređenju Odjela za obće narodno prosvjetljivanje MINORS-a" koje je u travnju 1944. upućeno Upravi HDK (str. 270.). No, spomenuto glavno ravnateljstvo očito nikada nije djelovalo u sklopu MINORS-a, kao što bi trebalo biti jasno da nikada nije postojalo Glavno ravnateljstvo za "obće narodno poslovanje". Nakon svega spomenutog gotovo je i manji problem kada dr. **Banović** "objašnjava" da su se financijski poslovi u NDH rješavali u "Ministarstvu financija" čiji je "službeni naziv", upozorava ona, bio "Državna riznica" (str. 163.). Pa, zapravo je službeni naziv bio: "Ministarstvo državne riznice". Kao što je i njemački general-feldmaršal "Maximilan Weichs", kojeg autorica u knjizi spominje dva puta, zapravo trebao biti naveden kao **Maximilian von Weichs**.

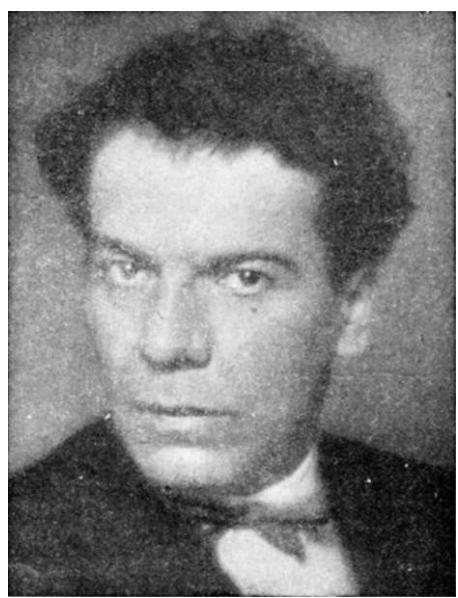
I kada je riječ o tijelima novih "narodnih vlasti" u obnovljenoj Jugoslaviji pod komunističkom vlašću, dr. **Banović** ima problema kao i s institucijama iz razdoblja NDH. Tako primjerice spominje "Prvu armiju 7. ličke divizije" (str. 348.). Valjda bi trebalo "VII. lička divizija 1. jugoslavenske armije", iako zapravo nije posto-

Prof. Dušan Žanko, prvi intendant Hrvatskoga državnoga kazališta

jala "VII. lička divizija", nego VI. lička divizija, dok je VII. divizija bila "banjiska". Isto tako autorica, govoreći o događajima iz srpnja 1945. prvo spominje "KNOJ", a zatim i "Ministarstvo prosvjete Narodne republike Hrvatske" (str. 349.). Posve je nejasno što bi trebao znaciti "KNOJ", posebno u kontekstu u kojem ga ona koristi. Istina, ona prethodno spominje "Kazalište narodnog oslobođenja Hrvatske", ali bi i kratica za to trebala biti "KNOH", a ne "KNOJ". Osim toga u srpnju 1945. nije postojala "Narodna republika Hrvatska", nego se koristio naziv "Federalna Država Hrvatska", a kada već pogrešno piše o "Narodnoj republici Hrvatskoj", onda se dr. **Banović** barem mogla potruditi da "republika" napise velikim slovom.

Autorica ima problema i s datiranjem pojedinih povijesnih događaja. Tako navodi da je **Stjepan Radić** bio "ministar Vlade Kraljevine Jugoslavije" tijekom 1926. i 1927. (str. 21.), ali zatim u bilješci na istoj stranici navodi da je **Radić** bio ministar prosvjete od 17. studenog 1925. do travnja 1926. Ako na trenutak zaboravimo da je Kraljevina Jugoslavija proglašena tek 1929., ipak i dalje ostaje nejasno u kojem je to točno razdoblju **Stjepan Radić** bio ministar u Vladi Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Nadalje autorica navodi da je u svibnju 1941. u Zagrebu, u organizaciji **Mile Budaka**, održana "Konferencija o kazalištu u NDH", a zatim dodaje: "Dva dana nakon početka Budakove konferencije (19. V. 1941.) u rim-

Dr. Branko Gavella 1942.

pažnje zagrebačkoga novinstva, posebno zagrebačke kazališne kritike, s treće strane, — sve je to zalog velike umjetničke budućnosti i slave prve hrvatske pozornice u Poglavnikovoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

D. Žanko,
intendant

BELA KRLEŽA
kao Bara u Lámsinoj komediji
»Kontrolor«

BROJIDBENI PODATCI o radu Hrvatskog državnog kazališta u Zagrebu

U kazališnom godištu 1941./42. t. j. od 1. rujna 1941. pa do 12. srpnja 1942. izvedene su ove praizvedbe, odnosno obnovljena djela s novom podjelom uloga i u novoj opremi.

VELIKO KAZALIŠTE :

6. IX. 1941. August Šenoa—Ivanov . . .	»ZLATAROVO ZLATO«	(obnovljeno)
23. IX. 1941. Jakov Gotovac— Ahmed Muradbegović	»MORANA«	(obnovljeno)
24. IX. 1941. Hans Hömberg	»TREŠNJE ZA RIM«	(praizvedba)
11. X. 1941. Gabriel Dregely	»DOBAR FRAK«	(obnovljeno)
19. X. 1941. Parker—Antona—Traversi	»KARDINAL«	(praizvedba)
1. XI. 1941. Richard Wagner	»UKLETI HOLANDEZ«	(obnovljeno)
8. XI. 1941. Eugen Gerber	»RAJSKI VRATAR«	(praizvedba)
15. XI. 1941. Mile Budak—Tito Strozzi	»OGNJIŠTE«	(praizvedba)
22. XI. 1941. Dario Niccodemi	»UČITELJICA«	(praizvedba)
29. XI. 1941. Maurice Ravel— Frédéric Chopin	»BALETNI DIVERTISSEMENT«	(praizvedba)
5. XII. 1941. W. A. Mozart	»AVE VERUM« i »REQUIEM«	(praizvedba)
14. XII. 1941.	»MATINEJA HRVATSKE LIRIKE«	
	Priredba Glumačke škole Hrvatskog drž. kazališta u Zagrebu	(praizvedba)

— 6 —

Leposava Bela Krleža, poznata po karakternim ulogama u mladosti,
na stranicama kazališnoga tjednika

skoj palači Quirinale, Ante Pavelić i Benito Mussolini potpisali su Rimski ugovore" (str. 36.). Iz ovakve formulacije nije jasno je li **Budakova** konferencija počela 19. svibnja, pa su Rimski ugovori potpisani "dva dana" kasnije, što bi značilo 21. svibnja, ili su pak Rimski ugovori potpisani 19. svibnja? No, unatoč svega, ipak su Rimski ugovori potpisani 18. svibnja 1941. godine. Autorica također navodi da je, neposredno nakon proglašenja NDH, u zagrebačkom kazalištu izведен **Wagnerov Parsifal**. Koliko se da razabradi iz

podataka koje navodi dr. **Banović**, ta je predstava izvedena na Veliki petak (11. travnja) i na Uskrs (13. travnja). Autorica navodi da je središnja loža mezanina na tim predstavama bila rezervirana za "Pavelićevu obitelj koja ipak nije nazočila predstavi" (str. 76.). Teško da je **Pavelićeva** obitelj i mogla biti na toj predstavi. **Pavelić** je u Zagreb stigao tek 15. travnja, a njegova obitelj je iz Italije u Zagreb stigla 18. travnja 1941. godine.

Sličnih pogrešaka i nejasno formuliranih rečenica ima i na drugim mjestima.

Tako, primjerice, dr. **Banović** spominje da je HDK gostovao u bečkom *Deutsches Volkstheateru*, a zatim navodi se u "austrijskom tisku", odnosno jednom bečkom tjedniku, o tome pisalo kao o znaku tijesnih kulturnih odnosa između hrvatskog i njemačkog naroda (str. 44.). Problem se nalazi u tom što "austrijski tisak" tada nije postojao, kao što nije postojala niti Austrija, jer je ona još 1938. priključena Njemačkom Reichu. Raspravljujući o **Mili Budaku** autorica na jednom mjestu navodi: "Kako su od jeseni 1941. njegove [Budakove] ovlasti u zemlji bile smanjene, pao je u Pavelićevu nemilost te bio ograničen u svojoj unutarnjopolitičkoj djelatnosti" (str. 43.). Pretpostavljam da je rečenica, da bi imala barem nekakvog smisla, zapravo trebala glasiti: "Budak je od jeseni 1941. pao u Pavelićevu nemilost, te je njegov utjecaj na unutarnju politiku bio ograničen". Raspravljujući o financiranju zagrebačkog HDK autorica na drugom mjestu navodi: "Na početku Žankova mandata uslijedio je prividan gospodarski uzlet, jer su glavni izvori prihoda bili porezi koji su ubirani od industrije, trgovine i obrta" (str. 164.). Iz ovako formulirane rečenice neupućeni bi mogao pomisliti da je **Dušan Žanko** zapravo bio nekakav uspješni stručnjak ili ministar NDH zadužen za gospodarstvo, a ne intendant HDK, čak i ako zanemarimo da redovno ubiranje poreza samo po sebi uopće ne podrazumijeva "prividan gospodarski uzlet". Isto će tako autorica na jednom mjestu spomenuti da je **Siegfried Kasche**, njemački poslanik u NDH, na jednoj priredbi u HDK održao govor "kao da govori negdje u Reichu, a ne u Zagrebu" (str. 224.-225.). Pretpostavljam da je autorica ovim željela reći kako su se Nijemci u NDH ponašali kao okupatori. No, ako je to i vrijedilo za brojne druge njemačke predstavnike u NDH, upravo je **Kasche** bio izuzetno naklonjen NDH i njezinim vlastima, pa u svakom slučaju njegov govor nije bio izraz neshvaćanja da se nalazi u glavnome hrvatskom gradu, a ne u Njemačkom Reichu.

I dok je dr. **Banović** propustila biti jasna i informativna na mjestima gdje je to bilo potrebno, ona na drugim mjestima upada u nepotrebne digresije koje nemaju veze s temom njezine knjige. Tako, primjerice, pišući o utjecaju političke grane ustaškog pokreta na djelatnike HDK, ona u jednoj bilješci navodi da u fondu "Ustaša" Hrvatski oslobodilački pokret u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu "postoji niz tiskanih političkih pregleda iz 1944. i 1945., tj. izvješća o stanju na bojištima Europe te različitim događajima u zemljama

svijetu tumačenima na način ustaške propagande. Posljednji politički pregled broj 17 od 23. travnja 1945. nosi pečat 'vrlo tajno', a u njemu se između ostaloga iznosi da su povlačenja domobranske vojske 'uglavnom završena'" (str. 260.). Sve je to zanimljivo, ali ostaje nejasno kakve veze ti podatci imaju s djelovanjem zagrebačkog HDK.

Očito, zaista je točna tvrdnja da onaj tko radi isto tako i griješi. Čak i uz najveći napor pogreške su neizbjegne, pa tako može griješiti i dr. **Banović**. No, na temelju svega navedenog moje je mišljenje da pogrešaka i nejasnih formulacija u njezinoj knjizi ima puno više nego što bi ih trebalo biti. Drugi je problem na početku spomenuta liberalno-demokratska i politički korektna promatračnicaj s koje dr. **Banović** promatra i NDH i njezinu glavnu kazališnu kuću. Iz te perspektive autorica je jednostavno "zarobljena", pa čak i kada iznosi činjenice koje bi je morale uputiti na jedan zaključak, ona iznosi suprotne i po mom mišljenju pogrešne zaključke.

Na samom početku knjige dr. **Banović**, pozivajući se na američkog povjesničara hrvatskog podrijetla **Jozu Tomasevicha**, navodi da je "vidljivo" da su ustaške vođe bile osobe "posve anti-intelektualnih nazora". Dr. **Banović** dodaje da je među ustašama ipak bilo i obrazovanih ljudi, ali su to isključivo bile osobe koje su "radikalno afirmirale" NDH (str. 30.). No, smatram da nije točno da su na strani NDH bili isključivo one obrazovane osobe koje su tu državu "radikalno afirmirali", a sve i da jesu, teško da to, samo po sebi, može biti nekakav presudan argument. Nažalost je prekasno upozoriti dr. **Banović** da bi, prije zaključaka o posvemašnjoj "anti-intelektualnosti" ustaša, možda trebala napraviti i neke usporedbe. Primjerice, koja je općenito bila razina obrazovanosti stanovništva prije proglašenja NDH, koliko je u tim vremenima uopće bilo "intelektualaca", a također bi se moglo usporediti koliko je "intelektualaca" bilo među, primjerice, komunistima koji su na vlast došli 1945. godine. Takva usporedba možda bi dr. **Banović** moglo uputiti i na neke druge zaključke. No, za dr. **Banović** su ustaše "posve anti-intelektualnih nazora" i ostaje dojam, da sve činjenice koje kasnije iznosi, ona jednostavno mora ubaciti u taj klapup. Sukladno tome je i tvrdnja autorica da je krajem Drugoga svjetskog rata onima "koji su imali informacije" i koji nisu bili "zaluđeni nacifašističkom propagandom" postajalo jasno da Njemački Reich gubi rat, što će dovesti i do propasti NDH (str. 149.). Očito, dr. **Banović** se nije zapitala da je možda bilo i osoba koje jesu imale

MILA
DIMITRIJEVIĆ

Manda
u Budak-Strozzijevu
»Ognjištu«

Ugledna hrvatska glumica srpskog podrijetla glumila je i u Budakovu "Ognjištu"

informacije, a čak i nisu bile zaluđene "nacifašističkom propagandom", ali su ipak bile opredijeljeni za NDH, jer su je smatrali stranom za koju su se vrijedi i treba boriti. No, bojim se da dr. **Banović** na sve to gleda isključivo u bijelim i crnim tonovima, pa joj široki sloj sive zone povijesne stvarnosti sasvim izmiče.

Vratimo se ipak ustašama i njihovim "anti-intelektualnim nazorima". Tako primjerice dr. **Banović** za intendantu **Dušana Žanka** ipak mora navesti da ga se općenito smatrao mirnom, uglađenom, obrazovanom i kulturnom osobom. Rješenje za ovu "kontradikciju" dr. **Banović** nalazi u mudrom zaključku da su značajke **Žankove** osobnosti bile u "suprotnosti s njegovim političkim i stranačkim opredijeljenjem" (str. 82.). Za nadati se je da, primjerice, **Milovan Đilas**, koji je, prema vlastitom priznanju, tijekom rata jednom zarobljenom njemačkom vojniku "silom prilika" i na brzaka nožem prerezao grkljan, time nije upao u "suprotnost" svojim "političkim opredijeljenjima". Isto će tako dr. **Banović** za **Milu Budaku** navesti da je "volio figurirati kao zaštitnik siročadi i izbjeglica iz svih krajeva zemlje" (str. 230.). A jasno da je **Budak** volio dvolično "figurirati". Za razliku od toga primjerice **Josip Broz Tito** ili **Aleksandar Ranković** nipošto nisu "figurirali", oni su svim srcem bili "zaštitnici" siročadi (i one čije su roditelje pobili partizani) i izbjeglica (i onih koji su iz svojih domova bježali pred partizanima).

Isto tako dr. **Banović** ne će propustiti spomenuti da je intendant **Dušan Žanko** u svojim javnim istupima "bio iznimno sklon patetičnom izrazu" (str. 24.), govori **Ante Pavelić** su s druge strane bili puni "brojnih floskula" (str. 254.), dok o brojnim priredbama koje su u organizaciji vlasti NDH i ustaškog pokreta održane u HDK autorica nikada ne zaboravlja spomenuti da su bile "pompozne" (str. 203., 206., 215., 220., 229., 231., 246.-248.). Ne kažem da dr. **Banović** u svemu tome nije u pravu, ali se samo postavlja pitanje nekakve komparacije spomenute "patetike", "floskula" i "pompoznosti". Tako **Pavelić** niže "floskule", ali autorici nije floskula kada primjerice citira riječi **Vjekoslava Afrića**, glumca HDK koji je prebjegao u partizane, koji nakon 1945. izjavljuje da su on i njegovi komunistički drugovi bili "duboko ubeđeni da je ideja socijalizma i komunizma najprogresivnija ideja vremena, dakle, budućnosti" (str. 318.). **Žanko** je sklon "patetici", ali autorici nije patetično kada, kako sama navodi, **Afrić** u svojoj drami *Noćni intervali* iz 1970., koja se bavi partizanskim životom glumaca, pri čemu **Afrić** prepričava vlastiti odlazak u partizane, lik koji je njegov *alter ego*, izgovara: "Pa niko nije štampao propusnicu za partizane. Boriti se za svoju zemlju, pa i za novo komunističko društvo ima pravo svaki čovek, to je jasno. Zločin je u ovom času biti pasivan i ostati kod kuće" (str. 338.). Pa zar takve rečenice nisu patetične u svome plitkom sovjetsko-

kom izričaju? A o "pompoznosti" javnih priredbi priređivanih u NDH svakako se može raspravljati, ali što je s podjednako "pompoznim" javnim priredbama koje su primjerice priređivane u Kraljevini, kao i u socijalističkoj Jugoslaviji? Autorici očito nije palo na pamet da su službene priredbe i njihov ceremonijal u nekim prošlim vremenima možda općenito imale veću razinu "pompoznosti" nego što je to slučaj danas.

Dr. **Banović** također navodi da ustaški dužnosnici nisu imali nimalo poštovanja prema kazalištu, nego su ga isključivo korištili za promidžbu ustaških načela i "seljačkog života". No, shvatili su koliko je kazalište skupo, pa su iz njega težili izvući "maksimalne učinke" za "promociju svoje političko-propagandne moći" (str. 165.). Samo nekoliko redaka kasnije autorka dolazi do suprotnog zaključka, pa navodi da su ustaše "rado" davale novac za kazalište, jer je njegovo djelovanje odgovaralo njihovim ciljevima (str. 166.). Nije jasno što bi od ovoga trebalo biti "točno". Ili ustaše nisu cijenile kazalište i nerado su mu davali sredstva, i to isključivo za svoje političko-promidžbene ciljeve, ili su ipak rado davali sredstva za kazalište, jer su smatrali da ono to zaslužuje? Isto tako će dr. **Banović** prvo i sama navesti da je u razdoblju od 1918. do 1939. zagrebačko kazalište u financijskom smislu bilo ovisno o Beogradu, što ga je stavljalo u nepovoljan položaj, da bi odmah zatim navela kako je nakon proglašenja NDH prethodno spomenuto za ustaše bio argument u prilog "teoriji", da su Hrvati u Jugoslaviji bili pod "jarmom tudina" (str. 161.-162.). Pa jest dr. **Banović**, ali i Vi ste sami prethodno naveli da su novci zarađeni u zagrebačkom kazalištu tijekom najvećeg dijela postojanja prve jugoslavenske države odlazili u Beograd.

Nadalje će dr. **Banović** zaključiti da su se ustaše trudili "duh hrvatsva" izdići iznad "duha naroda" s kojim su Hrvati prethodno živjeli u jugoslavenskoj državi. Upravo zato, zaključuje dr. **Banović**, kulturne i druge veze NDH s "ostalim slavenskim narodima nisu smatrane važnima" (str. 41.). Dr. **Banović** s tvrdnjom da NDH nije željela imati veze s "ostalim slavenskim narodima" proturječi sama sebi, jer nekoliko stranica kasnije i sama navodi da je postojala kulturna suradnja NDH sa Slovačkom Republikom i Carevinom Bugarskom (str. 56.-60.). Ako je pak, u jasnoći svoga izričaja, dr. **Banović** zapravo mislila na druge "jugoslavenske narode", onda se možda mogla dosjetiti da nakon sloma Kraljevine Jugoslavije i proglašenja NDH na području bivše Ju-

ČLANOVI BALETA HRVATSKOG DRŽAVNOG KAZALIŠTA U ZAGREBU:

Gjurgija Gjurgjan, Mary Afrić, Zlata Lanović, Paula Hudi, Olga Orlova, Liza Reichman, Mila Segnan, Ivan Šimatović, Georgij Skrygin, Zvonimir Pintar, Josip Kavur, Srećko Rafaneli, Eduard Venier, Mira Posavač, Ljerka Verić, Ivka Pećnik, Tosca Ryneš, Blanka Belošević, Andelka Ilić, Vjera Francova, Edita Bornemissa, Dragutin Panian, Tanja Manola, Štefica Franjković, Rudolf Zubčić, Kuzma Beović, Marietta Belušić, Nada Mihajlović, Nenad Lhotka, 1 Vjera Friedrich.

Članovi baleta hrvatskoga državnoga kazališta 1941. godine

goslavije i nije bilo drugih država s kojima bi Zagreb i mogao imati službene kulturne veze, jer su sva ostala područja bivše države pripojena Njemačkom Reichu, Kraljevini Italiji, Mađarskoj i Bugarskoj. Također je postojala i okupirana Srbija s kojom, zaista, NDH baš i nije bila u idiličnim odnosima, ali što se može, takvo je bilo vrijeme. Ipak bi valjda bilo previše za očekivati da je 1942. ili 1943. u zagrebačkom HDK gostovao beogradski "Atelje 212".

O tome kako zaključci dr. **Banović** mogu biti u suprotnosti s činjenicama, govori i sljedeći primjer. Ona prvo navodi da su nadležni u NDH radili na tome da se u ka-

zalište privuče radništvo jer, kako je tvrdio intendant **Dušan Žanko**, kazalište više ne će biti samo "kuća za gospodu" (str. 99.). Dr. **Banović** isto tako navodi da je upravo za vrijeme NDH, po "prvi put u povijesti hrvatskog kazališta", prekinuta praksa da kazališni djelatnici moraju sami plaćati svoje zdravstveno osiguranje, što je još od kraja 19. stoljeća "zadavalo brigu svim kazališnim umjetnicima". No, oni su u NDH postali članovi Zdravstvene središnjice državnih namještenika, čime je brigu za njihovo zdravstveno osiguranje preuzeila ustanova u kojoj su bili zaposleni, kao što je bilo i za druge državne službenike (str. 284.). Nakon ovih podata-

ka, koje je sama navela, dr. **Banović** ipak ne može ne ostati dosljedna svojim predrasudama, pa navodi kako "bizarno zvuči činjenica" da je u NDH "drugi po važnosti državni praznik" bio 1. svibanj, odnosno Blagdan rada. Kako bi našla "opravdanje" za tu "bizarnost", dr. **Banović** objašnjava da je 1. svibanj u NDH očito slavljen po uzoru na Njemački Reich, gdje je prvosvibanjska proslava bila utemeljena na činjenici da je "nacional-socijalistička" partija izvorno bila i "radnička" (str. 218.-219.). Pa, Nacional-socijalistička njemačka radnička partija nije samo izvorno bila "radnička", nego je to po svom imenu ostala sve do svibnja 1945. godine. Osim toga, čak i kad ne bi bila "radnička", ipak je i dalje bila nacio-nal-socijalistička. Možda dr. **Banović** misli da se 1. maj slavio samo kod druga **Staljin** i druga **Tita**, dok fašisti, nacisti i ustaše nisu marili za radništvo. No, onda je tu riječ o njezinim predrasudama, a sva-kako ne može biti ni govora o njezinu kakvom-takvom poznavanju ideologija talijanskog fašizma, njemačkog nacional-socijalizma i ustaštva u odnosu prema "radničkoj klasi". Da dr. **Banović** o tome nešto zna, onda bi shvatila da nema ničega "bizarnog" u tome što se 1. svibanj u NDH slavio kao Blagdan rada.

U nekim slučajevima proturječnost dr. **Banović** ima i komične crte. Tako ona primjerice navodi da su mnogi Hrvati od 1942. zbog različitih razloga odlazili iz Zagreba, a "mnogo" ih je otišlo u parti-zane, među ostalim i nekoliko glumaca HDK na čelu s **Vjekoslavom Afrićem**. U partizane su otišli i **Vladimir Nazor** i **Ivan Goran Kovačić**, kao i "stotine i ti-suće poznatih i nepoznatih" Zagrepčana koji su "udobnost gradskog života" zami-jenili odlaskom "u šumu" (str. 147.). A ka-ko i ne bi bježali u šumu, kad su ustaše, kako na drugom mjestu navodi dr. **Banović**, nakon dolaska na vlast pokrenuli ma-sovni teror u kojem su "ljude po noći iz-vlačili iz kuća, hvatali ih po ulicama, od-vodili u zatvore i logore, ubijali bodežima, kundacima, strojnim puškama". Tako su racije po Zagrebu bile "svakodnevni-ca" i "nitko osim samih ustaša" nije mogao biti siguran za vlastitu "egzistenciju" (str. 295.). No, ipak dr. **Banović** na trećem mjestu navodi da je tijekom NDH došlo do velikog priljeva novog stanovništva u Zagreb, "uglavnom izbjeglica iz područja gdje je bjesnio rat ili su ostala pod vlašću partizana. Tako je stanovništvo grada na-raslo od 250 000 u travnju 1943. na go-to vo pola milijuna stanovnika u svibnju 1944. godine" (str. 150.). Zaista je čudno da je, kad se uzme u obzir sav taj prethod-

no opisan ustaški teror, kao i činjenica da su Zagrepčani masovno odlazili u parti-zane, tolika masa svijeta ipak pobjegla upravo u Zagreb. Dr. **Banović** navodi da su ti ljudi u Zagreb izbjegli s područja ko-ja su nadzirali partizani. Pa, što su bježali s "oslobodenog područja", gdje su mogli uživati u partizanskim kazališnim pred-stavama **Vjekoslava Afrića**, i otišli u Zagreb, u ralje **Pavelića** i njegova sustava masovnog terora? Možda je i tih četvr milijuna ljudi koji su se sklonili u Zagreb, bilo "zaluđeno nacifašističkom propagan-dom"?

Ima i drugih dijelova knjige u kojima politička korektnost dr. **Banović** poprima slične komične crte. Tako, primjerice, ona spominje da je 23. veljače 1942., povo-dom otvaranja Hrvatskog državnog sabo-ra, u zagrebačkom HDK izvedena opera *Nikola Šubić Zrinjski*. A u vezi sa Sabo-rom dr. **Banović** navodi: "Da dobije pok-riće za svoju politiku temeljenu na teroru, Pavelić je toga dana sazvao svečanu sjednicu Sabora, ali saborski saziv nije bio *izabran* već *sastavljen* po njegovoj želji i to manjim dijelom od hrvatskih zas-tupnika iz doba Austro-Ugarske monarhije, a većim od ljudi bliskih njemu i ustaškom pokretu" (str. 209.-210.). I što reći na ovu konstataciju dr. **Banović**, sa sve kurzivima, da nam naglasi *što je važno*. Možda bi, s obzirom na ozbilnost ovog *velebnog otkrića*, dr. **Banović** trebala prijaviti GONG-u da **Pavelić** nije imao *izabran*, nego *sastavljen* Sabor? Kao prvo, i sam je **Pavelić** u govoru koji je 23. veljače 1942. održao u Saboru, otvoreno rekao da njegovo sazivanje nije zamišljeno kao oblik parlamentarne demokracije, prema tome jasno je da za njega nisu provedeni izbori. Kao drugo dr. **Banović** očito ne zna da su u Hrvatski državni sabor ušli živući zastupnici hrvatskog Sabora iz 1918., živući narodi zastupnici izabrani

na posljednjim skupštinskim izborima od-ržanima u Jugoslaviji 1938. godine i osni-vači i doživotni članovi bivšeg Glavnog odbora HSS-a, zatim živući članovi bivšeg Vijeća Hrvatske stranke prava, za-tim visoki ustaški dužnosnici, kao i dva predstavnika njemačke narodne skupine u NDH. To je ipak nešto drukčije od onoga što navodi dr. **Banović**, a jasno je da svi spomenuti nisu bili bliski ustaškom pok-retu, nego su, naprotiv, u Sabor pozvane i osobe koje nisu bile ustaše. Kao treće, sa-zivanje Sabora nije trebalo **Paveliću** da "dobije pokriće za svoju politiku teme-ljenu na teroru". Upravo suprotno, Sabor je sazvan da se ustašama približe i oni koji nisu bili njihovi istomišljenici, kao i u sklopu mjera da se stanje u NDH smiri i da se napravi odmak od dijela ekscesnih nasilja do kojih je došlo neposredno na-kon proglašenja NDH.

Može se zaključiti da je u vezi s Hrvat-skim državnim saborom dr. **Banović** pog-riješila u svemu u čemu je mogla, pa i preko toga.

No, problem je u tome što dr. **Banović** premalo zna, pa ne može povezati i usus-taviti podatke koje je prikupila. Tako je, primjerice, zanimljiva njezina primjedba da su različite "pompozne" priredbe u ko-jima je sudjelovao HDK bile povezane s vojskovođom-doglavnikom **Slavkom Kvaternikom**. Nakon što ga je **Pavelić** uklonio iz političkog života NDH, primje-jeće dr. **Banović**, i spomenute su pri-redbe postale manje "pompozne" (str. 247.). No, kao što ne shvaća bit sazivanja Hrvatskog državnog sabora, tako dr. **Banović** ne može "povezati" i da su **Slavko Kvaternik** i njegov sin, **Eugen Dido Kvaternik**, zapovjednik Ustaške nad-zorne službe, iz političkog života NDH uklonjeni kao izdvojeni centri moći koji su nesumnjivo bili odgovorni za brojna nasilja do kojih je došlo neposredno na-kon proglašenja NDH. I iz svega toga mogli bi se izvući određeni zaključci, ali dr. **Banović** to očito nije u stanju učiniti.

Kao što je sasvim suvišno otkrivanje "tople vode" da Hrvatski državni sabor u NDH nije bio izabran na parlamentarnim izborima, tako je komično kada dr. **Banović** daje svoje mišljenje o kazališnim predstavama u HDK koje su trebale "do-kazati" hrvatstvo bosansko-hercegovač-kih muslimana. S tim u vezi, "da se vla-si/turci ne dosjeti", dr. **Banović**, učeno primjećuje: "Ovdje je važno napomenuti da se ne radi o nikakvom interkul-turalnom prelaganju 'drugačijih' i njihove tra-dicije već je riječ o proglašavanju Muslimana 'rasno čistim Hrvatima'" (str. 101.). Osim što je time potvrdila svoje neznanje

i o problemu odnosa muslimanskih društvenih elita prema nacionalizmima toga vremena, ostaje nejasno i na kojem je workshopu ili/i stipendiji o "epistemologiji", "narativima", "diskursima" i "postkolonijalnoj teoriji", a sve u "postmodernističkom kontekstu", dr. **Banović** došla do pojmove o "interkulturnom predlaganju (sic) 'drugačijih'". Kada bi dr. **Banović** mogla sjeti u vremeplov koji bi ju vratio u ljeto 1941., s ciljem da u Sarajevu, Banja Luci ili Tuzli upozori uglednije bosansko-hercegovačke muslimane da ih ustaše prikazuju "rasno čistim Hrvatima", pri čemu ih, na "interkulturnoj" razini ne "predlažu" kao "drugačije", mislim da bi se ti ugledni muslimanski muževi zbunili, jer im uopće ne bi bilo jasno o čemu to dr. **Banović** zbori.

Umjesto posezanja za postmodernističkim "interkulturnim" floskulama, te pogrešnog čitanja časnog **Edwarda Said-a**, koji naravno nije kriv zbog mediokritetstva svojih epigona, dr. **Banović**, koja očito na razini podsvijesti ne može shvatiti da bosansko-hercegovački muslimani u hrvatskom kulturno-nacionalnom i povjesnom kontekstu nisu pakistanski ili turski "drugi", mogla je krenuti i drugim, "domaćim" smjerom. Na primjer za onom literaturom iz koje bi barem donekle mogla razumjeti za nju očito komplikiran problem međusobnog odnosa nositelja hrvatskih nacionalnih ideologija i muslimanskih elita u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1945. godine. Kao korisna literatura za razumijevanja "narativa"/"diskursa" o muslimanima i Bosni i Hercegovini u krugovima hrvatske (katoličke) inteligencije toga vremena, moglo joj je poslužiti vrlo popularno i utjecajno djelo **Josipa Horvata** *Kultura Hrvata kroz*

Vjekoslav Afrić zamijenit će hrvatske kazališne daske jugoslavenskom partizanskom odorom

1000 godina iz 1939. godine. U njemu **Horvat**, ne kao "zaprsegnuti domovinski ustaša" ili suradnik *Budakova Hrvatskog naroda*, već kao korifej "građansko-demokratske" i "liberalne" misli u Hrvata, pače i kao "antifašist", bosansko-hercegovačke muslimane i cijelinu njihovog kulturnog, povijesnog i vjersko-civilizacijskog naslijeda "predlaže" čisto hrvatskim. Sve to čini u sklopu opisa "stoljetnog kreševa istorodne braće", čiji nacionalni prostor označuje kao "kršćansku i muslimansku Hrvatsku".

Iz "interkulturne" raščlambe dr. **Banović** s tim u vezi ostalo bi nejasno, je li ustaški pokret svoje prosudbe o muslimanicima i Bosni i Hercegovini izvodio iz interpretacije **Josipa Horvata** ili je i sam **Horvat** (sram ga bilo!) zapravo bio pristaša ustaškog pokreta? Zašto posebno izdvajam upravo **Horvata**? Zato jer u nekim drugim slučajevima, kao što ću pokazati u nastavku ovog teksta, dr. **Banović** upravo tvrdnje i interpretacije **Horvata**, kada joj to konvenira, preuzima kao konačan "sud" i "istinu".

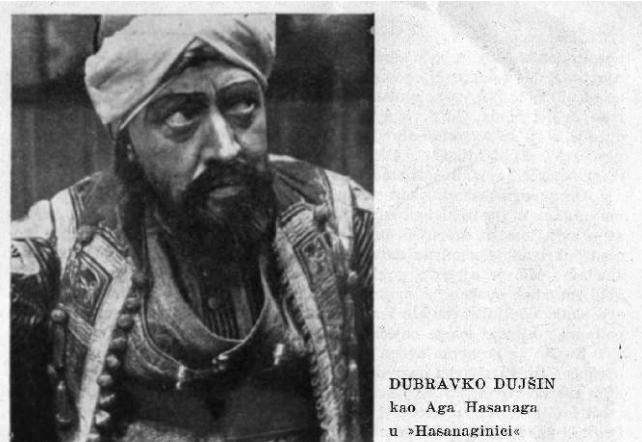
Nemogućnost da događaje iz razdoblja NDH, odnosno Drugoga svjetskog rata, shvati u vremenu i okolnostima u kojima su se događali, očituje se i u autoričinu opisu uvjeta života djelatnika HDK. Tako ona navodi da su njihov materijalni položaj i prava bili "više nego jadni" (str. 252.), pri čemu primjerice ističe probleme u osiguranju živežnih namirnica za njihove potrebe (str. 273.-277.). Na posljednjim stranicama svoje knjige ona također spominje da je, nakon okončanja rata, glumcima bilo "izuzetno teško preživjeti". Za primjer tome spominje glumca **Emila Kutijara**, koji je od početka 1944. bio u partizanima. Po okončanju rata dobio je posao u zagrebačkom kazalištu, kao i stan u kojem nije bilo namještaja, pa je od nadležnih vlasti zatražio pomoć da preseli namještaj koji mu je ostao u Osijeku (str. 357.). Ostaje dojam da dr. **Banović** gotovo i nije svjesna da je u tim ratnim godinama poginulo na tisuće ljudi, da je uništeno na tisuće domova i da su, sveukupno, mnogi u tim godinama teško postradali. U odnosu na njih, većini djelatnika HDK život u Zagrebu zapravo je bio prilično udoban i siguran, unatoč teškoćama s kojima su se i oni susretali u tim ratnim godinama. U tom smislu i problemi **Kutijara** s osiguranjem namještaja izgledaju minorni. On je dobio stan u Zagrebu (moglo bi se postaviti pitanje, komu je taj stan prethodno pripadao), i problem mu je bio namještaj. No, u odnosu na tisuće onih kojima su domovi u ratu bili razorenili spaljeni, on se

zapravo nalazi u dobitničkoj kombinaciji. No, možda je dr. **Banović** očekivala da će se **Kutijaro** svojim novim automobilom odvesti u IKEU i kupiti si nov namještaj, kao i da će glumci HDK manjak u živežnim namirnicama nadoknaditi jednim dobrim šopingom u "Mercatoru".

Kako u početnim dijelovima svoje knjige navodi dr. **Banović**, ona si je za cilj postavila da ispita vezu "ustaške ideokracije" i zagrebačkog kazališta (str. 14.), a spominje i "duboku kulturnu revoluciju" koju su ustaše najavile nakon dolaska na vlast (str. 28.). No, na kraju knjige ostaje nejasno što je autorica u vezi sa svime time pokazala i dokazala. Uostalom ona i sama tvrdi da se **Pavelić** nije "miješao u kazališne poslove" (str. 36.), iako je ista ta **Pavelićeva** vlast, ne zaboravlja navesti dr. **Banović**, imala "rigidne norme" jedne "totalitarne vlasti" (str. 342.). Zapravo i nije sasvim točno da se Pavelić nije miješao u poslove kazališta, jer i dr. **Banović** navodi da je **Pavelić** pomogao **Žanku** da zagrebačko HDK dobije potrebna finansijska sredstva (str. 168.). No, ova autoričina proturječnost, za razliku od nekih drugih, može se i zanemariti. Autorica također spominje da je neposredno nakon proglašenja NDH postojao prijedlog da se u sustav hrvatskih kazališta uvede ustanova "nadintendature", po uzoru na Njemački Reich, gdje je u kazališnoj upravi postojala dužnost *Reichsdramaturga*, ali taj prijedlog nije proveden (str. 91.). Isto tako autorica navodi da HDK nije pokazao interesa za izvedbe predstava **Hansa Johsta**, "omiljenoga Hitlerova dramskog pisca". Autorici je to jako čudno, za nju je "presedan" da jedno kazalište osovinske zemlje nije zainteresirano, odnosno odbija izvesti **Johstove** predstave. Da bi to "objasnila" dr. **Banović** zaključuje da je razlog toga očito bila "nedovoljna informiranost" uprave HDK o tome tko je **Johst** (str. 48.-49.). Ostaviti ćemo dr. **Banović** da i dalje živi u tom uvjerenju. Nadalje dr. **Banović** na više mjestu u svojoj knjizi navodi da je kazališna kritika za vrijeme NDH bila na prilično visokoj razini, pri čemu se nije podilazilo upravi zagrebačkog HDK (str. 103.-104., 108., 113., 142., 151.-153.). Isto tako autorica spominje da intendant **Marko Soljačić** nije bio član ustaškog pokreta (str. 131.), dok za Zakonsku odredbu o kazalištima koju je **Pavelić** potpisao krajem rujna 1944. sama navodi da je bila "promišljeno sastavljen dokument" usmjeren prema dalekosežnom popravljanju položaja kazališnih djelatnika, odnosno bio je to "za to vrijeme vrlo napredan zakon" (str. 290.).

Dakle - da rekapituliramo - **Ante Pavelić**, vođa "anti-intelektualnog" ustaškog pokreta ne miješa se u rad HDK, osim kada mu treba osigurati veća financijska sredstva. HDK ne preuzima od Njemačkog Reicha uvođenje "nadintendature", niti je zainteresirano za izvođenje predstava omiljenoga **Hitlerova** dramskog pisca. Kazališna kritika nije "dirigirana", nego prilično otvorena i kvalitetna, jedan intendant HDK uopće nije član ustaškog pokreta, a zakonska odredba o kazalištima koju potpisuje **Pavelić** je "promišljena" i "napredna".

Ja bih na mjestu dr. **Banović** na temelju svega ovoga izvukao neke zaključke. Primjerice, one da ustaše baš i nisu bili takvi "anti-intelektualci", niti ponizni imitatori nacista. No, zbog prethodno spomenute promatračnice s koje dr. **Banović** piše svoju knjigu, ona jednostavno ne može donijeti takve zaključke, unatoč činjenicama koje i sama iznosi. Istina, ona na jednom mjestu prenosi mišljenje **Stanka Lasića**, objavljeno još u posljednjim godinama socijalističke Jugoslavije, da je **Dušan Žanko** pristao na model "autonomije kulture", odnosno na kompromis s "ustaškim totalitarizmom" u kojem su obostranu korist imali i kultura i "totalitarizam" (str. 125.). Ovdje bi trebalo skrenuti pažnju na činjenicu da i sam pojam "totalitarizam", koji za opis NDH koriste i **Lasić** i **Banović**, zapravo treba upotrebljavati oprezno. Taj je oprez potreban zato što se i brojni ugledni međunarodni stručnjaci za nacionalsocijalističku Njemačku ne mogu usuglasiti o tome, je li njemački nacizam bio inačica fašizma, ili jedan oblik totalitarizma, ili se pak radilo o jedinstvenom fenomenu državnog i društvenog uređenja. Ako takvi prijepori postoje kada je riječ o nacističkoj Njemačkoj, onda bi, logično, trebalo biti oprezan i oko korištenja pojma "totalitarizam" za opis državnog i društvenog sustava NDH. No, ako ovo ostavimo po strani, ipak ostaje činjenica da je još za vrijeme socijalističke Jugoslavije **Stanko Lasić** bio toliko lucidan da zaključi kako je u NDH postojala "autonomija kulture". Žalosno je što dr. **Banović** i sama nije u stanju jasno izvesti slične zaključke.

DUBRAVKO DUJŠIN
kao Aga Hasanaga
u »Hasanaginec«

Veliki umjetnički uspjeh Dubravka Dujšina u Sarajevu

U povodu gostovanja Dubravka Dujšina u Sarajevu (16. ožujka o. g.) tiskao je »Sarajevski novi list« ovaj zanosni članak svog kazališnog izvjestitelja, Theatralisa, (Vladimira Jurčića), koji mi gotovo u cijelosti prenosimo.

Ime Dubravka Dujšina znači danas najvećega umjetnika i ingenioznoga stvaratelja scene. Već 18 godina zvonii Dujšinov skladni organ, već blizu dva desetljeća prelaze preko hrvatske pozornice izvanredna umjetnička ostvarenja ovoga osobitoga talenta i umjetnika rijetkih sposobnosti.

Umjetnik Dujšin obdarjen je mnogim odlikama i u njegovoj ličnosti skladno su se sjedinile sve vrline i tjelesne i duhovne. Rijetko impozantne pojave i pristalog stasa, predivnoga, punozvučnoga snažnoga organa, jasnoga izgovora i krasne dikcije, umjetnik velike noobrazbe i dobroga umjetničkog odgoja, intenzivnoga osjećaja i adekvatnoga izražaja svega onog, što pomoću stvaralačke imaginacije proživi — sve te oznake dugogodišnjim iskustvom i stručnim vodenjem osobitih redatelja oblikovalo je sjajnu kreaturnu ličnost danas zreloga i podpunoga umjetnika Dubravka Dujšina.

U našim sjećanjima žive Dujšinove kreacije. No treba istaknuti, da je Dujšin prešao veliki razvoj i da je danas na vrhuncu umjetničke zrelosti. Njegove geste danas su uskladene s tekstom, njegov organ je primjeren situaciji, njegovo biće izražava cijelokupni dojam dotične kreacije. Dujšin je zato s pravom smatran dostoјnjim i jednakovrijednim naslijednikom vjećnoga Andrije Fijana.

Dr. **Banović** u knjizi u velikoj mjeri koristi sjećanja i navodne dnevničke zapise pojedinih protagonisti spomenutih događaja. Tu posebno mislim na sjećanja **Vjekoslava Afrića** (*U dalmatima odluka i dilema*, Beograd, 1970.). Inače je tu knjigu objavio Vojnoizdavački zavod JNA, što je samo po sebi znakovito. Autorica također koristi dnevničke bilješke prethodno spomenutog **Josipa Horvata** (*Preživjeti u Zagrebu, Dnevnik 1943-1945*, Zagreb, 1989.), u čiju se autentičnost može opravdano sumnjati. Tu su i dnevnički zapisi **Miroslava Krleže** iz razdoblja NDH. Nije zapravo problem u tome što su svi spomenuti pisali, ili naknadno dopisivali, ali je problem u tome što dr. **Banović** spomenuta sjećanja i navodno autentične dnevničke zapise koristi ne kao izvor koji bi trebalo podvrći kritičkoj analizi, nego kao mjerodavno mišljenje koje bi trebalo prihvati kao "istinu".

Očito, da je koristila dnevničke zapise i sjećanja nekih drugih osoba, mogla je isto tako doći i do nekih drugih "istina".

Tako, primjerice, autorica citira **Afrića** koji navodi da su se nakon proglašenja NDH "posvuda" predivali "monstruozi spektakli, veličanstvene parade (...) mitinzi, proslave, histerične govorancije, sve vrvi od parola i luđačkih izvikivanja" (str. 201.). Sva sreća da se, nakon dolaska "antifašista" na vlast, nisu priređivali nikakvi mitinzi, sletovi i parade i da nije bilo histeričnih govorancija i luđačkih parola u čast drugova **Tita** i **Staljinu**. Na drugome mjestu autorica ponovno citira **Afrića** kad on govorci o svojoj ulozi u **Schillerovim Razbojnicima** koja je odigrana u HDK, prije nego je **Afrić** pobegao u partizane. Tako **Afrić** navodi da je svoju ulogu u toj predstavi nastojao odigrati što "revolucionarnije", odnosno svoju je ulogu težio prikazati kao "negatora građanskog društva", odnosno, kako navodi sam **Afrić**, on se u toj ulozi na pozornici osjećao "kao partizan" (str. 102.). Ovu iskrenost **Afrića**, kao čovjeka, *druga i komuniste*, možemo samo cijeniti. On je zapravo rekao lijepu istinu da su partizani, odnosno komunisti, negirali građansko društvo, koje su, nakon dolaska na vlast, zaista i poništili.

No, problem je u tome što dr. **Banović** na sve to ne daje nikakav vlastiti komentar. To da Hrvatski državni sabor NDH nije bio izabran, to je vrijedno komentara, ali kada **Afrić** u svom revolucionarnom zanosu negira "građansko društvo", to je valjda samo po sebi razumljivo, možda i "simpatično". Što se tiče samog **Miroslava Krleže** i njegova položaja za vrijeme NDH, o tome bi se nesumnjivo moglo puno raspravljati. Dr. **Banović** jasno spominje da je **Pavelić** ponudio **Krleži** da bude intendant HDK, što je on odbio. No, opet bi se trebalo postaviti pitanje, kako je vođi jednog "anti-intelektualnog" i "totalitarnog" pokreta poput **Pavelića**, uopće palo na pamet da tu dužnost ponudi "dragom **Krleži**", umjesto da mu je poručio "zbogom".

Ipak ostaje dojam da je poglavljje knjige ("Nepočudni u 'čistome hrvatskom kazalištu novog duha'"), koje se bavi progonom koje su vlasti NDH provele protiv rasno, nacionalno ili politički nepodobnih djelatnika HDK-a, najviše prošarano faktoografskim pogreškama i posve kontradiktornim i neutemeljenim tvrdnjama.

Tako autorica na početku tog poglavљa navodi da za ustaše "etnički nehrvati nisu

bili ravnopravni državljeni njihove države" (str. 293.). Očito je da ovo nije sasvim točna tvrdnja, jer su, primjerice, i pripadnici češke, njemačke, madarske i slovačke manjine koji su živjeli u NDH bili "etnički nehrvati", pa nisu bili izloženi kolektivnim progonima. Nadalje dr. **Banović** navodi da su vlasti NDH, kako bi se "stvorilo ozračje u kojem bi zločin uopće postao mogućim", odmah nakon proglašenja NDH pokrenule "bjesomučnu harangu protiv komunista, Srbu, Židova i Roma" (str. 295.). Pa zapravo se s "bjesomučnom harangom" protiv komunista ipak moralio "pričekati" do napada Njemačkog Reicha na Sovjetski Savez, do kojeg je došlo tek 22. lipnja 1941. godine. Do tada je bilo više primjera da su vlasti NDH prema komunistima pokazale i tolerantno držanje. To je uostalom i bilo u skladu s "višom politikom", odnosno tada još uvijek važećim paktom Berlin-Moskva, sklopljenim krajem kolovoza 1939., no sumnjam da je dr. **Banović** o tome išta poznato. Uostalom, ne znam zašto se ona čudi "bjesomučnoj harangi" protiv komunista. Pa nisu li oni i za vrijeme Kraljevine Jugoslavije bili stavljeni izvan zakona?

Zatim dr. **Banović** navodi: "Rasni su zakoni, osim ozakonjenja terora i progona nehrvata radi 'osiguranja rasne čistoće' imali za cilj i poustašenje činovništva, zato da se iz njihovih redova odstrane svi 'nepočudni', dakle Srbi i Židovi, ali i drugi neprijatelji NDH" (str. 300.). Iz ovakve formulacije proizlazi da su "rasnim zakonima" osim Židova bili obuhvaćeni i Srbi, štoviše na prvom mjestu upravo Srbi, ali su se također primjenjivali i na "druge neprijatelje" NDH. No, dr. **Banović** nije objasnila kako su se to "rasni zakoni" primjenjivali na Srbe i "druge neprijatelje" NDH. To nije ni mogla, jer Srbi i "drugi neprijatelji" NDH nisu bili zahvaćeni represijom koja se temeljila na "rasnim zakonima". Odmah zatim dr. **Banović** tvrdi da su svi djelatnici HDK "nehrvatskog podrijetla", ali i oni u bračku s osobama "nehrvatskog podrijetla", morali tijekom lipnja 1941. ispuniti izjave o rasnoj pripadnosti (str. 300.). No, u bilješci koju dr. **Banović** navodi na istoj stranici, zapravo je jasno da su tu izjavu morali ispuniti svi državni i samoupravni činovnici, službenici državnih i privatnih poduzeća i svi vršitelji slobodnih akademskih zvanja, kako bi dokazali svoje arijsko podrijetlo. Dakle tvrdnja u glavnem tekstu u kontradikciji je s onime što se spominje u bilješci na istoj stranici.

Nakon svega spomenutog dr. **Banović** se posve izgubila, pa navodi da su se u izjavama o rasnoj pripadnosti tražili podaci o roditeljima, dalnjim precima, o bračnim drugovima i njihovim roditeljima, kao i o djeci bračnih parova "potencijalnih 'nevjernika'" (str. 301.). Čovjek se samo može čuditi i pitati o kakvim je "nevjernicima" riječ? Valjda je bila riječ o tome je li netko Arijac ili je Židov, a ne je li "nevjernik"? Zatim dr. **Banović** nadilazi samu sebe u stvaranju potpune zbrke, pa navodi da je u arhivskim izvorima pronašla popis članova orkestra HDK, među kojima je bilo "Čeha, Slovaka, Rusa, Nijemaca, Austrijanaca i Židova" koji su se "redom izjasnili" kao rimokatolici. Dakle bilo je Čeha, Slovaka, Nijemaca i "Austrijanaca" koji su se izjasnili kao rimokatolici? Pa, u čemu je tu problem? Zar su se možda trebali izjasniti kao budisti? Ili kao mormoni? Valjda su većina njih i bili rimokatolici, pa što se ne bi kao takvi i izjasnili? No, nekoliko stranica kasnije dr. **Banović** proturječi sama sebi i navodi da su samo Židovi, a ne Srbi (a posebno ne Česi, Slovaci ili Nijemci iz orkestra HDK) bili na udaru odredbi o rasnoj pripadnosti (str. 306.), čime potire većinu onoga što je napisala na stranicama 300. i 301. No, nagla prosvjetljenje dr. **Banović** da odredbe o rasnoj pripadnosti nisu mogle ići na štetu Srbima, a posebno ne nekom Slovaku-rimokatoliku koji je svirao trombon u orkestru HDK, samo je kratkotrajno. Jer, kako ona navodi, "mno-gi ustaški dužnosnici" tvrdili su da će se

"srpsko pitanje" u NDH rješiti po načelu "trećinu pobiti, trećinu iseliti, trećinu pokrstiti". Nakon spomenute tvrdnje dr. **Banović** nam, nažalost, ipak nije mogla točno citirati izjavu barem jednog od "mnogih" ustaških dužnosnika koji su to tvrdili (str. 306.-307.).

Sve je to uvod u potpuno zbrkani dio knjige koji se bavi progonom "Srba i ostalih pravoslavaca" koji su bili djelatnici HDK. Tako primjerice dr. **Banović** navodi da je nakon proglašenja NDH, u HDK tijekom 1941. jedno vrijeme glumio **Ljubiša Jovanović**, koji je u Zagreb stigao iz Beograda, a prije rata je bio omiljeni glumac zagrebačke kazališne publike. Pokušavajući objasniti kako je bilo moguće da **Jovanović** nastupa u HDK, autorica navodi da ga je štitio **Mile Budak**, a zatim također "zaključuje" da je **Jovanović** mogao nastupati u Zagrebu zato što "ustaške vlasti ipak nisu imale takav animozitet prema Srbima iz Srbije kao prema Srbima iz Hrvatske" (str. 312.). Ovo objašnjenje je na istoj neozbiljnoj razini na kojoj i ono da HDK nije bilo zainteresirano za davanje predstava njemačkog dramatičara **Hansa Johsta**, "omiljenoga Hitlerova dramskog pisca", jer je uprava HDK o njemu bila "nedovoljno informirana". Po spomenutoj "logici" o razini "animoziteta" ustaša prema Srbijancima i Srbima iz NDH, valjda bi proizlazilo da je ustašama primjerice bio puno miliji **Draža Mihailović** od **Save Besarovića**. No, bojim se da dr. **Banović** nikada i nije čula za **Save Besarovića**.

Iako autorica u istom dijelu knjige pokušava natuknuti da su, osim Srba, progona bili izloženi i drugi pravoslavci, primjerice Bugari, Crnogorci, Rumunji, Rusi i Ukrajinci, za to zapravo nema dokaza, štoviše ona sama donosi podatke koji takav progon opovrgavaju, iako uz pobrkanu kronologiju. Zato je posveapsurdna autoričina tvrdnja da je "zanimljivo" da pravoslavci koji nisu bili Srbi nisu prešli na katoličku vjeru. To može biti "zanimljivo" samo nekomu tko uopće ne shvaća cijelu tu, nesumnjivo složenu problematiku položaja Srba, Srbijanaca i drugih pravoslavaca u NDH, vjerskih prijelaza, a da ne govorimo o osnivanju Hrvatske pravoslavne crkve koju autorica uopće i ne spominje, pa me ne bi čudilo da za tu ustanovu nikada nije niti čula. Nesnašaženje u toj problematici autorica potvrđuje i kada spominje sudbinu Ruskinje **Margarite Froman**, voditeljice baleta zagrebačkog kazališta. Ona je s nekim drugim Rusima, također djelatnicima HDK, u travnju 1941. bila poz-

vana na ispitivanje u zagrebačko redarstvo. Zatim je u svibnju 1941. **Fromanova** umirovljena, pa autorica navodi da za nju nije "bilo mira". No već krajem srpnja 1941. vlasti NDH su **Fromanova** voj dale posao u osječkom HDK, da bi se kasnije vratila u Zagreb gdje je, među ostalim, vodila plesnu školu Ustaške mladeži u Bogovićevoj ulici (str. 316.). Što reći? Da, za gospodu **Froman** zaista nije "bilo mira" kad je mlade ustaše u središtu Zagreba morala učiti plesati valcer.

Nakon toga autorica se trudila prikazati i kako su vlasti NDH progonele "antifašiste, komuniste i simpatizere Komunističke partije". Zapravo nije bilo potrebe da spominje "antifašiste" kao neku posebnu skupinu, kad je iz njezinog teksta razvidno da se spomenuto odnosilo na komuniste i njihove suputnike. Dr. **Banović** navodi da su protiv komunista i njihovih suradnika vlasti NDH pokrenule svoj policijski aparat, pri čemu je "najzloglasnija" bila Ustaška nadzorna služba (UNS). Autorica nam zatim i posve nepotrebno daje dodatne podatke o UNS-u, pa primjerice navodi da je on imao "ustaške obrambene zdru-gove", odnosno "naoružane jedinice koje su bile dio Ustaške vojnica". Problem se sastoji u tome da te postrojbe nisu bile u sastavu Ustaške vojnica. Dr. **Banović** nadalje navodi da je u prosincu 1943. UNS primio izvješće o **Branku Gavelli**. Problem se sastoji u tome što UNS tada više nije postojao, jer je početkom 1943. ukinut, odnosno uklapljen je u druga tijela NDH zadužena za javni red i sigurnost. Zaključak bi bio, da bi dr. **Banović** bilo bolje da se ne trudi davati nikakva objašnjenja o UNS-u.

U istom dijelu knjige ona također spominje i jedno redarstveno izvješće NDH iz 1942. o političkoj podobnosti djelatnika HDK. U tom je izvješću za nekog Čeha **Prohasku** navedeno da je "četnik", na što autorica, očito začuđena, taj podataka označava s upitnikom i uskličnikom (str. 339.). A što je tu za čuditi se? Možda dr. **Banović** misli da Čeh koji je živio u Kraljevini Jugoslaviji nije mogao biti jugoslavenski nacionalist i monarchist? Bilo je, naime, i među Slovincima i među Hrvatima i među bosansko-hercegovačkim muslimanima pristaša **Draže Mihailovića**, pa što je onda čudno da takvih bude i među Česima? No, kao i u prethodnim slučajevima, dr. **Banović** se "čudi" ili nešto smatra "zanimljivim" ne zato što je to zaista "čudno" ili "zanimljivo", nego uglavnom zato što joj neke stvari nisu jasne. Ne treba posebno isticati da će za

**H R V A T S K A
P O Z O R N I C A**
KAZALIŠNI TJEDNIK

Broj 14 — 15. Zagreb, 19. prosinca 1943. God. 1943./44.

BORIS PAPANDOPULO dirigira opernu priču "Ivica i Marica" . Petar, mettar u opernoj priči "Ivica i Marica"

"Ivica i Marica"

Operna priča u tri slike. — Napisala Adelheid Wette. — Glasba: Engelbert Humperdinck.

Opera Engelberta Humperdinckine "Ivica i Marica" spada u red onih glasbenih kazališnih djela nastalih krajem prošlog stoljeća, koje su osvojile sav kulturni svjet. Ta je opera puna neusiljene invenzioniosti, pisana je s mnogo znanja i ukusa, pa je tako ta glasbena priča postala jedna od najpopularnijih opera, koja se zaslugom svoje svježine, životnosti i melodičnosti izvodi vrlo mnogo po svim pozornicama Europe.

Meditum neće biti nezanimljivo izpričati, kako je i Humperdinck prosao svoj križni put upravo obzirom na ovo svoje — kasnije

— 1 —

Boris Papandopulo (lijevo)

tumačenje represivnih mjera vlasti NDH prema komunistima dr. **Banović** za konačni sud opet posegnuti za citatom prethodno spomenutog **Josipa Horvata**. Vlasti NDH su početkom 1945. objesile glumca HDK **Janka Rakušu**, inače komunista, pa dr. **Banović** odmah citira navodne dnevničke bilješke **Horvata** kojem je nakon vješanja **Rakuše** postalo jasno da "beštija krvožedno mlatara oko sebe, možda u posljednjim trzajima. Zato je sve dvostruko strašno" (str. 326.).

Da, zaista sve to jest bilo strašno, ali je u knjizi dr. **Banović** strašno i to što će kod ustaša primijetiti i "pompoznost" i "floskule" i "patetiku" i "anti-intelektualnost" i to što su "krvožedne beštije", ali se onda, bez imalo ograda, u istoj toj knjizi nižu citati s komunističkim frazama i raznim jednostranim vrijednosnim sudovima, među kojima su i spomenute patetične krokodilske **Horvatove** suze za ubijenim **Rakušom**.

I tako autorica navodi kako su pojedini djelatnici HDK stradali u represivnim mjerama vlasti NDH, a onda na jednom mjestu spominje da je sredinom rujna 1943. **Pere Dulčić**, glavni tajnik HDK, bio "prisiljen" pisati Glavnom ravnateljstvu za opće narodno prosvjetljivanje, da niti jedan djelatnik kazališta nije odveden u logore ili na rad u Njemački Reich ili Kraljevinu Italiju. U vezi s ovime dr. **Banović** donosi još jedan mudri

zaključak: "Radilo se ili o samozavaravanju, ili o svjesnom obmanjivanju vlasti: naime, članovi kazališta stradavali su na drugačije načine, a ne deportacijom u radne logore" (str. 326.-327.). Za sve ovo autorica se poziva na jedan spis koji se nalazi u fondu Ministarstva narodne prosvjete NDH u Hrvatskome državnom arhivu u Zagrebu. Priznajem da taj spis nisam vidio, pa i ne mogu s potpunom točnošću suditi o čemu je riječ. No, ipak bih iznio pretpostavku da je dr. **Banović** potpuno pogriješila u njegovoj interpretaciji. Pretpostavljam da je Predsjedništvo Vlade NDH svim ministarstvima uputilo upit da prikupe podatke o državnim službenicima i ostalima koji se eventualno nalaze u njemačkim ili talijanskim logorima. Ministarstva su tu okružnicu proslijedila svojim glavnim ravnateljstvima, a ova sebi podređenim ustanovama i tijelima. Moguće je da su ti podatci zatraženi upravo zato da bi se spomenute osobe oslobostile iz njemačkih i talijanskih logora i vratile u NDH. To je posebno vjerojatno za talijanske logore, budući da spomenuti spis potječe iz razdoblja neposredno nakon kapitulacije Kraljevine Italije. Na temelju svega može se postaviti pitanje, kako je dr. **Banović** zaključila da je **Dulčić** bio "prisiljen" pisati nadležnom glavnom ravnateljstvu. Pa čovjek je jednostavno radio svoj tajnički posao i odgovarao na zaprimljene dopise. Kao drugo, na temelju čega autorica zaključuje da se **Dulčić** "samozavaravao" ili da je "svjesno obmanjivao vlasti"? Njemu je jednostavno postavljen upit na koji je i odgovorio. Da mu je postavljen upit, je li tko od djelatnika HDK likvidiran ili zatvoren, on bi i na to uredno odgovorio. Dakle, nije li i cijelo to dramatiziranje o **Dulčićevu** "prisiljenosti", "samozavaravanju" i "obmani" zapravo jedna nepotrebna patetika?

Dr. **Banović** u svojoj je knjizi također navela da je u ustaškom pokretu "jedva" bilo osoba koje bi znale voditi NDH, pa je njezin ustroj bio karakterističan po "brzopletim improvizacijama" i "organizacijskoj zbrći". Tako je NDH i propala, a da se za cijelo vrijeme njezina postojanja nije znalo "tko je kome nadležan" i kakav odnos zapravo vlada između državne uprave, vladajućeg ustaškog pokreta i naroda (str. 62.-63.). Pa, u redu, valjda je odgovor u tome što su ustaše bili "anti-intelektualci" i "krvožedne beštije".

Bojim se da je puno teže odgovoriti, koje opravdanje ima dr. **Banović** za sve opisane improvizacije i zbrku u svojoj knjizi. Nisu valjda ustaše i za to krive?•

U SPOMEN LJUBICI DOŠEN

Napustila nas je još jedna od značajnijih hrvatskih političkih uznica, Ljubica Došen. Cijeli svoj život ostala je vjerna svojoj hrvatskoj ideji i Katoličkoj crkvi. Ništa je nije moglo pokolebiti.

MOJOJ DRAGOJ SUPATNICI

LJUBICI DOŠEN

*Putuju oblaci bijeli
i modre sjenke prek' njiva.
Putuju laste i rode
i magla ružično-siva.*

*Ostaju vrijesci uz grabe
i prazno mjesto kraj zida
i jedna ruža u cvatu
što vjetar joj latice kida.*

Višnja SEVER

MNOGE SU GODINE PROŠLE...

Dragoj Ljubici Došen

*Mnoge su godine prošle
u radosti i u tugi,
a ti si ostala ista
ko boje u nebeskoj dugi.*

*I sve tvoje čežnje i nade
u srcu se tvome gnijezde,
a tvoje su oči uvijek
uz ponore vidjele zvijezde.*

*I nikad ne treba žalit
za onim što vjetrovi nose,
jer sunčani dani blaže,
a travke su pune rose.*

*I miris se cvjetova širi
i blistavih pahulja snijega
I sve se u miru kreće,
jer ti si uvijek uz Njega.*

Višnja SEVER

Piše:

Andrija VUČEMIL

Umrla je u Fužinama 27. srpnja a pokopana u obiteljskoj grobnici u Brušanima kraj Gospicā. U ime Hrvatskog društva političkih zatvornika od nje se oprostio Andrija Vučemil ovim riječima:

Ljubica Došen, kći Vicka i Kate, (djevojačko prezime Sudar), rođena je 8. travnja 1926. u Brušanima, u Lici. Pučku školu završila je u rodnome mjestu, a gimnaziju i učiteljsku školu u Gospicā. Odgajana je u hrvatskom i katoličkom duhu.

Uhićena je 1945. godine. Vojni sud Ogulinskog vojnog područja II. jugoslavenske armije osudio ju je na 5 godina prisilnog rada i gubitak političkih i građanskih prava. Kaznu je izdržavala u KPD-u Požega. U zatvoru je završila tečaj ruskoga jezika, koji su, s dopuštenjem zatvorskih vlasti, organizirale zatvorenice intelektualke. A kao učiteljica vodila je zatvorske tečajeve opismenjavanja mlađih djevojaka i žena zatvorenica.

U logoru se teško razboljela na pluća. Nakon 5 godina izdržane kazne, još uvijek bolesna i iscrpljena, vratila se u Brušane svojim roditeljima, gdje se liječila i sporo oporavljala. Trajalo je 4 godine. Kada je nakon isteka toga vremena počela tražiti posao, naišla je na nepremostive prepreke. Oznakovljena, zbog svoga svjetonazora i političke osude, nije se mogla zaposliti u prosvjetnoj struci, već je morala prihvatićti najteže manualne poslove, a postupno, prelazi i na uredske, administrativno-financijske. Radila je u privredi, zdravstvu, a kasnije u kulturi. Provela je kao službenica 29 godina u Koncertnom uredu u Rijeci, gdje je dočekala i mirovinu. Cijeli svoj radni vijek nikako nije mogla prežaliti što ju je neumitna zbilja prisilom skrenula s puta koji je sebi bila zacrtala. Voljela je hrvatski jezik i književnost, djecu i mladež, te je prema učiteljskom pozivu počela profilirati svoju izobrazbu - intelektualno, etički i emotivno. Od oslobođenja Hrvatske i od samog osnutka HDPZ-a, ogrank Rijeka, predano pomaže u društvu kontaktirajući s ljudima, ali i vodeći administrativne i finansijske poslove.

Voli poeziju i piše. Na skupovima bivših supatnika čita svoje pjesme kao i pjesme drugih pjesnika. Pojedine pjesme

objavljene su joj u glasili HDPZ-a "Politički zatvorenik".

Pjesme Ljubice Došen uzničke su tematike, kao i drugih pjesnikinja zatočenica, progovaraju o trpnji, bolu, ali i snazi duha

Ljubica Došen u zreloj dobi

okrijepljena vjerom u Boga i molitvom. Njezine su pjesme posvećene svim supatnicama, posebice prijateljcama u logoru, majci, ocu, svojoj rodojnoj Lici i Gospicu, a u središtu je uvijek Hrvatska.

U postuzničkom vremenu tematika se pisanja/zapisivanja ne proširuje, već kao da "rana nije zarasla", ona i dalje evocira sjećanje na patnje u KPD-u, čije iskup-

U hrvatskoj državi

Nadgrobno slovo A. Vučemila

ljenje doživljava oslobođenjem Hrvatske. Dominantni i ključni motivi njezinih pjesmotvora su: *Hrvatska, Hrvatska Majka, ideali sveti, vitezovi smjeli, div-junak, Lucifer kleti, mačevi oštiri, svete visine, sveti žar, svete ljubavi, Blažena Djevica Marija, Job, Krist, molitve - ljljani bijeli.* Primjerenu retoriku i stilska sredstva crpi iz svojih ranijih zalihosti. Okrenuta jedi-

no svojim idealima, za koje je živjela i živi, izričajnu gradbu pjesme prenosi u idealizirani svijet uzvišenosti i svetosti. O Hrvatskoj pjeva: "Ti si moja duša, ideal i ljubav, Ti si moja nada, u Isusu Radost, Ti si moja duša, Ti si moj jedini svijet".

U razgovoru za *Novi list* o sebi i svojim pjesmama rekla je: «Mi smo bili idealisti, mi smo oni koji smo Hrvatsku nosili u

srcu i nismo prezali čak ni život dati za tu hrvatsku. Bez mržnje. Radije umrijeti, nego nekome zlo napraviti. Te sam pjesme ja pisala u zatvoru, ali su one propale, jer su mi, kad sam došla kući, napravili premetačinu i odnijeli moje pjesme. One moraju i danas biti u nekom mom dosjeu. Pisala sam, recimo:

«Ja imam dušu, drhtavu i sjetnu,
što ispila je čašu prepunu žuci.
Ja imam dušu, vjernu i čistu,
o, kako me bolno nepravda muči.
Ja imam dušu, k'o večernje sjene
što traže vrutak ljubavi, života.
Ja imam dušu rasutu u nizu sjećanja i nada,
dok ostavljam sebe u vrtlogu jada.»

Taj vrtlog jada je zatvor u kojem sam ostavila dio sebe, svoje mladosti. Nama je najljepši dio mladosti nestao u kaznioni, ali uza sve to, mi nismo nesretni. Ja nisam nesretna, ja imam svoje ideale, svoje principale u kojima živim. Ne mrzim nikoga, doživjela sam opet Hrvatsku i bez obzira što sam svašta u životu doživjela, čovjek ipak pamti samo lijepo i dobre stvari. Ružne misli i zloba čovjeka razdiru, znajte.»

Takva je bila naša Ljubica, neka joj bude laka hrvatska zemlja i pokoj vječni neka joj daruje Gospodin! •

U SPOMEN

MARIJA PRIBANIĆ

(1919. – 2012.)

Laka joj bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Zagreb

U SPOMEN

don BALDO MLADOŠEVIĆ

1923 - 2012.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Dubrovnik

U SPOMEN

LJUBICA DOŠEN

(1926. – 2012.)

Laka joj bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Rijeka

U SPOMEN

PETAR LINARDIĆ

(1925. – 2012.)

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Rijeka

IN THIS ISSUE

On the eve of the World War II, about half a million Germans lived in the Kingdom of Yugoslavia. In time, some of them were assimilated and some kept their affiliation to the German people. **Vladimir Geiger, Ph. D.** from the Croatian Institute of History gives a short but full overview of cultural, economic and political activities of the German minority, with the emphasis on those who lived in Slavonia, northern Croatia's lowland. He describes the impact of Germany's abrupt strengthening in 1930's on German minority; and gives the data on the military engagement of Croatia's Germans in German armed forces during the war and on the partial evacuation of the population in towards the end of the war. Despite the political decisions of the Yugoslav communist authorities which proclaimed the principle of individual responsibility – because of the international community – German majority was proclaimed collectively responsible in 1945. Almost without exception, its members were either expelled or sent to camps, where many died due to ill treatment, famine and disease.

*

Historian **Domagoj Novosel** describes the final operations around Zagreb in May 1945. The first part of his overview deals with the preparations of Croatia's authorities for the defence of the capital city.

This, however, did not happen because the military and political leaders considered that a successful defence was impossible and that it was more reasonable to withdraw towards the west and, under the protection of Anglo-American forces, wait for the imminent conflict between the West and the communist East. The calculation proved to be wrong, clearly. Western allies did not respect the international law of war and extradited Croats to the new Yugoslav communist regime; they left to Stalin a large part of Europe, to their own detriment. And before that, as described by Prof. Novosel, in the area around Zagreb there started the slaughter of imprisoned Croat soldiers, the wounded from hospitals and the unwelcome.

*

Dr. Augustin Franić writes about the heroic defence of Travnik in 1944. **Col. Eduard pl. Bona Bunić** was the commander in that town in Central Bosnian, which was then a part of the Independent State of Croatia; he was a son of an old feudal family from Dubrovnik, who started the military career in the Austro-Hungarian period. Aware of Travnik's strategic importance, and the political and psychological implications of its successful defence, in autumn 1944, Bona Bunić decided to defend the town to the end. When called to surrender, he said that the Cro-

atian government had entrusted him with the defence of Travnik, and as long as such decision existed he could not leave the town and give it up to Yugoslav partisans. When he was left without ammunition and supplies, Bona Bunić finally led the remaining troops in the assault out of town and got killed, together with most of his soldiers. Immediately upon the occupation of the town, Yugoslav partisans killed many Catholic and Muslim civilians. Although in the then Croatian state Colonel Bona Bunić received all posthumous honours, he was not mentioned later on and is still forgotten.

*

The recently published book by **Snježana Banović** about the Croatian State Theatre in 1941-1945 has received strong publicity in Croatian media. The reasons of that publicity are not of scientific nature, which is evident from **Ivan Babić**'s extensive review of the book. The author shows that Banović is unaware of the elementary facts from the period of the World War II, and that she does not understand the military, political and ideological turbulences in that period. Her book is actually a politically correct and a selective approach to documents as well as to recollections of contemporaries, which is appropriate in political pamphlets, but has nothing to do with historiography.♦

Rovinj

IN DIESER AUSGABE

In dem Königreich Jugoslawien lebten am Vorabend des Zweiten Weltkriegs rund eine halbe Million Deutsche. Ein Teil von ihnen hat sich im Laufe der Zeit assimiliert, das andere hat das Gefühl der Zugehörigkeit zum deutschen Volk bewahrt. **Dr. sc. Vladimir Geiger** vom Kroatischen Institut für Geschichte bringt eine Kurzdarstellung, die zugleich ein abgerundete Überblick über die kulturellen, wirtschaftlichen und politischen Aktivitäten der deutschen Minderheit ist, mit einem Schwerpunkt auf den Teil der in Slawonien, im Flachland des nördlichen Teil Kroatiens, besiedelt war. Er beschreibt, welche Reflexion die plötzliche Stärkung Deutschlands in den dreißiger Jahren des 20. Jahrhunderts auf die deutsche Minderheit hatte, er führt auf, unter Berufung auf Daten, über militärische Engagement kroatischen Deutschen in der deutschen Wehrmacht während des Krieges, und über die teilweise Evakuierung der Bevölkerung in der letzten Periode des Krieges. Trotz der Proklamierung des Prinzips der individuellen Verantwortung, die die jugoslawischen kommunistischen Behörden aus Rücksicht auf Ausland erklärten, die deutsche Minderheit wurde 1945 zur kollektiven Verantwortung erklärt. Ihre Mitglieder sind fast ausnahmslos vertrieben oder in Konzentrationslager deportiert, wo von Folter, Hunger und Krankheiten viele starben.

*

Der Historiker **Domagoj Novosel** beschreibt die kriegerischen Endoperationen in der Nähe von Zagreb, im Mai 1945. Der erste Teil des Vortrags beschäftigt sich mit den Vorbereitungen der kroatischen Behörden um die Verteidigung der Hauptstadt. Dazu kam es nicht, weil die militärische und politische Führung beurteilt hat, dass die Voraussetzungen für eine erfolgreiche Verteidigung fehlen und dass rationaler ist sich im Richtung Westen zurückziehen, und dort, unter der Schirmherrschaft der angloamerikanischen Streitkräfte, die unvermeidlichen Konfrontation des Westens mit dem kommunistischen Osten abwarten. Wie allgemein bekannt ist, werden sich diese Berechnungen als falsch erweisen. Die westlichen Alliierten werden das internationale Kriegsrecht nicht respektieren und sie wer-

den die Kroaten an jugoslawisches kommunistisches Regime ausliefern, auf Kosten ihrer eigenen Interessen ein Großteil Europas dem Stalin überlassen. Und sogar vor dem, wie Prof. Novosel beschrieben, wird in dem Zagreb-Bereich mit der Schlachtung von gefangenen kroatischen Soldaten, Verwundeten aus den Krankenhäusern und unwillkommene Zivilisten beginnen.

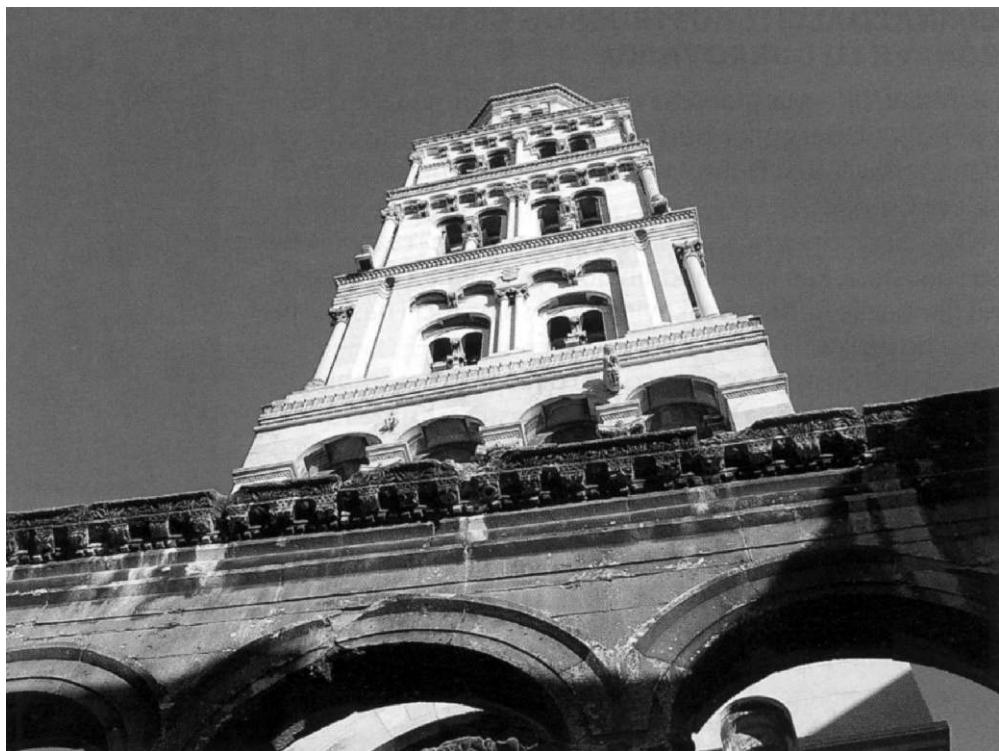
*

Die heldenhafte Verteidigung von Travnik 1944 schrieb **Dr. Augustin Franić**. Der Stadt in Zentral-Bosnien, die zu der Zeit integraler Bestandteil des Unabhängigen Staates Kroatiens war, stand unter dem Kommando von Oberst **Eduard von Bona Bunić**, einen Sprossen der alten Adelsfamilie aus Dubrovnik, der seine militärische Laufbahn noch in der Zeit der österreichisch-ungarischen Monarchie begann. Im Bewusstsein der strategischen Bedeutung von Travnik und politischen und psychologischen Auswirkungen seiner erfolgreichen Verteidigung, beschloss Bona Bunić im Herbst 1944, die Stadt bis zum Ende zu verteidigen. Auf Aufforderungen die Stadt zu übergeben, antwortete er mit den Worten, dass ihm die kroatische Regierung die Verteidigung der Stadt Travnik anvertraut hat und so lange eine solche Entscheidung existiert, die Stadt zu verlassen und sie den jugoslawischen kommunistischen Partisanen über-

geben ist es ihm nicht möglich. Bleibend ohne Munition und Verpflegung schließlich stürmte Bona Bunić an der Spitze der übrigen Soldaten aus der Stadt und wurde getötet, zusammen mit den meisten seiner Soldaten. Unmittelbar nach der Besetzung von Travnik töteten jugoslawische kommunistischen Partisanen eine Vielzahl von Zivilisten der katholischen und muslimischen Religionszugehörigkeit. Oberst Bona Bunić, obwohl ihn der ehemalige kroatische Staat alle Auszeichnungen postum gab wurde später verschwunden und heute vergessen.

*

Das kürzlich erschienene Buch von **Snježana Banović** über das Kroatische Staatstheater 1941.-1945. erhielt in der kroatischen Medien außergewöhnliche Publizität. Dass die Gründe für diese Publizität nicht wissenschaftliche sind, zeigt eine ausführliche Darstellung des Buches aus der Feder von **Ivan Babić**. Der Autor zeigt, dass die Banović die elementaren Tatsachen aus der Zeit des Zweiten Weltkrieges nicht beherrscht und sie versteht nicht die damalige militärisch-politischen und ideologischen Verwerfungen. Ihr Buch ist im Grunde reduziert auf politisch maßhaltige und eine selektive Herangehensweise wie an die Dokumente so auch an die Erinnerungen der Zeitgenossen, was es zulässig sein könnte für politische Pamphlete, aber mit Geschichtsschreibung hat es nichts zu tun. •

Split

NARODNA REPUBLIKA HRVATSKA
DRŽAVNI SEKRETARIJAT ZA UNUTRAŠNJE POSLOVE
UPRAVA JAVNE BEZBJEĐENOSTI
ODJEL ZA IZVRŠENJE KAZNI

Zagreb, dne 21.XI.1955.

Broj 63215 1955.

Državni sekretar za unutrašnje poslove NRH na osnovu čl. 67 i 68 Zakona o izvršenju kazni,

mjera sigurnosti i odgojno-popravnih mjera, svojim rješenjem br. 69543 od 21.XI.55.

odobrio je uvjetni otpust osuđeniku STEFANOV Djuri

od oca Stefa i majke Mare rođene Mišulin

rođenom 24.III.1909. godine u Grkinama kotar Koprivnica sa

boračkim u Djurdjevcu kotar Koprivnica po zanimanju ratar

na izdržavanju kazne od 20.VII.45 do 5.XI.45, i od 8.II.194

presudom Vojnog suda u Bjelovaru broj 1072/45

od 17.VIII.1945. na kaznu od 10 godina strogog zatvora

zbog krivičnog djela protiv naroda i države

Uvjetni otpust traje do isteka vremena za koje je izrečena kazna, tj. do dana 23.X.1958.

Kao mjesto u kome je otpušteni dužan boraviti određuje se Djurdjevac

Po dolasku u određeno mjesto boravka imenovani je dužan da se prijavi Odjelu za unutrašnje poslove NO-a kotara Koprivnica.

Prebivalište može se mijenjati samo po odobrenju Državnog sekretara za unutrašnje poslove NRH.

Ako uvjetno otpušteni do kraja provede vrijeme za koje je uvjetno pušten ne dajući povoda za opozivanje uvjetnog otpusta, smatrati će se da je kazna izvršena.

U slučaju opozivanja uvjetnog otpusta (čl. 70 cit. zakona) vrijeme provedeno na uvjetnom otpustu ne uračnava se u izvršenje kazne.

O tome obavijest:

1. Štefanov Djuru.

N. C. M. (Manolić Josip)

Broj: 1203 ke. 1936.

Gjurevac, 26. jula 1936.

KAZNA CURIBA.

Po uredovnoj prijavi Blašak br. 65 iz Plevena dana 19./20. jula o.g. isticao je plevensku zastavu pa se protiv istog temeljem čl. 73.z.o.u.n. odreuje radi pođinjenog prekršaja § 29.zak.0 nazivu i podali kraljevine na upravnu područje novčanu kaznu u iznosu od 50 Din. u korist uboške zaklade opdine Slovenac te 20 din. tekuće na presudu. - U slučaju neutjerenosti novčanu kaznu zamijeniti će kazna zatvora u trajanju od jednog dana. - Protiv ove kaznene odredbe pripada pravo prigovora u roku od 8 dana. -

SRPSKI / MACEDONIJK